

VIGILIA

1998/1

A Nemzeti Alaptantervről
Jelenits István, Kindler József, Kozma Tamás,
Vámos Tibor és Zsolnai József írása

ERDŐ PÉTER: A püspöki kar és a modern állam

Szitányi György Rejtő Jenőről

LUKÁCSY SÁNDOR: Noé bárkája magyar szemmel

LUKÁCS LÁSZLÓ:	Tanuljunk — de mit?	1
ERDŐ PÉTER:	A püspöki kar szerepe a modern államban	2

A NEMZETI ALAPTANTERVŐL

KINDLER JÓZSEF:	Az értékfogyatékos iskola	9
VÁMOS TIBOR:	Az egyéniségformálás felelőssége	12
KOZMA TAMÁS:	Miért szeretem (nem szeretem) a NAT-ot?	17
JELENITS ISTVÁN:	Hozzászólás egy rég gyűrűző eszmecseréhez	22
ZSOLNAI JÓZSEF:	Tömegoktatás és alkotó pedagógia	30

SZÉPÍRÁS

KALÁSZ MÁRTON:	Mézőmadár; Alkalmi vers: Mozartiána (<i>versek</i>)	34, 35
CZIKE SÁNDOR:	Pathfinder (<i>vers</i>)	35
TANDORI DEZSŐ —		
TANDORI ÁGNES:	Testvértörténetek (<i>elbeszélés</i>)	36
OLÁH ANDRÁS:	torzó; metamorfózis (<i>versek</i>)	41
LUKÁCSY SÁNDOR:	Noé bárkája magyar szemmel	42
BÉKI ISTVÁN:	Törzsök; Világmodell (<i>versek</i>)	45
SZITÁNYI GYÖRGY:	Évszázados úrnak alázatosan jelentem (Rejtő Jenő emlékére)	46
RAPCSÁNYI LÁSZLÓ:	Hippolütosz-variációk	54

A VIGILIA BESZÉLGETÉSE

ZIMÁNYI ÁGNES:	Jálics Ferencsel	62
----------------	------------------	----

KRITIKA

KOSZTOLÁNCZY TIBOR:	Szörényi László: Memoria Hungarorum (Tanulmányok a régi magyar irodalomról); Hosszúlépés (Kisprózák 1989-90)	69
---------------------	--	----

Tanuljunk — de mit?

„Gyorsuló időben” élünk: a tudomány és a technika fejlődésében, a gazdasági, társadalmi és politikai életben egyre sűrűbben követik egymást a változások. Fel kellett ismernünk: nem érhetjük be a fiatal korunkban megszerzett tudással. Saját szakterületünkön, de az egész világról alkotott képünkben is folytonosan új tényekkel, feladatokkal kell szembesülnünk. Az életfogytig tartó „felnőttképzés” beleépült az életünkbe: szervezett formákban s „magántanulásunkba” is.

Ezt az új felismerést azonban még nem gondoltuk igazán végig. A szakmai továbbképzések rendszerét folyamatosan bővítik. De hogyan fejlődik mindeközben emberségünk? Az ember a jövőre, a végtelen távlatokra nyitott lény. Személyiségét egész élete során alakítja, haláláig. Nemcsak szakértelmünket kell mélyíteni folyton-folyvást, hanem emberségünket is. Ennek transzcendens távlatai őrizhetnek meg attól, hogy egyre jobban idomított haszonállattá, egyre nagyobb teljesítményekre képes géppé alacsonyodjék le az ember.

Folyamatos növekedésünket megkívánja az a társadalom is, amelyben benne élünk. A püspöki kar másfél éve körlevelet adott ki „igazságosabb és testvériesebb világ” építését sürgetve. A körlevél visszhangjának s az azóta eltelt időnek egyik nagy tanulsága az, hogy alapvető kérdésekben is mennyire hiányzik a közmegegyezés a társadalomban. Melyek azok az alapvető értékek, amelyekhez a gazdasági-politikai életnek igazodnia kell?

Elkerülhetetlen kihívásként jelentkezett napjainkban az iskolai oktatás-nevelés reformja is. A kérdések itt még élesebben vetődnek fel. Mire kell megtanítani a mai fiatalokat? Milyen készségeket kell kialakítani bennük, hogy megtalálják helyüket változó világunkban? Milyen embereszményt állíthatunk eléjük, milyen igazságok és értékek válhatnak irányadóvá az életükben? S ki lesz képes arra, hogy minderre megtanítsa őket? A megtépzózt, egyre súlyosabb válságokba sodródó család mennyiben tekinthető még a nevelés elsődleges fórumának? Az oktatás-nevelés rendszeresített s nagy hagyományú műhelyei az iskolák? Hol és hogyan lehet olyan oázisokat létesíteni az iskolákból, hogy „kiművelt emberfők”, saját életüket tudatosan formáló s másokért is felelősséget vállaló személyiségek nőhessenek föl bennük, akik jobbra tudják és akarják formálni világukat?

Évek óta folyik a vita a Nemzeti alaptantervről. A törvény megjelent, a viták azonban folytatódnak tovább: a szakmabeliek jelentős részének véleménye szerint jelenlegi formájában nem hozta meg a közoktatás kívánt reformját. Felelősségünk óriási: jövőnket határozza meg, milyen nevelést kapnak a ma és a holnap iskolásgyerekei.

A püspöki kar szerepe a modern államban

ERDŐ PÉTER

1952-ben született Budapesten. 1975-ben szentelték pappá. A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Hittudományi Karának dékánja. Legutóbbi írását 1995. 10. számunkban közzöltük

¹Vö.: Corral, S. C.: *Conferencias episcopales, ordenamiento civil y comunidad política*, in: *Las Conferencias episcopales hoy*, 1977, Salamanca, 125-168; Roca, M.: *Naturaleza canonica de los convenios estipulados por las Iglesias particulares*, in: *L'Année Canonique Hors Série I*, 1990, Paris, 441-453.

A püspöki karok természetéről és szerepéről szóló teológiai és kánonjogi irodalom bőségére való tekintettel, különösen pedig a Püspöki Kongregáció által a püspöki karoknak 1988 januárjában megküldött munkaokmány (*Instrumentum laboris*) hatására megjelent publikációhullám után feleslegesnek tűnik újra megvizsgálni a témával összefüggő alapkérdéseket. Ez az irodalom mégis gondolatmenetünk háttérét alkotja. Az alábbiakban tehát nem sajátosan a püspöki karok teológiai természetével és az egyházon belüli szerepükkel foglalkozunk, hanem azzal az eddig még kevésbé tanulmányozott¹ helyükkel, melyet a katolikus egyház és a modern államok kényes kapcsolatrendszerében elfoglalnak. Ebben a témakörben figyelembe kívánjuk venni mind a jogi képviselőt szempontjait, mind a püspöki karok társadalmi reprezentativitásának következményeit. Ezzel a kérdéssel foglalkozva természetesen nem téveszthetjük szem elől a püspöki karok egyházon belüli szerepéről szóló tanítást, hiszen e karok „kifelé” irányuló tevékenysége belső egyházi pozíciójuk következménye.

A püspöki konferencia helye az egyház és az állam közti kapcsolatban

A püspöki gyűlések története

²Vö.: Rahner, Karl: *Über Bischofskonferenzen*, in: *Stimmen der Zeit* 172 (1962-1963) 279; Corral, S. C.: *Conferencias episcopales* 134.

³Vö.: Feliciani, G.: *Le Conferenze Episcopali*, 1974, Bologna, 62-74; 76-82.

Mint közismert, a püspöki gyűlések hosszú évszázadok óta fontos szerepet játszanak az államokhoz fűződő kapcsolatokban. Ebben a tekintetben fontosnak bizonyult a helyi püspökök azon igénye is, hogy egységesen lépjenek fel az állammal szemben.² Az első rendszeres püspöki gyűlések feladatai között már 1903 előtt sajátos hangsúllyal megjelenik az egyház szabadságának, anyagi javakkal kapcsolatos jogainak védelme, de más olyan tevékenységek is, melyek közelebről érintették az állami jogrendet, így az iskolákkal, a katolikus egyetemekkel vagy a szociális kérdéssel összefüggő ügyek intézése.³ Már a 19. században találunk példát arra, hogy egy a Szentszékekkel kötött konkordátum kifejezetten a püspöki kar döntésére bíz valamely kérdést. Az 1855-ös osztrák konkordátum például, amelyet a felek Magyarországra is kiterjedő hatállyal kívántak kötni, megjegyzi, hogy a püspökök közös egyetértéssel fogják eldönteni, milyen könyveket kell használni a középiskolai hitoktatásban.⁴ Bár egyes szerzők úgy vélték, hogy a püspöki karok létrejöt-

⁴Art. VII: Mercati, A.: *Raccolta di Concordati*, I, 1919, Roma, 823.

tének egyik tényezője a társadalom politikai és vallási dimenziójának modern elválasztása volt, úgy tűnik, hogy a püspökök kollektív cselekvésének ténye kimutatható azokban az országokban is, ahol még az oltár és a trón összefonódott.

A középkortól fogva ismertek olyan kapcsolatok vagy akár megállapodások is, melyeket egy ország püspökei a királlyal kötöttek. IV. Péter aragóniai király például már 1372-ben megegyezésre jutott Tarragona klérusával, aragóniai V. Alfonz pedig megállapodást kötött országának prelátusaival. Hasonló megegyezések születtek többek között Portugáliában, Bajorországban és Ausztriában is.⁵ Az ilyen egyezségek azonban inkább a feudális állam megnyilvánulásai voltak, melyben a rendi gyűlésen a klérus képviselői a három rend egyikét, a papságot jelenítették meg. Ezzel a szisztémával valószínűleg összefüggő püspöki gyűléseket Magyarországon is tartottak. Pázmány Péter bíboros például 1622-ben, 1625-ben, 1627-ben és 1628-ban is összehívta az ország püspökeinek gyűlését. Ezen a legutóbbi találkozón a magyar püspökök megegyeztek abban is, hogy közös ügyvivőt küldenek Rómába a magyar egyház képviselőjére.

Századunkban néhány püspöki kar szabályzatában is hangsúlyozta a folytonosságot a zsinat előtti időkben tartott rendszeres püspöki gyűlések és a *Christus Dominus* kezdetű zsinati határozat ide vonatkozó útmutatásai között. Azok közt az indokok között, amelyek például a lengyel püspöki kar megalapításához vezettek, a püspökkari szabályzat megemlíti „a lengyel állam helyreállításával kapcsolatos szükségleteket az I. világháború után és az új társadalmi és politikai helyzetből fakadó igényeket 1945 után”.⁶

Századunkban ismeretesebbek olyan megállapodások is, melyeket regionális püspöki gyűlések kötöttek szövetségi államokkal például Németországban. Sajátos kérdés viszont a püspöki konferenciák és az államok közötti megegyezések problémája. E témára alább még visszatérünk.

Bár az utóbbi évtizedben megfogalmazódott olyan vélemény is, mely szerint a püspöki karoknak csak delegált egyházkezelési hatalmuk van,⁸ a szakirodalomban uralkodó meggyőződés, hogy ezeknek a karoknak rendes hatalmuk van, s ennek keretében a különböző szerzők más és más módon eredeztetik az egyes püspökkari jogosítványokat: hol a saját rendes hatalomból, hol a rendes helyettesi hatalomból (*potestas ordinaria vicaria*) aszerint, hogy milyen felfogást vallanak a saját hatalom és a helyettesi hatalom fogalmáról.

Összefoglalva a különféle nézeteket nem csekély bizonyossággal állíthatjuk, hogy a püspöki karok valódi hatalmi szervek, melyek képesek általános szabályok alkotására is. Ezek kihirdetéséhez azonban az Apostoli Szentszék előzetes felülvizsgálata, de nem megerősítése szükséges (vö. 455. k. 2. §). Ez a felülvizsgálat nem változtat azon a tényen, hogy ezeket a normákat magának a

⁵Vö.: Corral, S. C.: *Conferencias episcopales* 147.

⁶Astorri, R.: *Gli statuti delle Conferenze episcopali*. I. Europa, 1987, Padova, 2.

⁷Vö.: Corral, S. C.: *Conferencias episcopales* 149.

A püspöki karok jogi és szociológiai természete

⁸Vö.: például Diego-Lora, C.: *La potestad de régimen de las conferencias episcopales en el „Codex” de 1983*, in: *Ius Ecclesiae* 1 (1989) 36.

püspöki karnak kell tulajdonítanunk. Egyébként a 455. k. 1. §-a általános határozatoknak nevezi ezeket a szabályokat. Ilyen határozatokat azonban a 29. és a 30. kánon szerint csak a törvényhozó vagy valamely végrehajtó hatalommal rendelkező és a törvényhozótól kifejezetten felhatalmazott szerv hozhat. Mindezek alapján nyilvánvaló, hogy a püspöki kar — legalábbis tipikus formájában (448. k. 1. §) — valódi egyházkormányzati hatalommal rendelkező szerv.

A püspöki karnak számos olyan jogosítványa is van, mely a végrehajtó kormányzati hatalom gyakorlását feltételezi. Ilyen például egyebek között az országos társulások létesítésének és megszüntetésének joga (312. k. 1. § 2, 320. k. 2. §).⁹ A püspöki kar a rá tartozó közigazgatási intézkedéseket a 119. kánon általános szabálya szerinti abszolút többséggel hozza, hacsak saját szabályzata másként nem rendelkezik. Ez lehetővé teszi, hogy — illetékességi körük határain belül — a püspöki karok többségi döntéseket hozzanak néhány olyan kérdésben is, mely az állam és az egyház kapcsolatát érinti. Ilyen kérdés lehet például egy olyan intézmény alapítása, mely a klérus társadalombiztosításáról gondoskodik (1274. k. 2. §),¹⁰ főként ha ez az intézmény vagy alap állami eredetű eszközök segítségével kerül létrehozásra (vö. még 1274. k. 5. §).

A püspöki karok az egyházjog rendjében hivatalos jogi személynek (*persona iuridica publica*) számítanak, és mint ilyenek feladatukat az egyház nevében végzik (116. k. 1. §; vö. 449. k. 2. §). Így képesek arra is, hogy az egyház és az állam közötti jogviszonyok alanyai legyenek. Sőt képesek arra is, hogy bizonyos megállapodásokat kössenek a világi hatalommal, vagyis a külső közjog területére tartozó olyan egyezségeket, amelyek normatív jelleggel rendelkeznek. Itt — ha az egyezséget a püspöki kar köti — közigazgatási jellegű normákról lehet szó, amint Maria Roca találóan hangsúlyozza.¹¹ A püspöki karok ilyen egyezségek kötésére való képességének határait az alábbiakban visszatérünk. Ez az egyezés kötésére való képesség végső soron az egyházban lévő minden hivatalos egyházi jogi személyről állítható. A püspöki kar mégis sajátos társadalmi súllyal rendelkezik. Bár jogilag nem képviseli az ország katolikus egyházának egészét, így helyzete eltér az egyes megyéspüspökökétől, akik egyházmegyéjüket minden jogügyletben képviselik (vö. 393. k.), az összes részegyházak képviselőinek gyűlése mégis valamiképpen reprezentatív, jóllehet ez a reprezentativitás nem terjed ki minden jogügyletre, hanem inkább szociológiai értelmű. E reprezentativitás jelentős a politikában, és sok olyan cselekvésben megnyilvánul, mely a szó szaknyelvi értelmében még nem számít jogcselekménynek. E tevékenységeknek a köre meglehetősen széles, magában foglalhatja az információcserét, a szándékok kinyilvánítását és sok más olyan elemet, amelyek egy jogügyletet vagy normatív értékű egyezséget készítenek elő. Ide tartozhatnak azok az

⁹A karok feladatainak jegyzékét lásd például Listl, J.: *Plenarkonzil und Bischofskonferenz*, in: *Handbuch des katholischen Kirchenrechts*, 1983, Regensburg, 314-320.

¹⁰Vö.: Amann, T. A.: *Der Verwaltungsakt für Einzelfälle. Eine Untersuchung aufgrund des Codex Iuris Canonici*, 1997, St. Ottilien, 54-56.

¹¹Roca, M.: *Naturaleza canónica* 443.

informális megegyezések is, melyek fontosak ugyan a társadalmi élet gyakorlatában, mégsem számítanak jogcselekménynek.

Nem tartozik a püspöki kar sajátos illetékességi körébe, de mégis itt kell említenünk a megyéspüspökök egyhangú döntéseit is, melyeket a püspöki kar működésének keretében hoznak. Egy ilyen döntés alapján a kar megfelelő szervei valóban jogilag képviselhetik területük részegyházainak összességét, bár nem saját rendes hatalmuk révén, hanem a püspököktől kapott delegált hatalommal.

Az egyház jogi képviselete

Hangsúlyoznunk kell, hogy azoknak a részegyházaknak az összessége, melyeknek főpásztorai a püspöki kart alkotják, vagyis egy ország „katolikus egyháza” az egyházban magában nem jogi személy és nem tévesztendő össze a püspöki karral. E tényből nem kell szükségképpen gyakorlati problémának keletkeznie az állam és az egyház kapcsolatában, hiszen az állam a katolikus egyház képviselőjének tekintheti minden hivatalos egyházi jogi személy képviselőjét saját illetékességi körükön belül. Ez az elv különösen aktuálissá válik azokban az államokban, ahol a világi jog az adott ország katolikus egyházának mint egyetlen egységnek jogi személyiséget tulajdonít. Ebben az esetben felmerül a kérdés, ki ennek az egyház jogrendjében nem létező jogi személynek a törvényes képviselője. A legjobb válaszok egyikét erre a kérdésre az osztrák jogi hagyományban Max Freiherr von Hussarek fogalmazta meg, aki a Habsburg Monarchia osztrák részének miniszterelnöke volt. Kifejtette, hogy „a római katolikus egyházat Ausztriában” mint jogi személyt azok a szervek képviselik, melyek saját szervezetének megfelelnek.¹² A hatályos magyar jogban a magyar katolikus egyház jogi személy,¹³ és — a bírósági bejegyzés szerint — képviselője a prímás, vagyis az esztergom-budapesti érsek, akit viszont a püspöki kar titkársága képvisel főként az egyház belső jogi személyeinek bejegyeztetése és hivatalos tanúsítása terén.¹⁴ Ám a magyar jog nem határozza meg, hogy melyek legyenek az egyes egyházak képviseleti szervei, hanem utalást tesz az egyházak belső jogára.¹⁵ Ez azt jelenti, hogy bizonyos mértékig itt is alkalmazható Hussarek említett alapelve, mely szerint az ország katolikus egyházát belső szerkezetének megfelelő szervei képviselik a saját joga szerint. Így a püspöki konferencia és a püspökkari titkárság mint annak ügyintéző szerve mégis képesek arra, hogy képviseljék „a magyarországi katolikus egyházat” mely jogi személyként az egyházi jogban nem, de az állam jogában létezik. Ez a képviselet azonban megmarad a kánoni jog által megjelölt határok között. Gyakorlatilag a magánjogi kapcsolatok tekintetében a konferencia cselekedhet önállóan annak a hivatalos egyházi jogi személynek a nevében, amely ő maga a 449. k. 2. §-a szerint, de cselekedhet az ország részegyházainak összessége nevében is, ám ezt csak az összes megyéspüspököktől kapott megbízás alapján teheti. Ha a püspöki kar vagy annak titkársága

¹²Freiherr von Hussarek,
Max: *Grundriss des
Staatskirchenrechts*, 2.
kiadás, 1908, Leipzig 13;
vö.: H. Schnizer:
*Beobachtungen zur
Gesamtpersönlichkeit von
Religionsbekenntnissen*,
in: *Vestigia Iuris Romani*.
Festschrift für G.
Wesener, 1992, 415.

¹³1190. évi IV. tv. 13. §.;
vö.: a bírósági
bejegyzést:
Komárom-Esztergom
Megyei Bíróság Pk.
60.060/1990/2

¹⁴Vö.: Erdő Péter: *Neue
Entwicklungen im
ungarischen
Partikularkirchenrecht*,
in: *Archiv für kath.*
Kirchenrecht 162 (1993)
465-467.

¹⁵Vö.: 1990. évi IV. tv.
9. §. (1) c.

**Megegyezés és
tárgyalás**

a megszentelt élet intézményeit is képviselni kívánja olyan ügyletekben, amelyek azokat mint egyeseket érintik (vö. 119. k. 3), szüksége van az ő megbízásukra is. Ettől egészen különböző probléma azonban a püspöki kar reprezentatív szerepe az állammal kötött közjogi szerződésekből.

Mint említettük, az államokkal kötött egyezményeken olyan külső közjogi egyezségeket értünk, melyek jogszabályokat alkotnak mind az állam, mind az egyház számára. Ebből az állandó, általános és így normatív jellegből¹⁶ következik, hogy a püspöki karok ilyen egyezségeket kötésére való képessége attól függ, hogy mennyiben alkothatnak jogszabályokat az egyházon belül. Azok a normák, amelyeket a püspöki kar kibocsáthat, vagy általános határozatok, vagy általános végrehajtási határozatok, esetleg utasítások. Az általános határozatok és — a Pápai Törvénytárgyaló Bizottság 1985. július 5-i válasza¹⁷ szerint — az általános végrehajtási határozatok vonatkozásában a 455. kánon 2. §-ának szabálya érvényes, amely szerint az ilyen határozatok elfogadásához a döntési szavazati joggal rendelkező főpásztorok legalább kétharmadának szavazata szükséges, a határozat kibocsátására csak a püspöki kar teljes ülése illetékes, és végül ezek a határozatok csak akkor válnak kötelező erejűvé, ha a Szentszék előzetes jóváhagyása után kihirdették őket. Ilyen határozatokat csak azokról a témákról lehet kiadni, melyeket az egyetemes jog, vagy az Apostoli Szentszék megbízása megjelöl. Egyes szerzők — úgy tűnik — ezt az elvet a konferenciák teljes szabályalkotó tevékenységére vonatkoztatják,¹⁸ vagyis az utasításokra (*instructiones*) is, melyeket azonban a 34. kánon szerint nem szükséges kihirdetni. Nem zárható ki tehát teljesen, hogy az instrukció jellegű normák esetében a Szentszék általi felülvizsgálat, illetve jóváhagyás esetleg csak a megengedettséghez szükséges.

Ami azokat a kérdéseket illeti, amelyekben a püspöki karok szabályokat adhatnak ki (akár kétoldalú egyezség útján rögzített szabályokat is), megjegyzendő, hogy a legtipikusabb forma, amelyben manapság a Szentszék külön felhatalmazást ad általános határozatok hozatalára olyan kérdésekről, amelyekben ezt az egyetemes egyházjog nem adja meg, éppenséggel az egyes nemzetközi szerződésekből foglalt utalás. Ilyen utalásokat különösen a II. János Pál pápasága alatt kötött szentszéki nemzetközi megállapodásokban találunk, melyek fontos témákban adnak szabályalkotási illetékességet egyes helyi püspöki karoknak, felhatalmazva őket, hogy az állam illetékes szerveivel bizonyos részletkérdésekről megállapodást kössenek. Így járt el a Szentszék például Olaszország¹⁹ vagy Spanyolország²⁰ esetében, de újabban az 1997. június 20-án a Magyar Köztársasággal aláírt megállapodásban is, amely úgy rendelkezik, hogy a püspöki kar és az állami hatóságok megegyezést kötnek az esetleg újonnan alapítandó további

¹⁶Vö.: Roca, M.:

Naturaleza canónica
449; Hollerbach, A.: *Die vertragsrechtlichen Grundlagen des Staatskirchenrechts*, in: *Handbuch des Staatskirchenrechts der BRD*, I, ²Berlin 1994, 274

¹⁷AAS 77 (1985) 771.

¹⁸Vö.: Feliciani, G.: *Comentario al c. 455*, in: *Comentario exegetico al Código de Derecho Canónico*, Pamplona, 1996, II, 972-974.

¹⁹Vö.: Feliciani, G.: *Comentario al c. 455* 972; UA., *Nuove prospettive delle Conferenze episcopali e delle relazioni fra Chiesa e Stati*, in: *Ius Canonicum* 25 (1985) 517-526.

²⁰Vö.: Roca, M.: *Naturaleza canónica*, 441-443.

²¹l. 3. cikk (4) (c).

hittudományi felsőoktatási intézmények finanszírozásáról²¹ és az egyház kulturális öröksége védelmének egyes kérdéseiről.²²

²²l. 4. cikk (3).

Az ilyen egyezségek természetéről megjegyzendő, hogy ezek — eltérően a Szentszék és az államok közti megállapodásoktól — nem nemzetköziek. Mint egyházon belüli normák lehetnek általános határozatok, általános végrehajtási határozatok vagy akár instrukciók, azaz utasítások is. Ez utóbbiaknak akkor minősülnek, ha nem vonatkoznak a Szentszék és az állam közötti megegyezés azon rendelkezésének összes címzettjére, amelynek végrehajtására kiadták őket, hanem csupán azokra az egyházi tisztségviselőkre, akiknek gondjára van bízva az adott megállapodás megfelelő rendelkezéseinek végrehajtása (vö. 34. k. 1. §). Felmerül a kérdés, hogy a püspöki karnak a nemzetközi szerződésben foglalt utalás alapján az állami szervekkel kötött ilyen egyezsége számára is szükséges-e, hogy kihirdetése előtt a Szentszék jóváhagyja. A fent felsorolt elvek alapján úgy kell tartanunk, hogy ez a jóváhagyás szükséges, és — legalábbis amikor az ilyen egyezés kánonilag általános határozatnak vagy általános végrehajtási határozatnak minősül —, a kétoldalú norma kánoni érvényességének is nélkülözhetetlen feltétele. Nyilvánvaló, hogy a püspöki karnak a Szentszék jóváhagyását a világi hatóságokkal való egyezés megkötése előtt és nem azt követően kell kérnie.

A püspöki karok és állami szervek közti szintén normatív és közjogi egyezségek másik csoportját alkotják az egyes püspökök illetékességi körébe tartozó témákról szóló megegyezések. Ezekben az esetekben, a megyéspüspökök egyhangú megbízása alapján, a püspöki kar mint a püspökök képviselője járhatna el. Az ilyen egyezségek számára nem lenne szükséges a Szentszék előzetes elismerése. Igen kényes marad azonban az az eset, amikor egy konkordatárius szabály, mely az állam és a Szentszék közt jött létre, a püspöki karra bíz egy olyan kérdést, melyről egyetlen megyéspüspök is szabályt alkothat, és amely csupán egyetlen egyházmegyét érint. Ebben az esetben, ha a nemzetközi norma kifejezetten nem tartja fenn a kérdés eldöntését a püspöki karnak, a 10. kánon szerint megmarad az érintett megyéspüspök párhuzamos illetékessége is. Így ez a püspök akár a püspöki konferencia megfelelő szervének is megbízást adhatna, hogy képviselje őt az állammal szemben.

Megjegyzendő mindenesetre, hogy a püspöki karok és az államok közti megegyezéseknek nincs nemzetközi jellegük, és az állami jog szempontjából csupán az állam belső jogszabályai.

²³Vö.: Mercati, A.:

Raccolta di Concordati

821. 829.

**Koordinálás és
felügyelet**

²⁴Vö.: *Communicationes*

15 (1983(84; Feliciani,

G.: *Comentario al c.*

455. 974.

Más kérdés, hogy mennyiben tárgyalhatnak a püspöki karok az államokkal nemzetközi szerződések előkészítése céljából. Mivel ezekben az esetekben az egyházi szerződő fél az Apostoli Szent-szék, az ő joga meghatározni a szerződés előkészítésének módját is. Egy püspöki konferencia, annak valamely szerve vagy egyes tagjai az egyházzal kötendő nemzetközi szerződés előkészítő tárgyalásaiban csupán az Apostoli Szent-szék megbízásából, a szent-széki delegáció tagjaként vehetnek részt. Ettől teljesen eltérő a helyzet akkor, amikor egy egyházi személy az állam képviselőjeként vesz részt ilyen ügyekben, ahogyan ezt például Othmar von Rauscher bécsi érsek tette, aki az 1855-ös osztrák konkordátumot I. Ferenc József császár képviselőjeként az állam nevében írta alá.²³

A püspöki kar tevékenységének igen aktuális területe az állam és az egyház kapcsolatát érintő ügyekben az összehangolás és az ellenőrzés. Olyan témákban, amelyek gazdasági kérdéseket vagy az iskolaügyet érintik, az állami szervekkel való mindennapi érintkezések sokasága nagyfokú összehangoltságot kíván, melynek megteremtésére egyházi oldalról a püspöki kar ideális szerv lehet. A kar ugyanis a témától függően meghozhatná a szükséges intézkedéseket vagy saját hatáskörében, vagy az összes püspök megbízásából, vagy adott esetben a püspökök és a megszentelt élet intézményeinek nagyobb előjárói megbízásából. Ez a köz-igazgatási tevékenység, mely esetenként az egyházi végrehajtó hatalom bizonyos fokú gyakorlásával is járhat, jogilag lehetséges, és manapság sűrűn előfordul. Ugyanakkor szem előtt kell tartanunk azt is, hogy az 1983-as egyházi Törvénykönyvet előkészítő kodifikációs bizottság nem szándékozott annyi közigazgatási illetékességet ruházni a püspöki karokra, hogy azok valódi országos központi egyházi hatóságokká, kúriákká váljanak.²⁴

Mint a fentiekben láttuk, a püspöki karoknak újabban jelentős szerepük van az egyház és az állam közti kapcsolatokban. Jogosultak bizonyos normatív egyezségek megkötésére is az államokkal, de részt vehetnek a Szent-szék megítélése szerinti módon és mértékben a nemzetközi megállapodások előkészítésében is. Ugyanakkor jelentős szervezői lehetőségeik és feladataik is vannak az állam és egyház közötti kapcsolatok számos olyan vonatkozásában, amely a napi közigazgatási gyakorlat vagy az informális kapcsolatok része. Mindezen tevékenységeik során a püspöki karokat nem vezetheti a jelentőségük fokozására és növekedésükre irányuló automatikus törekvés, hanem a szolgálat és a szerves egyházi közösség, a *communio* logikája szerint kell eljárniuk.

Az értékfogyatékos iskola

KINDLER JÓZSEF

Született 1929-ben. A Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem egyetemi tanára, a közgazdaságtudomány akadémiai doktora.

A magyar tévé valamelyik közszolgálati csatornája tavaly a japán iskolarendszeréről sugárzott riportokkal színezett tudósítást, és ennek során megkérdezték az egyik legnevesebb tokiói gimnázium igazgatóját, hogy folyik-e iskolájukban *nevelés* is. Az igazgató válasza szerint, ha gimnáziumuk tevékenysége kizárólag csak *oktatásra* irányulna, akkor onnét *egyre műveltebb, de egyre silányabb* fiatalok kerülnének ki, s ezt pedig iskolájuk az egészséges társadalom iránti elkötelezettsége miatt sem engedheti meg magának. A magyar felsőoktatásnak a mélyebb összefüggések iránt is fogékony oktatói között csaknem általános tapasztalat, hogy a silányodás a felsőoktatásba bekerülő hallgatók között növekvő alapirányzatú, és a magasabbrendű értékek iránti fogékonyosság csaknem teljes hiányát jelenti — ebben az értelemben tehát *neveletlenek*, nem értelmi, hanem *értékfogyatékosok*.

Köntörfalazás nélkül ki kell jelenteni, hogy egy olyan iskola-konceptió, hívják akár Nemzeti Alaptantervnek is, amelyből a *nevelés*, s ezen belül is az emberi magatartást szabályozó *erkölcsi nevelés* hiányzik, az értékfogyatékos iskolát állítja ideálnak.

Daniel Lapin amerikai rabbi, a *Hagyomány irányában* nevű szervezet elnöke mondotta egy szellemes előadásában, hogy sokféleképpen meg lehet szervezni egy civilizált társadalmat, de csak egyféleképpen lesz tényleg jó. Ugyancsak ő mondotta a hierarchia védelmében, amit csak a felszínes aufklérizmus lapos szintjén lehet lemosolyogni,¹ hogy „ha Isten igent mondott a hierarchiára, a modern liberalizmus kötelességének érzi, hogy nemet mondjon rá. A hierarchia elleni harc egyik legelső áldozata az oktatás. Az oktatás ugyanis azt jelentette, hogy valaki, akit többet tud nálam, elmondja azt, amit tud. Megtanít, hogyan viszonyuljunk a világhoz, beavat a kultúrámba, elindít a népem és a civilizáció felé... Mit végzett a hierarchia elleni harc? Azt, hogy elsőként az amerikai gyakorlatban, a diákok osztályozzák a tanárokat! Mi több, a diákok szabják meg a tanároknak, hogy mit tanítsanak!”²

A gyors, sokszerű társadalmi átalakítások mindig az úgynevezett *értékszédulettel* járnak, a társadalom elveszti igazodási és kapaszkodási pontjait, nem tudja, mi az érték és mérték: szédülni. Ilyenkor szinte szükségszerűen kerül előtérbe, mintegy menekülési utat és biztonságosnak minősített fogódzót ajánlva, az *értéksem-*

¹Lásd például a hierarchia fogalmának tudományos alapossgú értelmezését és jelentőségének bemutatását a Nobel-díjas Herbert Simon a *Bonyolult rendszerek szerkezete* című tanulmányában, in: *Korlátozott racionalitás* (válogatott tanulmányok), Közgazd. és Jogi, 1982, Bp. 87-119.

²Daniel Lapin: *A letépett virág: konzervativizmus Isten nélkül*, Konzervatív Szemle, 1994. 3/4.

³Piper—Gentile—Parks:
Tanítható-e az etika? Távlatok, kihívások és válaszok a Harvard Business School-on, BKE Gazdaságtudományi Központ, 1994, Bp. 31.

⁴Emberismeret, embertan, emberkép, Vigília, 1997. 6, 435-442.

legesség tetszetős, ámde hamis gondolata. Miközben finom eszmefuttatások értekeznek és ezoterikus viták folynak hazánkban az alsó- és középfokú oktatás kívánatos értékselektességéről, addig a „mintaországunknak” beállított USA-ban már egyetemi szinten is kezdik felismerni, hogy „az oktatás értékselektességének fenntartására irányuló törekvések megbuknak. A hallgatók úgy érkeznek az egyetemre, hogy szeretnék megtudni, mi az értékes, mi a megbecsülendő, mi az, ami legitim és mérvadó. Mint Robert Coles, a Harvard pszichiátere rámutatott: az, amiről a tantestület hallgat, és amit az oktatásból kihagy, erőteljes jelzés a hallgatók számára. Ha valamit nem vitatnak meg, az nem értékselektesség oktatása. Olyan nem létezik. Valaminek az elmulasztása, még ha nem szándékosan történik is, erőteljes jelzés, mely szerint az adott kérdések lényegtelenek.”³

Kamarás István is hivatkozik írásában⁴ neves filozófusokra, pszichológusokra és pedagógusokra (Piaget, Kohlberg, Goldberg), akik határozottan állítják, hogy az erkölcs tanítható, „azaz pedagógiai tevékenységgel is befolyásolható az erkölcsi személyiség kialakulása”. Ha tehát az erkölcsi tanítás, nevelés szándékosan kimarad egy nemzetinek nevezett alaptantervből, vagy mellékvágányra szorul, akkor szükségképpen a féloldalas, értéktudományos személyiség és az ilyeneket kibocsátó iskola emeltetik ideállá.

Az értelmet és érzelmet egyaránt iskolázó (Babits) teljes emberré formálás főhivatású feladatát elsősorban az egyházi iskoláknak kell vállalniuk, mégpedig az „igen, de...” jellegű elbizonytalanító és végeredményben szétziláló megfontolások nélkül, azaz karakteres értékracionális (Max Weber) alapon. Az egyházi iskolák feladata többek között, de hangsúlyosan a természetes nemesség kinevelése, amelyről Wilhelm Röpke, a szociális piacgazdaság szellemi atyja a következőképpen szól:

„Egyre inkább meggyőződésemmé válik annak rendkívüli fontossága, hogy a társadalomban kell lennie egy nem nagy, de mégis mértékadó csoportnak, amely bizonyos megváltoztathatatlan normákért és értékekért felelősséget érez. Ezt a felelősségérzetet azzal is megpecsételi, hogy az említett értékekhez életpéldájával is a legkeményebben ragaszkodik. Természetes nemességnek, nobilitas naturalisnak nevezhetném ezeket az embereket, akiket a társadalom sohasem nélkülözhetett. Ma pedig, amikor annyi minden szétmállik és inog, még nagyobb szükségünk van erre a természetes nemességre, erre az elitre, amely nemesi címét csak a legmagasabb szintű teljesítményből származtatja. Az ilyen életet természetes méltóság övezi. Az emberek készségesen elismerik tekintélyét. A természetes nemességnek ebbe a szűk rétegébe minden társadalmi csoportból juthatnak be emberek, de csak kevesen. Példaadó és lassan érő élet, lemondásokkal teli, a közösségért végzett munka, vitathatatlan jellemesség, alsóbb ösztöneinek állandó fékezése, érett ítélőképesség, makulátlan magánélet, a jogért és igazságért való bátor és rendíthetetlen kiállás, általában: magas szintű példaadás — ezek azok a tulajdonságok, amelyek a

nép bizalmából az osztályok, érdekek, nemtelen szenvedélyek, gonoszkodások és ostobaságok fölé emelik a természetes nemeseket, akik így a nemzet lelkiismeretévé válnak.

Az erkölcsi nemesek e rétegéhez tartozni a legnemesebb cél, amely mellett az élet bármi más sikere érdektelenné kell, hogy halványuljon.

Valamely szabad társadalom, különösen akkor, amikor — mint a miénk — tömegtársadalommá készül aljasodni, képtelen ilyen cenzori osztály nélkül létezni. A szabad világ fennmaradása attól függ, képes lesz-e korunk a közgondolkodás arisztokráciáját kellő számban létrehozni.”⁵

Nem a bármilyen címkézésű értékfogyatékos alaptanterv szolgái követése, hanem csak a nemzet lelkiismeretévé válás oktatási-nevelési programjának megvalósítása lehet az egyházi iskolák alapfeladata.

⁵Röpke, W. : *Civitas humana — Emberséges társadalom — emberséges gazdaság*, Kráter Kiadó, 1996, Bp. 161-162.

MÁR KAPHATÓ!

RÓNAY LÁSZLÓ: MÍTOSZ ÉS EMLÉKEZET

Válogatott esszék és tanulmányok.

Az irodalom kedvelőinek.

ára: 580, — Ft

ÚJ SOROZATUNK! *Egyház a társadalomban*

Megjelent az első kötet:

**AZ EGYHÁZ MOZGÁSTEREIRŐL
A MAI MAGYARORSZÁGON**

Rendhagyó felmérés adatai:

Hogyan vélekednek az emberek az egyház különböző tevékenységeiről? Milyen elvárások és ellenállások fogadják az egyházat?

A könyvek megvásárolhatók vagy megrendelhetők a Vigilia Kiadóhivatalában:
(1053 Budapest, Ferenciek tere 7-8. III. lh. II. emelet.)

Telefon: 117-7246, Fax: 1177-682

Az egyéniség- formálás felelőssége

VÁMOS TIBOR

Számítástechnikus, az MTA Számítástechnikai és Automatizálási Kutató Intézet Tanácsának elnöke, kutató-professzor.

¹Csányi Vilmos:
*Természettudományos
emberkép — az
iskolában,*
Vigilia, 1997.
6. 418-425.

**Emberi környezetünk át-
alakulása**

A kérdést etikai oldaláról igyekszem megközelíteni. A kiindulás elvi és gyakorlati problémája, hogy kinek van joga az iskola egyéniségformáló szerepét formálni. A kérdés első fele, hogy vajon formál-e az iskola, azt hiszem, már nem nagyon vitatható. Nyilván vannak ennek a formálásnak súlyos korlátai az ember örökletes voltában, amiről Csányi Vilmos is írt¹, de nem kis mértékben súlyos korlát az iskolán kívüli szociális környezet is. Marad azonban formáló lehetősége bőven az iskolának is, éppen az előző határfeltételeket jól felismerve, és kisebb mértékben fel is véve velük a küzdelmet.

A formálás joga nem volt kérdés azokban a társadalmakban, amelyek zártak voltak, és generációkon keresztül nem nagyon különböző jellegűek. A rejtett változások és a különböző korlátozott külső hatások ezekben is érvényesültek és feszültségeket is teremtettek, ezek azonban nem összehasonlíthatóak azokkal, amelyekben ma élünk, és amelyek előtt állunk. Egy világot átfogó és közvetlenül egymásra ható, sokszínű társadalom, amelyben ugyanakkor a sokszínűséget erodáló erők is működnek; egy összetételében, élet- és munkakörülményeiben állandóan változó embervilág közvetlenül kerül szembe azzal a kérdéssel, hogy mire és milyenre kell formálni a jövő személyiségeit, és kinek van joga ezt a formálást meghatározni. Kemény hatalmi harcok és szócsaták folynak ezért, hiszen nagy civilizációs egységek, politikai szervezetek, vallások, társadalmi-politikai eszmerendszerek, a társadalomban különböző helyeket elfoglaló érdekcsoportok, az oktatást mint üzleti tevékenységet tekintő vállalatok, az idősebbek és fiatalok, a pedagógusok, a szülők és a gyerekek egyaránt törekednek arra, hogy a maguk elképzeléseit érvényesítsék a jövő generáció formálásában, hűséges követőkké, lázadásaik segédcsapataivá, uralmuk társaivá vagy kiszolgáltatottaivá, valódinak elfogadott vagy vélt jogaik gyakorlóivá tegyék őket.

A régóta érő fordulat ezeknek a mindig is jelen volt törekvéseknek a tömeges felszínre kerülésével következett be, azoknak a változásoknak az elkerülhetetlen következményeként, amelyek az emberiség viszonyaiban történtek. Aki ezt a sokszínű és sok igazságú valóságot nem veszi tudomásul, hanem egy elképzelt rendszer érdekében igyekszik a személyiségformálást megvalósítani, az akarva-akaratlanul az egyre kegyetlenebb kényszerek eszközeihez nyúl, és ezzel előkészíti saját elkerülhetetlen bukását.

Az emberek harmonikus, szép, boldog együttélésének elveit és nevelési gondolatait sokszor, sok helyen leírták, és ezek között sok olyan van, amelyre ma ráismerünk. Majdnem valamennyi ilyen írás igyekszik kisajátítani gondolatait a saját civilizációja, eszmerendszere számára, holott ezek többségükben a világ kegyetlen valóságaitól elborzadó ember általános vágyait fejezik ki, és a legtöbbször azt az ígéretet is hordozza, hogy elveinek megvalósítása jobbá teheti az embert és viszonyait.

Nevelési filozófiák

Ha a történelem mutatna számunkra olyan eszmerendszert és ebből leszármaztatott nevelési filozófiát és módszertant, amely ezen ígéreteket beváltotta, és nem fordítva történt — az eszmerendszer ideológiáját, hirdetett és maga által is elhitt küldetéstudatát az érdekeivel ellenkezőkkel szembeni fegyverként használta, és a nevelésben ehhez katonákat alakított —, úgy nyugodtan javasolhatnánk: ez az a gondolkör, ez az a nevelési filozófia és módszer, amelyet az emberiség érdekében általában, mindenütt alkalmazni kell.

Sajnos, vagy talán némileg szerencsére is — hiszen ez a darwini, egymással birkózó kiválasztási mechanizmus tette az embert azzá a kétarcú, jó és rossz, szép és szörnyeteg lénné, ami ma — az emberformálással kapcsolódó jogok kérdését minden megfontolásunkban nyitva kell tartanunk.

Jog a nevelésre?

Ez a következtetés súlyos következményekkel is jár: senkinek sem adható abszolút jog a nevelésre, még az államnak és a szülőnek sem, hogy a sokoldalú döntési területnek csak két szélső pontjáról emlékezzünk meg, azaz nem abszolút elvek, hanem józan megfontolások lehetnek csak iránymutatók.² Ez a következtetés annál is erősebb, mert nemcsak azt nem tudjuk megmondani, hogy melyek az emberiséget általában harmonikusabbá tevő eszmerendszerek, hanem azt sem láthatjuk előre, hogy a jövő nemzedéke milyen viszonyok között fog élni.

²Vámos Tibor:

Poszt...sok minden, némi ismeretelméleti értelmezéssel. Magyar Tudomány, 1993, 10, 1236-1258.

A nyitott iskola

Egyelőre tehát az iskolarendszer pragmatikus nyitottságát hangsúlyozva két dologra kell összpontosítanunk a figyelmet, és úgy tűnik, hogy a nemzeti alaptantervben ezek a szempontok többé-kevésbé kezdenek formát ölni: az iskola alkalmazkodjék az adott környezet szociológiai viszonyaihoz, azt ne igyekezzék megerőszkolni, de ugyanakkor szelíden és hathatósan törekedjék az esélyegyenlőségek javítására. Ehhez kötődik az a felfogás, hogy a társadalom már elfogadott korlátozási alapelvein — tehát például a kegyetlenkedések, megalázások, kényszerek tiltásán — túl nem az iskolai munkamódszereket írják elő, hanem azokat a vizsgákkal, felmérésekkel, más módon ellenőrizhető eredményeket, amelyek a társadalomban való működőképes részvételhez különböző szinteken elengedhetetlenül szükségesek.

Bizonyos mértékig és valószínűleg egyre jobban szétválík az iskolának és az állam által adott és biztosított jogosítványoknak az ügye. Valószínűleg az lenne jó, ha az iskola a felkészítés szerepét

vállalná, és ebben állna versenyben, az állam pedig a felkészítettség ellenőrzésében tevékenykedne.

A felkészítés feladata

Vajon mire kell felkészíteni? Az erkölcsi felelősség a jövő nemzedékével szemben, az eddig hangoztatott kételyek ellenére sem mentesíthet bennünket egy jövő társadalomkép olyan megfogalmazásától, amely egyfelől lehetőséget teremt arra, hogy a jövő társadalma saját maga alakítsa ezt a képet, másfelől a jelenlegi tudásunk alapján megalapozza a felkészítést a jövő világra.

Magyarország helyzete ezekben a vonatkozásokban kedvezőbb, mint számos más országé. Kedvezőbb, mint a vezető ipari hatalmaké, amelyeknek maguknak kell utat törniök a technológiai fejlődésben. Mi addig, amíg gazdaságunk, társadalmunk nem integrálódik teljesen a fejlett világba — azaz például az egy főre jutó nemzeti jövedelemben nem dolgozzuk le a körülbelül háromszoros elmaradásunkat az Európai Unió átlagával szemben —, nem lehetünk meghatározó erő, még nagyságunk, illetőleg kicsinységünk miatt sem. Ugyanakkor kulturális, szociológiai viszonyaink, jelenlegi mérsékelt gazdagságunk vagy tisztességes szegénységünk nem zárja el előlünk a felzárkózás lehetőségét, mint azokban az országokban, amelyekben a reményvesztettség a szélsőségek és megtagadások felé kergetik a lakosságot. Így a felkészülés technikai-tartalmi vonatkozásaiban kijárt utakon haladunk, körülbelül tudjuk, mire lesz szükség a munkaerőpiac legkülönbözőbb szektoraiban.

Tanulás — életfogytig

Itt arra kell figyelni, hogy a változások sebessége miatt az iskolában kisebb hangsúly esik a konkrét, kézzelfogható, mesterségbeli tudásra — értve ezt bármilyen szinten —, és nagyobb arra a szellemi nyitottságra, amely a változó életfunkciókat és változó funkciótartalmakat tartja nyitva. Az iskolai tanulás meghosszabbodása mellett is az iskola részesedése a tanulásban némileg csökken, hiszen egy egész aktív életen át történő tanulásra kell felkészülnünk. A konkrét ismeretek elsajátításának jelentős része ennek a tanulásnak a folyamán történik, és elég nagy mértékben a különböző vállalatok, intézmények saját keretein belül. Ezért is hasznos és dicsérendő a nemzeti alaptantervnek az a törekvése — amit örökölt a két évtizeddel ezelőtti akadémiai elgondolásból és számos korábbi elképzelésből —, hogy a merev tantárgystruktúrák helyébe nagyobb áttekintést biztosító integrált tudáscsomagok kerüljenek. Emberi teljességünket is ez segíti jobban; a részismerekben való megragadás a részek rabszolgáivá is tesz, és elzárja a kilátást a szélesebb összefüggések elől.

A nevelés szerepe

Itt lépünk át a társadalom és az egyének harmóniáját segítő nevelés nehéz terepére. Abból indulok ki, hogy ilyen jellegű tartós és egységes tartalmú törekvés csak akkor volt, amikor ezt erős hatalom kényszerítette, és a társadalom állapotának viszonylagos változatlansága tradícióként tudta elősegíteni.

A nosztalgikus idealizálások félrevezetők. Igaz, hogy a diktatúrák konszolidált időszakaiban mindig nagyobb a közbiztonság,

kisebb a hatalmi rendtől eltérő bűnözés. A mérleg az egyének bűneivel szemben a hatalom bűnei felé billen, míg a szabadabb korszakokban fordított a helyzet. Újra hangsúlyozom azt a történelmi tapasztalatot, hogy még a jó jegyében fellépő hatalom is szükségszerűen, minden történelmi tapasztalatnak megfelelően előbb-utóbb a rossz felé veszi útját, mert az erőszak egyrészt önmagát gerjeszti, másrészt önmagát rombolja.

A bevezetőben fölvetett kérdés, kinek és milyen joga van a jövő személyiségét formálni, azon cél felé terel, hogy minden ember a társadalom tevékeny résztvevője lehessen. Ennek feltétele, hogy alkalmas legyen a felelős választásokra.

A modern társadalomban, magán- és közéletünkben egyaránt egyre több a választási lehetőségünk és kötelezettségünk. A változó világ, ha ellentmondásosan is, de a szabadság növekedése irányába mutat. A több szabadidő, a hosszabb élet, a legnyomasztóbb anyagi hiányoktól való fokozatos mentesülés egyben mind a szabadság lépcsőfokaiként is működnek, vagy legalábbis szabadságot nyújtanak a több szabadsághoz.

Csányi Vilmos idézett cikkében levezette, hogy a csoporton belüli megegyezés és együttműködés hogyan vált az emberiség szükségletévé, és hogyan jelent meg ugyanez, ellenkező előjellel a xenofóbiában, idegengyűlöletben. A csoportok méretei pedig egyre nőttek, az utolsó ilyen, a korábbiakhoz hasonlóan is misztifikált együttműködésre ítélt csoport a nemzetállam.

A globális világban a csoport kiterjed az egész emberiségre. Ez a kooperáció termelésben, szolgáltatásban, pénzügyekben, nagyon sok minden másban máris működik. Ennek a folyamatnak tudomásulvétele és továbbsegítése az emberformálás természetesen adott mai feladata. Ha azt keresem, hogy a kereszténység mi lényegesen újat adott az emberiségnek, akkor az elsősorban ennek az univerzalizmusnak a hirdetése volt — korunk felismert szükségletét kétezer évvel megelőzően.

A lecke tehát ebben a gondolatmenetben nagy általánosságban így adott: a választásra képes ember nevelése egy globális társadalom kooperációs feltételei között, ami természetesen nem jelenti a kisebb csoportok identitásérzésének megtagadását, de méregteleníteni igyekszik ezen szorosabb identitástudatok ellenfél-érzéseit. Ez egyben annyit is jelent, hogy a különböző csoportkörök-höz tartozó identitások misztifikálása veszélyes út; elszakadva a valóságtól e mítoszfogalmak többségükben nem az emberi építkezést, hanem a másik mítosz várainak rombolását és így valódi rombolást is hordoznak.

Ebből is kiindulva teszünk egy kis kitérőt a hagyományos tananyagok, tradícióhoz fűződő ismeretek és az újak egyensúlyainak kérdéséhez. Az itt leírt gondolatkörben a tradicionális műveltségi anyag, azaz elsősorban a kultúrtörténelem — méghozzá nemcsak átfogó külső leírásában, hanem annak tartalmi ismeretében is —

az emberiség különböző csoportjainak és egészének sajátos közös nyelve. Nyelv, amely összeköt bennünket az előző generációkkal, és olyan nyelv, amely az emberiség sokarcúságának nemcsak lenyomata, hanem ezen arcok közvetítője is. Éppen a globalitás felé való törekvés érdekében kell tehát e kulturális nyelvi értékeket fenntartani és fejleszteni. Nyelv tehát a zene is, a kép is, az épület és szobor, szövegek metaforái, a nemzedékek hosszú sorát formáló gondolatok.

E kultúra-nyelv szerepe hasonló a biológiai multikultúráékhoz, amelyek feltételei az élet továbbvitelének, a természetes kiválasztódásnak, a különböző egymás mellett élő és egymáshoz kapcsolódó életformák egyensúlyának. Az arányokról lehet vitatkozni, de az erre a kultúrára való nevelés fontosságáról alig. Ennek az emberiség-tükörnek és az emberek közötti szellemi erőternek hatalmas szerepe van a választásokra való képességben, ezért is veszélyes az egyen-szellemű nevelés.

Ehhez hozzátehetjük azt is, hogy a közvetlen gyakorlati ismeretek éppen a gyors technikai fejlődés következtében rendkívül gyorsan elavulnak. A kulturális alapokat, gyökereket viszont a szellemi fejlődés induló időszakában kell elsajátítani. Ennek gyakorlati jelentőségéről is meggyőződhetünk, ha megnézzük, hogy az egyes országok gazdasági előrehaladása milyen mértékben függött az ország kulturális fejlettségétől, annak változatosságától, befogadási rugalmasságától. Ezek a tényezők sokkal erősebben hatnak korunkban, amikor az egyéb geográfiai adottságok leértékelődtek.

Ennek a gondolatmenetnek a receptje így igen általánosan könnyebben leírható: választásra képes embert kell nevelni, aki sok irányú fogékonyság alapján mérlegelni tud, kevés előítélettel és sok működési és együttműködési készséggel.

A demokratikus és résztvevő, választó és cselekvő polgárok saját és közösségi harmóniát kereső nevelési ideálját közel kétszáz évvel ezelőtt Thomas Jefferson fogalmazta meg máig is érvényes módon, talán a legszebben.³ Ennek szellemében igyekeznünk pedagógiai kísérleteket támogatni oly módon, hogy a személyiség és csoport közötti ellentmondásokat folytonos mérlegeléssel és kompromisszumokkal megoldó, választásra kész polgár ezt már akár az óvodában, de mindenképp az iskola legkisebb elemi közösségében gyakorolja és így nőjön föl a társadalom egyre szélesebb köreiben felmerülő napi és holnapi kérdések józan kezelőjévé. A feladat konkrét megoldása — mint azt ennek az írásnak az első felében is hangoztattuk — ugyanúgy napi helyzetektől függő feladat, mint maguknak a kérdéseknek eldöntése. Bizonyos, hogy nincsenek sem abszolút módszerek, sem abszolút eredmények, mint ahogy tagadtuk az abszolút elvek általános igazságát is. A közelmúltban, az információs társadalom felelősség-etikájáról szólva elemeztem, hogy a „Ne ölj!” parancsának milyen mai napig változó, ellentétes értelmezései léteznek.⁴

A törekvések részeredményeiből épül a világ, illetőleg épülhet egy valamivel jobb világ.

³Vámos Tibor: *Forradalmi változások és tartós folyamatok egy informatikai kísérlet tükrében*, Új Pedagógiai Szemle, 1994, 5. 17-21.

⁴Vámos Tibor: *Információs társadalom és felelősség-etika*, Európai Szemmel, 1997. 1. 3-11.

Miért szeretem (nem szeretem) a NAT-ot?

KOZMA TAMÁS

A neveléstudomány doktora, tanszékvezető egyetemi tanár (Oktatókutató Intézet, KLTE-BTK). Kutatási területe: nevelésszociológia, oktatástervezés. Különböző iskolázottsági csoportok térbeli elhelyezkedését vizsgálja, hogy föltárja az eltérő társadalmi igényeket az oktatási rendszer és az iskolahálózat iránt. Az EDUCATIO című folyóirat alapítója és főszerkesztője.

„Nemzeti”

Mert kétértelmű. Erről szól ez a cikk. Találó név, találó rövidítés. Emlékszem egy beszélgetésre, amikor a NAT „alapító atyáinak” azt javasoltam, hogy tegyék egyértelműbbé az elnevezést. Legyen az, ami: országos alaptanterv. Kicsit gondolkodtak, tulajdonképp tetszett a dolog. Tényleg, erről van szó. Országos, csakugyan. Aztán egyikük ezt mondta: talán mégse. Maradjon csak nemzeti. Így sokkal jobban lehet — ez hangzott el — rövidíteni.

A NAT tele van efféle telitalálatokkal és efféle magyarázatokkal. Már a rövidítése az: könnyen kommunikálható, jól megjegyezhető, valódi reklám. A neve, hogy nemzeti, szintén így keletkezett. Bárki azt gondolhatná, hogy a 90-es évek elejéről való, amikor egyszerre ismét minden „magyar” vagy „nemzeti” lett. Ezért is okoz csalódást, ha most kézbe vesszük, és a „nemzeti” jellegét keressük. A NAT — ilyen értelemben — nem nemzeti (néha már-már visszás, hogy azok is nemzeti alaptantervnek kell, hogy hívják, akik egyenesen nemzetietlennek tartják). A NAT-aktivisták ifjabb generációja, ha ráér ezen spekulálni, azt tartja, hogy a NAT úgy nemzeti, ahogy van Nemzeti Színház vagy Nemzeti Múzeum. Egyfajta nemzeti intézmény. Valójában a név fordítás angolból. Azok a szakértők, akik évtizedek óta dolgoznak az iskolai teljesítményméréseken — mert a NAT-nak ez a fő forrásvidéke —, az angol szóhasználat szabályai szerint az egyes országokra vonatkozó vizsgálati eredményeket, kutató intézeteket, szakmai kiadványokat mondják „nemzetinek”. Hát ennyi az egész.

És ez jó is volt addig, amíg a NAT különböző tervezeteit a szakemberek maguk közt vitatták. De a 80-as és 90-es évtized fordulóján a NAT a politikai vitákba sodródott, s ott az elnevezés már más-képp hangzott. Mégse kérdőjelezte meg senki. Mégse vetődött föl senkiben, hogy ez a tanterv nem akar nemzeti értékeket hordozni, kifejezni — mint ahogy semmilyen kifejezett értékeket nem akar —, hanem benne maradt az elnevezésben, és ez megadta a róla folyó viták diszkrét politikai-ideológiai báját. És megadja ma is.

Miért kell hangsúlyozni egy központi tantervről, hogy központi, illetve országos? A hivatalos fölfogás szerint azért, mert ehhez képest készülnek el a „helyi tantervek”. Ebben azonban, mondhatja bárki, még nincs semmi új. Eddig is ez volt az iskolai doku-

mentációk logikája. Legföljebb a papírmunka lett több és a fölhajtás nagyobb (mondhatja bárki). Dehát nem ezért központi az a bizonyos országos vagy nemzeti tanterv. Hanem azért, mert az „alapító atyák” szeme előtt az a tantervi reform lebegett, amelyet a 80-as években a Thatcher-kormány hajtott végre Angliában. Ott ugyanis semmiféle központi tanterv nem volt. Angliában minden iskola a saját tanterve szerint tanított, valahogy úgy, ahogy ezt még akkor kezdték el, amikor a kontinensen nem voltak állami oktatási rendszerek. A Thatcher-kormány azonban csatlakozni akart Európához, és ennek részeként „európaizálni” kívánta az angol oktatás rendszerét. És mert más törvényes lehetősége nem volt, megpróbálta mindezt a tanterven keresztül. Persze nem adott ki ratio educationis-t, mint Mária Terézia vagy Nagy Frigyes, hanem összegyűjtötte a közös elemeket az iskolák tanterveiből, és azokat emelte országos szintre. Így keletkezett az angol nemzeti alaptanterv. S így talán már jobban érthető, hogyan került bele a magyarországi változatba is — szinte automatikusan — az, hogy nemzeti, vagyis hogy országos.

„Tanterv?”

Kétértelmű a „tanterv” elnevezés is. Mert olyasmit sugall, amit a tanítók, a tanárok eddig kaptak kézbe, egy „tanterv és utasítás”-t, csakhogy jobb, fölvilágosultabb változatban. Emlékeztünk még a már-már szenvedélyes követelődzésre a 90-es évek elején, hogy adják végre kézbe az új tantervet. Foglaljon végre állást a minisztérium. Hát nem foglalt. Mert amit kiadott, s amit maga a kormány fogadott el — ez sem fordult elő eddig —, az minden lett, csak tanterv nem, a megszokott értelemben. Sőt, nem is akart az lenni. Az alkotók előre megmondták, kifejtették, hogy nem ismétlik meg azt a hibát, amelyet a 70-es években elkövettek, és nem csinálnak központi tanterveket. Véleményüket komoly szakmai érvekkel támasztották alá, amelyeket ma a nemzetközi szakirodalom mindenütt elfogad, sőt példaként idéz. De akkor mit keres itt az elavult „tanterv” kifejezés? (Ha már a pedagógiai etimológiánál tartunk, az angol szakirodalom nem ismeri a szót. Amit helyette használ, a curriculum, nem tananyagot tartalmaz, hanem célokat a hozzájuk vezető tevékenységekkel együtt, mégpedig olyan formában, hogy meg lehessen mérni a teljesítményeket. Egy más kultúra — egy más világ.)

„Alap-tanterv?”

Az alaptanterv elnevezés azt sugallja, hogy megalapozott és kiértélt, meg hogy a tudás, a műveltség alapjait tartalmazza. De nem tartalmazza, mégpedig szánt-szándékkal nem. Keretet kíván adni annak, hogy minden intézmény kialakíthassa a saját tantervét. Utat mutat, korlátokat állít, szabályokat rögzít. Az „alapító atyák” ezt akarták, és ez egészében sikerült, ha a részleteket sokan vitatják is. De akkor mit keres itt az „alaptanterv” elnevezés? Miért nem, mondjuk, „tantervi keret”? Azért, mert a mintául vett angol dokumentumok valóban a core-ról szólnak. Vagyis arról a

legkisebb közös többszöröséről, aminek valamennyi iskola tantervében benne kell lennie.

„Helyi tanterv?”

Kétértelmű az, hogy „helyi tanterv”. Az „alapító atyák” számára persze egyértelmű volt, hogy minden iskola készítse el a saját tantervét. Mégsem „iskolai tantervnek” nevezték el, hanem „helyinek”. S ez bizony mást jelent. Ez azt jelenti, hogy a tantervek a helybelieké, akik fenntartják az iskolát. Égnek meredne a hajunk szála tanár létünkre, ha belegondolnánk abba, amit ez jelent. Még szerencse, hogy nem gondolunk bele — igazából senki sem gondol bele. De akkor miért nem „iskolai tanterv”? Vagy *iskola alapú*, ahogy a nemzetközi szakirodalomban hívják? Azért, mert az angol eredetiben, bizony, nemcsak — vagy főként — az intézmények állapítják meg a maguk tanterveit, hanem a helyi iskolafenntartók. Hát még Amerikában! Ott vannak államok, amelyekben legalább olyan szigorúak a központi előírások, mint nálunk voltak a Kádár-rendszerben. A végrehajtásuk pedig nem olyan slendrián.

Milyen iskola?

Kétértelmű az iskola is, amelyet a NAT szem előtt tart. Az alkotók bevallott szándéka szerint azért a NAT-nak olyannak kell lennie, amilyen, hogy minden iskolatípus és minden típusú iskola beleférjen. Sokan sokszor megfogalmazták, főként a 90-es évek elején, hogy egy pluralista társadalomban pluralista iskolarendszert akarnának látni. Vagyis olyan iskolarendszert, amelyben a nyolc évfolyamos általános iskola mellett megfér a tíz évfolyamos is, mint ahogy a négy évfolyamos gimnáziumok mellett békésen működnek a hat és nyolc évfolyamosok is. Sőt a NAT ugyanúgy vonatkozik a szakközépiskolákra, legalábbis az első és második évfolyamra. Aki azonban kezébe veszi az alaptantervet, hogy elkészítse a saját — helyi — tantervét, meghökkenve tapasztalja az „alapító atyák” rejtett szándékát. Virágozzék minden virág, de előbb-utóbb azért alakuljon ki egy másik iskolarendszer. Vagyis egy olyan, amelyikben az elemei oktatás hat évig tart, és ezt többé-kevésbé egységes középiskola követné.

Hogy ez miért volna pedagógiailag jobb, azt szűkebb körökben a szakértők sokszor kifejtették. Most itt nincs helye annak, hogy helyeseljünk nekik vagy vitatkozzunk velük. Különben is: akik az előző évtizedek iskolai reformpróbálkozásait végigasszisztálták, tapasztalhatták, hogy az iskolareformokat nem szakmai érvek, hanem politikai szándékok döntenek el. De helye van annak, hogy megkérdezzük: honnan ez a rejtett vonzalom? A választ az olvasó már sejtetheti. A mintául szolgáló angol oktatási reform során sok szakértő javasolta, hogy egységesüljön végre-valahára a széttagolt iskoláztatás. És ha egységesülésről van szó, Angliában mindenkinek a francia szisztéma jut az eszébe. Annál is inkább, mert a francia rendszer, Napóleonnal együtt, a világ legfejlettebb tájaira sokfelé eljutott. Nem véletlen tehát, hogy az összehasonlító pedagógusok többnyire a 6 + 6-os rendszerrel találkoznak. Az viszont

sajnálatos tévedés, ha történeti oknyomozás helyett a 6 + 6-os rendszerrel magyarázzák egy-egy ország oktatásának fejlett vagy fejletlen voltát.

De még ha így volna is: miért kell rejtegetni ezeket a nézeteiket? Erre könnyebb válaszolni. Az iskolarendszer megváltoztatása — egy nyílt és jól megtervezett iskolareform — politikai kérdés. Az, ha egyszer kikerül a szakmai körökből, olyan pártpolitikai vihart kavar, amilyentől minden szakértő joggal irtózik. Kezelhetőbbnek látszik tehát a „tartalmi szabályozás”. Ez valóban a Művelődési és Közoktatási Minisztérium hatókörébe tartozik. És ha eléggé következetes, még eredményesebben elvezet egy új iskola-rendszerhez, mint egy szerkezeti reform.

„Értéksemlenség”

Ezzel meg is érkeztünk a sokat vitatott értékekhez. A NAT, deklaráltan, értéksemlenes. Ezen sok vita folyt az elején. Volt, aki „pluralista értékeket” akart viszontlátni egy készülő alaptantervben, mások az „értékmentesség” mellett kardoskodtak. Voltak, akik az értékek szabadságát követelték (nem tévesztendő össze a szabados értékekkel). Értéksemlenészen a NAT kidolgozói azt értik, hogy a NAT nem tűzi ki a tanítandó értékeket, hanem formát, keretet biztosít a legkülönbözőbb értékek megtanításának. Minden érték tanítható, csak a tanterv legyen „NAT-kompatibilis”.

De azért ez nem ennyire egyszerű. Azért minden „értékre” ez nem érvényes, ha értéken azt értjük, ami valakinek fontos. Van, kell lennie egy olyan körnek, amit az egész közösség elfogad — és vannak értékek, amiket a többség elutasít. Mi legyen ezekkel az értékekkel? Ez minden értéksemlenes dokumentum legérzékenyebb pontja. A NAT ezt a „tantervi alapelvekkel” véli megkerülhetőnek, ami szép, de nem elég hatásos gondolat. A tantervi alapelvek ugyanis annyira általánosak, hogy elveszünk benne, és végül azt sem tudjuk, hogy van-e, amit nem szabad. Pedig bizony van. Modern jogállamban nem szabad megsérteni az alapvető emberi jogokat, annyira nem, hogy ezeket nem állami, hanem államok fölötti jogforrások tartalmazzák. Egyszerűen úgy fogalmazhatunk, hogy tilos a faji megkülönböztetés, a kizárólagosságra törekvő ideológia, a társadalmi rend fölforgatására, osztályharcra izgatás. Ebben mindnyájan — többé-kevésbé — egyetértünk. Elég volna csak három sor, három mondat. Nem több. Sajnos, épp ez a három sor, ez a három mondat, ez a mottó hiányzik a NAT-ból. De nagyon.

Miért ez a sok kétértelműség a NAT-ban, amit sokan annyira vártak? Egy laza szabályozás szükséges velejárója volna? Nem — ha a szabályozás tág, akkor éppen hogy következetesnek kell lennie. Ha kevés a szabály, amelyet mindenkinek be kell tartania, akkor ezt a keveset világosan és egyértelműen kell megfogalmazni. A kétértelműségek máshonnan lopakodtak bele a NAT-ba. A Kádár-rendszer végnapjaiból, amikor már tudtuk, hogy akarhatunk

mást is, mint ami van, de azt még nem tudtuk pontosan, hogy mit akarjunk.

A NAT eredete

A NAT nem a 90-es évek terméke, mint gondolnánk, hanem a 80-as éveké. Első változata akkor került a szakmai közvélemény elé, amikor végre megindult az iskolarendszer átalakulása. A művelődési kormányzat először adott vissza egy korábban államosított gimnáziumot eredeti tulajdonosának, az illető egyháznak. A következő miniszter először fogalmazta meg nyíltan, hogy szakmai eszménye Klebelsberg, a kulturális etatizmus képviselője, a pedagógiai körök pedig feszegetni kezdték, hogy „Kié az iskola?”. A NAT ebben a légkörben keletkezett. Első változatának országos vitáján még ott voltak az Aczél-féle kulturális politika képviselői, de már megjelentek a jövőendő ellenzékiek. Egy korszak terméke, amikor megtanultuk, hogy már majdnem mindent elmondhatunk, de mindent kicsit másként, mint ahogy tényleg gondoljuk. A demokrácia demokratizmus volt, a vasfüggöny geopolitikai realitás, az ellenzékiek „másként gondolkodók”, az októberi forradalom népfölkelés. Így vált Kelet-Közép-Európánk legmodernebb tartalmi szabályozása „nemzeti alaptantervvé”, amelyben minden egy kicsit mást jelent, mint amit mond.

Koraszülött, mint annyi más a Kádár-rendszer végnapjaiban? Lehet. Lehet, hogy ma már (még) nem ilyenre volna szükségünk. Aki ma kezdi a tanterv-tervezést, biztosabb talajon áll. A nemzetközi szervezetekhez való csatlakozás elég egyértelmű kívánalmakat támaszt az oktatásüggyel szemben. Elmaradásainkat — és előnyeinket is — Ausztriához vagy Olaszországhoz képest nemcsak érzékeljük, hanem meg is tudjuk fogalmazni. A társadalom, amely az oktatásügyi szakértőt körülveszi, egyértelműbb jelzéseket ad, mert a szülők megtanultak választani. Időközben nemcsak a szakirodalomból tanultunk oktatáspolitikát, hanem a nyilvánosság előtt, a nyílt érdekegyeztetésekben. Kezdjük végre látni, hogy az oktatás külpolitikai kérdéssé válhat, nemcsak a csatlakozási, hanem az alapszerződési tárgyalások során is. Vagyis az oktatásügy többé nem magányos pedagógiai zsenik innovációin múlik, hanem nemzetközi trendeken, amelyeket egy kormánynak egyértelműen és konzekvensen — ha nem is szolgálai és kritikátlanul — kell közvetítenie tanárnak, diáknak, szülőnek, főntartónak. Egyértelműbb, mint ahogy ezt most a NAT teszi.

A szenvedélyes viták azonban, amelyeket a NAT-ról folytatunk, nemcsak a NAT-ról szólnak, hanem rólunk, magunkról is. Arról, hogy fél lábbal már Európában vagyunk, de félig még mindig a Kádár-rendszerben, amelynek/akinek a köpenyéből, legifjabbjaink kivételével, mindnyájan előbújunk.

Ezért szeretem (nem szeretem) a NAT-ot.

Hozzászólás egy rég gyűrűző eszmecseréhez

JELENITS ISTVÁN

Született 1932-ben. Magyar és hittan szakos piarista tanár. Írásai — előbb Tótfalussy István néven, később saját nevén — negyven éve jelennek meg a Vigiliában.

1. Nagy érdeklődéssel és örömmel olvastam a Vigilia júniusi számában *Emberkép és közoktatás* gyűjtőcím alatt közreadott írásokat. Lelkiismeretemet különösen Kamarás István néhány mondata mozgatta meg: „A NAT-ba bekerült emberismeretet — írja — a pedagógus-társadalom döntő többsége elfogadta. Nagy kár, hogy a NAT-ról (vagyis a NAT-ba bekerült műveltséganyagról, értékekről és követelményekről) szóló vita helyett a NAT ürügyén kirobbant oktatáspolitikai, politikai és ideológiai vitára került sor, így aztán viszonylag kevés érdemi kritikával találkozhattak a NAT készítői, köztük jómagam is, pedig nagyon számítottunk a korrekcióra készítő szakvéleményekre. Számomra különösen fájdalmas volt, hogy az egyházi iskoláktól alig-alig érkezett reflexió. Ehhez képest meglepő magabiztossággal (és minimális tájékozottsággal) bírálták a NAT-ot, a NAT értékekkel szembeni közömbösségét” (436.).

Ha ezt Kamarás István így érzi, az valóban „különösen fájdalmas”. Magyarázatul hadd hívjam föl a figyelmét néhány dologra, amelyre úgy látszik nem gondolt, s ami talán olvasóinak sem jut rögtön eszébe. Kamarás István a NAT *Ember és társadalom* című fejezetének *Emberismeret*ként megjelölt szakaszát dolgozta ki, arról állapítja meg, hogy „a pedagógus-társadalom döntő többsége elfogadta”, elsősorban azzal kapcsolatban várt volna „korrekcióra készítő szakvéleményeket” a katolikus iskoláktól. Ez a várakozás egy (fontos) részfeladat munkása, megoldója részéről nagyon érthető. Azon viszont kár bosszankodnia, hogy — nem a NAT ürügyén, hanem a NAT és az oktatási törvény kapcsán — a részleteket illető hozzászólások helyett inkább oktatáspolitikai, politikai és ideológiai viták robbantak ki. (Meg kell jegyezmem, hogy az ideológiai szót nem szívesen használom, inkább eszmei viták voltak ezek.) Azt szokták mondani, hogy az ördög a részletekben lakik. Itt mégis úgy látszik, hogy aki vitatkozni kezdett, az inkább az egészet látta vitatni valónak, mint a részleteket. Ezt nem lehet rossz néven venni tőle, kritikája azért még lehet érdemi kritika. Talán nem annak a szemében, aki az egészből egy részletet dolgoz fel, s maga nem is igyekszik az egészről ítéletet mondani.

Persze nem könnyű az egészhez hozzászólni, amíg nincsenek meg a részletek. Aminthogy nem könnyű egy programhoz hozzá-

szólni, amíg gyakorlatban nem próbáltuk megvalósítani. Dehát ha valaki — talán nem ok nélkül — bizmatlan egy koncepcióval szemben, akkor nem érez indítást arra, hogy a részleteivel kapcsolatban tegyen korrekcióra indító kritikai megjegyzéseket.

Hadd tegyek itt egy rossznyelvű megjegyzést is! Kamarás István az *Emberismeret* témát illetően egy „döntő többség” jóváhagyásáról beszél. Úgy gondolom, hogy az ezt a jóváhagyást valóban megkapta, s meg is érdemelte. A NAT alapkoncepcióját illetően azonban kétlem — minden reprezentatívnak látszó felmérés ellenére is — a többség egyetértését, s azt gondolom, inkább csak egy döntő, vagyis döntéshelyzetben lévő csoport egyetértéséről lehet beszélni.

A katolikus iskolák és a NAT

Hogy a katolikus iskolák nemigen szoltak hozzá Kamarás István munkájához, azt az előbb már ismertetett alapvető bizmatlanságon túl eléggé magyarázza az is, hogy ezek az iskolák nemrég alakultak újjá, mindennapos gondjaik nem engedik, hogy tantestületük, igazgatójuk országos ügyekkel foglalkozzék. Igaz, van néhány „nagy múltú” katolikus iskola is, amely folyamatosan (vagy rövid megszakítással) az elmúlt évtizedekben is működött, de a legutóbbi néhány év ezek tantestületét is új feladatok elé állította, alig győznek birkózni velük.

Engem inkább az lep meg, amit Kamarás István panaszkodva említ, hogy a katolikus iskolák mégis bíralták a NAT-ot (meglepő magabiztossággal, de tájékozatlanul): különösen „annak értékekkel szembeni közömbösségét”. Nem tudom, kiknek milyen megnyilatkozásaira gondol. Egy érdekes apróságra azonban felfigyeltem épp a Vigilia júniusi számában közölt cikkek olvasgatása közben. Felkai Gábor tanulmányában találkoztam a következő megállapítással: „Az a követelmény, miszerint az ifjúság tanuljon meg erkölcsi értékek mellett vagy ellen érveket felhozni, egyenesen nihilistának minősíthető, és a racionális mérlegelés fogalmának teljes félreértésén alapszik” (428.). Ezt a tanulmányt nem katolikus iskolában tanító pedagógus írta, hanem egyetemi oktató, és most nem is az a fontos, hogy igaza van-e abban, amit állít. Maga az a tény, hogy a NAT-nak vonatkozó előírásaival kapcsolatban egy szakemberben ilyen mély aggodalmak merülnek fel, arra mutat, hogy a NAT-nak az értékekkel kapcsolatban tanúsított magatartását nem egészen ok nélkül szemlélik gyanakodva olyan emberek, akik e területen sajátosan elkötelezettek.

A pedagógus személye

S ha már visszajutottunk a Vigilia júniusi számához, leírom azt is, hogy a katolikus iskolában tanító pedagógusok gondolkodásmódját alighanem Korzenszky Richárd ott olvasható tanulmányának néhány mondata tükrözi legtisztábban: „Eljutottunk annak a felismerésére, hogy lehet jó vagy rossz az oktatási törvény, lehet jó vagy rossz a nemzeti alaptanterv, lehetnek jók vagy rosszak a tankönyvek — a pedagógus személye semmivel sem pótolható. Rossz tankönyvből is lehet jól tanítani, de felkészület-

len, éretlen pedagógus jó tankönyvből, jó tanterv alapján sem képes jól tanítani" (426.). Gondolom, ezt mások is tudják, de minket ennek kissé fanyar megfontolása arra készítet, hogy ne foglalkozunk meddő vitákkal, maradék erőnket fordítsuk magunk és egymás emberségének fejlesztésére, mindennapi munkánk pedagógiai hatékonyságának javítására.

2. Most pedig — tán nem minimális, de a kelleténél bizonyára kisebb tájékozottsággal — mégis megpróbálom röviden összefoglalni, amit a NAT-ról magam gondolok. Nem a katolikus pedagógusok nevében nyilatkozom, hanem a legcsöndesebb egyes szám első személyben.

**Az oktatás
egységesítése?**

Kezdetről fogva, vagyis már az Antall-kormány idején aggódva és hitetlenül méregettem a Nemzeti Alaptanterv megszerkesztésének kiinduló tézisé: hogy a tankötelezettség tíz évére, azaz tizenhat éves korig közös és kötelező programot lehet és kell adni az egész magyar iskolaköteles fiatalság oktatásához. Legalább olyan mértékben, hogy az az oktatás 70%-át egységesítse. Bizony, ez csaknem egyértelmű azzal, mintha az eddig teljesen uniformizált nyolcosztályos általános iskola helyett tízosztályost vezetnénk be.

Ez a koncepció ideológiai eredetű, amint az volt a nyolcosztályos általános iskola bevezetése is (vagyis az emberrel kapcsolatos felfogásunkat érinti, még mielőtt a NAT-ban embertanról esnék szó; és oktatáspolitikai, sőt politikai vonatkozásai vannak). Az esélyegyenlőség követelményét hangoztatja, vagyis azt, hogy a nemzetnek minden gyermeket azonos esélyekhez kell juttatnia, nem tehet köztük eleve különbséget tehetség, hajlam, vagy épp családi háttér szerint. A közös alaptanterv kifejezetten azt igyekszik lehetővé tenni, hogy a tankötelezettség ideje alatt a különböző iskolák átjárhatók legyenek, vagyis egy diákot az ország bármely iskolájából akadálytalanul át lehessen íratni az ország bármely más iskolájának azonos évfolyamára. A 30%-os „szabad sáv” biztosításával viszont az iskolák egyéni profiljának kirajzolásához kívánnak lehetőséget adni. Ugyancsak az is, hogy a NAT nem határoz meg tantárgyakat, óraszámokat; az iskolák dolga eldönteni, hogy bizonyos határokon belül hogyan dolgozzák fel a kötelezően előírt közös megtanítani valót.

**Személyre szabott
nevelést!**

Keresztény emberként, szerzetesapként természetesen minden embert egyformán fontosnak és értékesnek hiszek. De mivel egész életemet iskolapadok közt, diákokkal való foglalkozásban töltöttem, tudom, hogy épp abban, amit az iskola megtanítani igyekszik, és amiben diákjainak teljesítményét évről évre leméri, nagy különbség van gyermek és gyermek között. Bizonyos mértékig bizonyára érdemes azon igyekeznünk, hogy ezeket a különbségeket áthidaljuk, s hogy a fiatalokat megtanítsuk egymás „máságának” megértésére, elviselésére. Ez azonban csak bizonyos mértékig indokolt. Például az egészen kicsi korban. Később a gyermekek szellemi érdeklődésének fejlődése nagyon különböző

lesz, s mind több hátránnyal jár mind az érdeklődőbbekre, eleve-
nebbekre, mint a tanulmányaikkal nehezen boldogulókra, ha egy-
másához kell igazodniuk. De a társadalomban is van munka-
megosztás. Igaz, a modern társadalom minden tagjától elvár vala-
miféle alpműveltséget, hiszen minden felnőtt számára biztosít
közös jogokat, lehetőségeket, s ezekkel csak az tud felelősen, köz-
hasznúan élni, aki egy ilyen alpműveltséggel rendelkezik. (Na-
gyon jellemző például, hogy gépkocsivezetéshez szükséges joga-
sítványt csak olyan felnőtt embernek adnak, aki legalább a nyolc
általánost elvégezte.)

Ugyanakkor tán az volna a jó, ha ennek az alpműveltségnek el-
sajátításához más úton juthatna el az, akinek szellemi érdeklődése
lassabban bontakozik ki, viszont alig várja, hogy valamilyen mester-
ségben ügyességét kifejleszthesse, s az, aki a kötelező közös mű-
veltség elsajátítása közben további tanulmányokra készül.

Az esélyegyenlőség
látszata

A NAT és az új oktatási törvény az esélyegyenlőségnek inkább
csak a látszatát teremti meg, s nem a valóságos esélyegyenlőséget.
Hiszen objektíve azonos, szubjektíve egyenlőtlen követelmények
elé állítja a fiatalokat: egyikük játszva boldogul velük, a másiknak
egyre több kudarcot jelent, ha naponta mércéjük alá kell állnia. A
társadalomba való beilleszkedéshez, a méltó emberi léthez akkor
kapnának a fiatalok egyenlő esélyeket, ha kit-kit úgy segítenénk
boldoguláshoz, ahogyan az számára a legkedvezőbb, legelfogad-
hatóbb. Ha a kisebb növésű gyerekek ugyanakkora kabátot var-
runk, mint a hirtelen nagyra nőttek, mind a kettő rosszul érzi
benne magát, ha ugyan egyáltalán magára veszi. S aki ma kisebb
növésű, kisebb kabátot igényel, két év múlva tán utol is éri a má-
sikát. Ha meg nem megtanulja, hogy emberség dolgában egyenlő
lehet vele akkor is, ha egy életen át felfelé kell néznie rá.

A „szabad sáv”

Az oktatási törvény és a NAT alapkoncepciójának kialakítói er-
re azzal felelnek, hogy rámutatnak a „szabad sávra”: azzal min-
den iskola szabadon gazdálkodik, abban megoldhatja a tehetség-
gondozást, a felzárkózást. Aki meg nem fér bele az egész iskola-
rendszerbe, annak ott van a kiegészítő iskolák rendkívüli módon
szabályozott kínálata.

Csakhogy itt bennem újabb, még nehezebb aggodalmak ébred-
nek. Ha a harminc százalékos sáv szabadságát komolyan vesz-
szük, s hozzá még azt a szabadságot is, amelyet a NAT a tanterv
alakításában, a tantárgyak megformálásában az iskolák számára
biztosít, akkor gyakorlatilag elvesz az átjárhatóság követelménye.
Hiába valósul meg a hetven százalékosan közös anyag tekinté-
ben az azonosság, ha „szabad sávban” az egyik iskola, mondjuk,
háztartási ismeretek és mozgásművészet, menedzsment-képzés
vagy számítógépek közt ad választékot, a másik pedig, teszem
azt, különböző nyelvek között. A két világháború közt a négy ele-
mi után különböző iskolatípusok között választhattak a szülők
(és a fiatalok). Ha egy gyerek polgári iskolába iratkozott — példá-

ul azért, mert lakóhelyén nem volt gimnázium, és nem akarták korán intézetbe adni —, akkor pontosan tudták, hogy később milyen különbözetivel veszik majd fel a gimnázium megfelelő osztályába, hogy ne kelljen évet veszítenie. Mostantól fogva esetenként kell megállapítani, hogy egy bizonyos iskola bizonyos osztálya után milyen különbözetivel vesz át egy gyereket valamely másik iskola.

Az iskolák profilja

S hogyan dől majd el egy-egy iskola profilja? Esetlegességek szerint, vagy valóban a környezet igényeinek mérlegelése után? Miféle alkuk alapján tanítanak itt ilyen, ott olyan tárgyakat? Tudják-e majd ezeket az igazságnak megfelelően meghirdetni, elfogadtatni a szülőkkel, vagy azok „zsákba macskát” vesznek, amikor egy-egy iskolába beíratják a gyerekeket? Régebben a különböző iskolatípusok tantervét külön-külön állami rendelkezések szabályozták, ugyanígy a követelményrendszerét is. Most elküldhetnek egy iskolából valakit, ha csak a kötelező 70%-ot tanulja meg, de az iskola saját profilját nem érzi a magáénak, csak kényszerből vállalja, mert nincs választéka, viszont ő maga olyan pályára készül, amelynek érdekében mással kell a 70%-ot meghaladó idejét töltenie? Akár igen, akár nem: mindkét válasznak vannak buktatói. Hivatalos statisztikai adatok szerint a nyolcosztályos általános iskolát a tanköteleseknek több, mint egy negyede nem végezte el. Hogyan tudjuk, tudjuk-e ezeket a fiatalokat tíz éven át a közös programba bevonni? S ha nem, ezek mind kiegészítő iskolákba szorulnak? Akkor annyi kivételes megoldást kell teremteni, hogy nevetségessé válik a közös szabály.

Azok a fiatalok, akik valamilyen szakmát akarnak megtanulni, eddigi tapasztalataink szerint már a nyolcadik általános iskola végére belefáradnak abba, hogy napról napra iskolapadba üljenek. Jobban érzik magukat a műhelyben, és sokszor később támad kedvük arra, hogy a közismereti tárgyakat illető tanulmányaikat folytassák, akkor, amikor már felfogják azok jelentőségét, és emberileg is érettebbek. Ha most az új oktatási törvény szerint 16 éves korukig tilos szakmát tanítani nekik, haszontalanul, folytonos lázadásban töltik majd azt a két évüket, amely alatt jó kedvvel megtanulhatnák szakmájuk technikai fogásait, s azok valóban beépülnének fejlődő személyiségükbe. Így akkor kezdenek majd, két haszontalanul elvesztegetett év után a szakma megtanulásához, amikor jóval kisebb esélye van egy ilyen mélyreható találkozásnak, a szakmájukban használatos gépek kezelését megtanulják majd, a kézügyességük, személyes odaadásuk kialakulásának kedvező idejét elszalajtják.

A NAT szerkesztői végső soron a tantárgyakban tanúsított tanulmányi eredményeken mérik az ember értékét, azért kívánnak a tantárgyakat illetően esélyegyenlőséget. Hadd dőljön el, derüljön ki tisztességes versenyben, ki mire képes, és jusson egyetemre, aki különb, maradjon a kötelező minimum szintjén, s tanuljon

jobb híján szakmát, akinek csak erre futja. Az én emberképem tágasabb, épp ezért álmodom egy olyan esélyegyenlőségről, amelynek tétje nem a tantárgyi teljesítmény, hanem az emberi érettség, az, hogy ki-ki a tehetségéhez illő szerepben a társadalom értékes, és a maga módján teljesértékű tagjának érezhesse magát. A köműves ne azzal tanulja a mesterségét, hogy ő nem tudott egyetemre menni, hanem azzal, hogy neki több kedve volt házat építeni, mint irodában görnyedni, vagy beteg emberekkel bajlódni. S a közösség ezt az érdeklődését, tehetségét komolyan vette, ennek kifejlesztéséhez ugyanolyan segítséget nyújtott neki, amelyet megadott a maga igénye szerint annak, akiből orvos vagy jogász lesz.

A záróvizsga

A kétféle pályaterv összeigazítása körül van még egy bökkenő. Az oktatási törvény kötelezően előír a tanulmányok befejezésekor egy záróvizsgát: természetesen a NAT-ban meghatározott anyagból. Ezt elvileg minden fiatalnak le kell tennie. Mégis sikerült úgy alakítani a törvényt, hogy azok, akik a tanköteles koron túl is folytatják tanulmányaikat, mentesülnek e vizsga alól, hiszen két év múlva úgysí tesznek érettségi vizsgát, s azon korábban szerzett tudásukról is számot adnak.

Nem intézkedik azonban a törvény arról, hogy joga van-e egy-egy iskolának azt mondani, hogy ő csupa olyan 15-16 éves fiatall kíván foglalkozni, akik tovább akarnak tanulni, s ezért úgy osztja be a saját tantervét, hogy a kilencedik és a tizedik évfolyamban nem tanítja meg például az atomfizikát vagy a legújabb kor történelmét, irodalomtörténetét, hanem alaposabban tanítja a fizikának, történelemnek, irodalomnak megelőző anyag részét, s ezekre a témákra a tizenegyedik, tizenkettedik évfolyamban tér rá. Ha megteheti, akkor megnevezetlenül kialakul egy iskolatípus. Ha nem teheti meg, akkor hátrányos helyzetbe kerülnek azok, akik tovább akarnak tanulni: az érettségiig vagy még azon is túl. Hiszen az ő számukra az a kedvező anyagbeosztás, ha a több előtanulmányt, érettebb szellemi képességeket igénylő témákkal később találkozhatnak.

Hadd forduljak megint egy nagyon pórias hasonlathoz. Aki tízemeletes házat épít, az már az alapozáshoz is másképpen fog, mint aki földszintes házat épít. Csak messziről nézve tűnik úgy, hogy egy darabig mind a két munka egyforma, akár menet közben fel is cserélhető a két program, s ha valami miatt úgy látjuk jónak, abból az épületkezdeményből alakítunk tízemeletes házat, amelyet eredetileg földszintes épületnek szántunk, a másiktól meg földszinteset csinálhatunk. Miért volna ez másképpen az oktatásban?

Ősrégi elv: clara pacta, boni amici. Vagyis ha a szerződő felek világosan megfogalmazott kötelezettségeket vállaltak, jó barátok lesznek. Ha nem, örökké veszekedni fognak egymással. Az iskola körül „szerződések” támadnak. Szerződést kötnek vele a szülők, akik gyerekeiket bízzák rá, szerződést köt vele a fenntartó, még

az állam is. Félő, hogy az új oktatási törvény és a NAT után ennek a szerződésnek csak a 70%-nyi része lesz egészen világosan megragadható és számon kérhető, a többit, a szabad sávban körvonalazottat a legtöbb iskolában nem fogják komolyan venni. Akkor pedig ez az iskolarendszer lefelé nivellál, legfeljebb lehetővé teszi azt, hogy működjék néhány, kivételesen jó iskola, ahol a 30%-ot is ügyesen megszervezik, „komolyan veszik”, aki ezekbe bejuttatja a gyereket, az kedvezőbb körülményekhez juttatja őket, mint amit esélyegyenlőség címén az átlagos iskola biztosítani tud. A különböző iskolákban szerzett bizonyítvány jogi szempontból egyenlő értékű lesz, a tényleges tudás azonban nagyon különböző: vagyis az egyenlőségnek megint csak a látszatáig jutunk el.

Félreértés ne essék: nagyon jól tudom, hogy a NAT készítői milyen nehéz munkára vállalkoztak. Nem csoda, hogy az Antall-kormány néhány éve alatt ezt a munkát el sem lehetett végezni. Egyébként azok a szakértő körök hoztak fel új és új nehézségeket, meggondolni valókat, amelyek aztán a kormányváltás után maguk folytatták a munkát, sok mindent át is vettek a megelőző koncepciókból. Érdekes, hogy most már több kompromisszum-készség mutatkozott a tevékenységükben, mint a megelőző években. Mikor pedig elfogadásra átnyújtották munkájuk eredményét, azt mondták, bizonyára nem sikerült hibátlan programot összeállítaniuk, dehát majd lehet menet közben igazítani, javítani rajta, most már jobb, ha egyáltalán van valami szabályzat, az átmeneti helyzet tovább nem tartható.

Nagyon gondos a NAT fejlődéslelektani megalapozása. E tekintetben csak az a kérdés: belevaló-e egy rendelkezésbe egy ilyen jól kimunkált, de vitatható, és a dolog természete szerint korhoz kötött tudományos megalapozás. Nyugaton — lehet, hogy elhamarkodottan — szakmájukhoz értő pszichológusok arról írnak, hogy meglepően gyorsan változik az ember, az iskolába kerülő fiatalság, s például a Piaget által rögzített fejlődéslelektani küszöbök érezhetően módosulnak a családok életének változása, a tömegkommunikáció hatása és más egyéb tényezők miatt. Lehet, hogy még hatályba sem lépett az új rend, és máris korszerűtlenek az alappillérei?

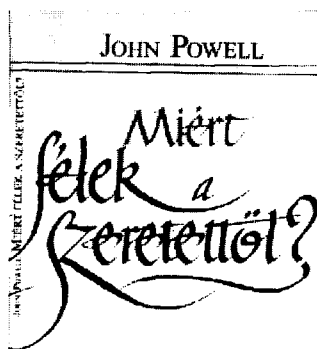
Az új NAT tiszteletreméltó körületekintéssel nemcsak a kötelezően közös tananyagot jelöli meg, hanem azzal párhuzamosan a fejlesztési követelményeket és a tanulóktól megkívánt minimális teljesítményszintet is. Nagyon nagy kérdés, hogy ezeknek valóságos teljesítését hogyan lehet számon kérni a tanáron és az iskolán. Ha — mint sokan ígéretik — születik egy olyan vizsgaszabályzat, amely szerint az érettségi vizsgát, esetleg a 16. életévében esedékes záróvizsgát a diákoknak idegen bizottság előtt kell majd letenniük, akkor ezek a finoman meghatározott követelmények csaknem teljesen alkalmazhatatlannak fognak bizonyulni. Egy tanár, aki legalább egy évig, de jó esetben sokkal hosszabb ideig

együtt dolgozik egy-egy diákcsoporttal, valószínűleg meg tudja ítélni, hogy önálló gondolkodás, személyes véleményalkotás vonatkozásában melyik növendéke meddig jutott el tanulmányai során, egyetlen vizsga alkalmával erről aligha lehet megbizonyosodni, s ha a bizottságok mégis megpróbálják a lehetetlent, az iskola, a tantestület, maguk a diákok kiszolgáltatottá válnak, egy egzakt módon meg nem határozható mércén mérettetnek meg.

Ezért is aggasztó, hogy az egész rendszernek még csak a részét látjuk. De hiszen készen sincs a többi! Nem felelőtlenség-e nekivágni egy programnak, amíg meg sincs szerkesztve az egész?

Nem az ördögöt akarom falra festeni, még kevésbé igyekszem azon, hogy pártok, érdekcsoportok presztízsvitájához készítsek érveket. De — Illyés Gyulával szólva — „növeli, ki elfödi a bajt”. S aki szembenéz velük, nem vádol, nem ítélik, hanem utat keres — Szküllák meg Kharübdiszek közt.

JOHN POWELL: MIÉRT FÉLEK A SZERETETTŐL? A szorongás és a közöny leküzdése

Útmutató
a szeretet
boldog-rejtélyes
világába.
Minden szeretetre
vágyó embernek,
főleg fiataloknak.

360,— Ft

A szorongás és a közöny leküzdése

Megvásárolható vagy megrendelhető a Vigilia Kiadóhivatalában:
(1053 Budapest, Ferenciek tere 7-8. III. lh. II. emelet.)
Telefon: 117-7246, Fax: 1177-682

Tömegoktatás és alkotó pedagógia

ZSOLNAI JÓZSEF

Született 1935-ben Szege-
den. A JPTE Tanárképző
Intézetének igazgatója,
tanszékvezető egyetemi
docens. Az általa alapított
Törökbálinti Kísérleti Iskola
kutatásvezetője. Kidolgo-
zója és irányítója a Nyelvi,
irodalmi és kommunikáci-
ós nevelési (NYIK), vala-
mint az Értékközvetítő és
képeségfejlesztő (ÉKP)
programoknak. Kutatási
területe: pedagógiai filozó-
fia, metapedagógia.

A közoktatás javításának feltételei

Meglepődve tapasztalhatták az olvasók, hogy a magyar szellemi élet vezető orgánuma, a *Vigilia* is „beleártotta magát” abba a kérdéskörbe, amely a százötvennyolcezer főt számláló pedagógus szakmának a látszólagos belügye. Azon elgondolkodhatnak a lap hívei, hogy vajon évtizedeken át miért ódzkodott a *Vigilia* az iskolaügy reflektív számbavételétől, az egész magyarság szellemi-szociális létét alapvetően befolyásoló iskolaügytől. Sokunkban alapos lehet a gyanú: a *Nemzeti alaptanterv* bevezetésének (a NAT-nak) kellett eljőnnie ahhoz, hogy a közoktatás és a pedagógia témái a szellemi elit ügyévé is váljanak.

A magam részéről sietek leszögezni: tudomásul veszem a *Nemzeti alaptantervet*, de nem lelkesedem érte. Felfogom indulatokat gerjesztő hatását. Sőt, még azt is jósolom, hogy a hazai művelődéstörténet- és neveléstörténet-írás korszakolására alkalmat kínáló esemény lesz bevezetése. Csodát azonban nem várok. Meggyőződéssel vallom: a közoktatás ügye — ami nem egyéb, mint a *tömegoktatás* ügye — egy tapodtat sem megy előbbre mindaddig, amíg a tantervi szabályozások kivitelezésében érintett pedagógusok (függetlenül attól, hogy önkormányzati, egyházi vagy magániskolában oktatnak-e) *pedagógiai kultúrájában* döntő változás nem következik be. Amíg a szülők jelenlegi *iskoláról kialakított képe* a holtpontonról el nem mozdul. Amíg a milliós nagyságrendet kitevő, iskolába kényszerült gyerekek, serdülők és felnőtt fiatalok nem látják tisztán „helyzeti kötöttségüket”, tehát *pedagógiai kiszolgáltatottságukat*. Amíg a költségvetésről döntést hozó politikusok *rövidtávú gondolkodásának káros következménye* nem tudatosul a társadalom egészében. Egyszóval, amíg nem tisztázódik, hogy az iskolában *pazarlás folyik az emberi erőforrással*. Ebből következően a *nemzet és az egyes ember jövőlehetőségeivel* is.

Nem tartom hibának persze, hogy a *Vigilia Emberkép és közoktatás* címen véleménycserét, vitát kezdeményezett: mit tud, mit gondol a közoktatásról, a NAT bevezetéséről, az iskolaügy nyomorúságáról, a csodavárás képzetét sugalló újabb és újabb, bevezetés előtt álló tantárgyakról (műveltségi, részműveltségi területekről) stb. Jőmagam — aki nem vagyok NAT-szakértő, sem oktatáspolitikus, sem társadalomkutató, sem az oktatásügy kutatója, hanem amolyan „gyalog” pedagógus, illetve a pedagógia „valahányad rangú” kutatója —, e helyen nem az emberkép, nem az iskolakép, nem a gyermekkép kérdéseiről kívánok vélekedni, hanem a 21. század legnagyobb dilemmájáról: *az alkotás és a tömeg-*

oktatás lehetőségességéről, az alkotó pedagógia és a köz-, illetve a tömegoktatás egymással alig összeegyeztethető — már-már egymást kizáró — viszonyáról.

Előföltevések

Előföltevéseimet — álláspontom kifejtése előtt — nem hallgathatom el. A) Az alkotás minden ember megkülönböztetett joga. B) A tömegoktatás körülményei között folyó iskolai tevékenységek nagy többsége ún. kényszertevékenység. C) A hazánkban és világszerte művelt és felhalmozott pedagógiai tudás egyelőre szegényes ahhoz, hogy az egyes iskolákban, az egyes tanulók esetében fölmerülő pedagógiai problémákat (legyenek azok a lemaradás, az elidegenedés, avagy a tehetséggondozás és -fejlesztés témái) *professzionális módon* meg tudná fogalmazni és oldani. D) A tömegoktatás (a közoktatásügy) s annak *tartalmi szabályozása* kiiktathatatlan. A kérdés csupán az, hogy e szabályozás megkerülhetetlen *repetícióra* készíti-e a tömegoktatás szereplőit, avagy lehetőséget kínál a *kreációra, az alternatívák közti választásra* is. (Ez utóbbi szempontból természetesen fontosnak tartom az 1998. szeptember 1-jén bevezetendő NAT pusztá létét mint az alkotó pedagógiai gondolkodás valamilyen szintű gerjesztőjét.)

Alkotó pedagógia

Előföltevéseim „megvallása” után föltehető a kérdés: abszurd-e az ötlet — netán pusztá ábrándozás — a tömegoktatás körülményei között *alkotó pedagógiáról, alkotásra nevelésről* mint lehetőségről beszélni. A kérdés pusztá föltevése nyilván azért fogalmazódhatott meg bennem, mert kutatói praxisom és a pedagógiai gyakorlatban való napi aktív közreműködésem annak az alternatívának a kimondására inspirál, hogy vagy *az alkotás ügyét rendezzük a tömegoktatás keretei között, vagy — Ivan Illich-csel sok tekintetben egyetértve — iskolátlanítsuk a társadalmat*. Mivel ez utóbbi sokak számára a 21. század első negyedéig foglalkoztatáspolitikai megfontolások és kényszerek miatt kivitelezhetetlennek tűnik, kísérletet kell tennünk *a tömegoktatás adottságai között az alkotó pedagógiai gondolkodás meghonosítására* az iskolák napi praxisában, a kisiskolás korúaktól az egyetemi fiatalokig bezáróan, a kistelepülések iskoláitól a nagyvárosi elitiskoláig, az átmenetileg rosszul teljesítő (hátrányos helyzetűnek minősített), iskolai kudarcokkal terhes életutat maguknak mondható tanulók, illetve a jól szocializált, sikeres iskolai karriert befutó tanulók körében egyaránt. Tudatában vagyok annak, hogy a kérdések pusztá fölvetése soktényezős problémahalmaz számbavételét és végiggondolását, -elemzését igényli az oktatásügyi költséggazdálkodástól, az egyetemeken életre hívandó *pedagógiai karokig* bezárólag.

A témakör kifejtése monográfiát igényelne. E rövid hozzászólás keretében csupán néhány olyan sarokpont kijelölésére vállalkozhatom, amelyek a problémakör kezelésének ún. emberi oldalával — kitüntetetten a *pedagóguskép* kérdéskörével, továbbá az *iskolai tanulás humanizálásának és racionalizálásának* témáival — függnek össze. S természetesen ezek mentén annak a *pedagógiai tudásnak* a

radikális felülbírálatával, amely rejtett vagy explicit tudásként áthatja az iskolai kultúráközvetítés, az iskolai szervezetre történő szocializálás, valamint alkotónak és szelleminek egyelőre alig nevezhető iskolai praxis világát. Amikor a továbbiakban „alkotó pedagógiáról” beszélek, azon *pedagógiai praxist* éppúgy értek, mint a pedagógiai praxisra vonatkoztatott, a pedagógiai gyakorlatról szóló eredeti kérdésfeltevéseken alapuló — s arra ugyancsak eredeti (az eddigiektől paradigmaticusan eltérő) — válaszlehetőségeket megfogalmazó *tudáseggyüttest*. A kommunikációs zavarokat elkerülendő: a továbbiakban mindig jelezni fogom, hogy az alkotó pedagógia szókapcsolatot a praxis vagy a tudáseggyüttes jelölésére használom.

Tanulócentrikus pedagógia

Ahhoz, hogy — mind a praxisra, mind a tudáseggyüttesre vonatkoztatott — alkotó pedagógiáról beszélhessünk a tömegoktatás körülményei között, legelsőként le kell szögeznünk, hogy az iskola világának minden szintjén a *tanuló személy*, a *tanuló ember* kell, hogy a középpontba kerüljön az eddigi pedagóguscentrikus észjárással és praxissal szemben. Ez nem a tanító ember, a pedagógus leértékelését jelenti. Ellenkezőleg. Annak sürgetését, hogy minden pedagógus foglalja el az *életkhossziglan tanuló ember* pozícióját. Az államilag szervezett társadalom jelenkori kihívásai erre predesztinálnak. A kötelező iskolázás s ezzel összefüggésben az *állandóan bővülő tudás* kényszere nem hagyja érintetlenül a pedagógia világának egyetlen résztvevőjét sem. A tudás és a 21. század munkakultúrájának kívánalmai a *folytonos tanulást* társadalmi és szubjektív szükségletté teszik. A mindennapi életvilág és az információs társadalom már „itt léte”, továbbá a már hivatkozott munkakultúra radikális átalakulása a *problémamegoldó képesség* radikális fejlesztését sürgeti. Ez pedig csak a tanulni tudás révén lehetséges. Lévéen az alkotó jellegű eredeti probléma a nem tudásunk tudatosulása.

Alkotásra nevelés

A fent említett körülményekre való tekintettel a pedagógus eddigi szerepe kikerülhetetlenül módosulni fog. Egyfelől interaktív viszonyba lép a tanító a tanítottal, másfelől pedig különös fontosságot nyer az *alkotás*, az *alkotni tudás*, illetve az *alkotásra való felkészítés* a kisiskolás kortól az egyetemig bezárólag. Közismert az óvodások és a kisiskolások alkotásra való nyitottsága, de az a szomorú tény is, hogy a kötelező iskolázás viszonyai között mindez háttérbe szorul, elsorvad, leépül, hogy aztán az egyetem az alkotásra való hajlamot újraélesztgesse az ambiciózusabb fiatalok körében.

Személyes nevelés

A fentebb vázolt alkotásra való felkészítés igénye persze pusztán jelszóvá válhat, amennyiben az iskola agyonszervezett világában az alkotáslehetőségekkel született *személy* mint individuum, mint személyesség eltűnik, s csupán „leckefelmondó automataként” tételeződik. Ez az anomália nyilván úgy kerülhető meg, ha olyan „pedagógiai technológia” válik uralkodóvá egy-egy iskola napi praxisában, amely felkészült arra, hogy minden egyes tanu-

lót alkotásra képessé tehető embernek ismer el, és — a repetitív jellegű tanulás mellett és/vagy helyett — az *alkotás tanulását* is programjába illeszti.

A kultúra didaktizálása

Az alkotó pedagógia mint praxis szükségképpen felveti a *kultúra didaktizálásának* kényes — olykor már patológiás — témakörét. A kultúra didaktizálásán értem a kutatással, alkotással feltárt filozófiai, művészeti és tudományos eredmények tantervekbe, tankönyvekbe, egyéb taneszközökbe történő „gyömöszölését” úgy, hogy elfelejtődik a kultúra — benne a művészet a tudomány csínálásának — eredetisége, szervezetisége, történetisége. A félreértések elkerülése végett megjegyzem: a didaktizációt épp a tömegoktatás kényszere idézte elő. De szükségképpen-e napjainkban, hogy ez a „didaktikus teher” szinte száműzze az iskolák praxisából az episztemológiai, ontológiai, metafizikai, esztétikai, etikai, tudománytani, kreatológiai gondolkodást? Nem tagadva tehát a didaktika létjogosultságát — de követelve annak megújulását az információs társadalom viszonyai között —, fölteszem a kérdést: mi szükséges ahhoz például, hogy az iskola ne csupán a „tudomány-fogyasztás”, hanem a tudományos alkotás terepe is lehessen? A válasz kézenfekvő, s viszonylag könnyen megadható. Tantárgyakban gondolkodó tanárok helyett *filozófiailag művelt, alkotó pedagógusok* képzése, továbbképzése; a tankönyvszagú világ helyett *iskolai forrásközpontok* kialakítása; életkorilag szervezett osztályok helyett olyan *alkotásorientált tanulói szervezetek* életre hívása, ahol a tanulás tudatosítása, metakognitív szemlélete éppúgy „tananyag”, mint az alkotástechnikák, avagy a kutatásmethodika. A helyzet paradoxona, hogy ez nem is kerülne olyan sokba, mint azt többen vélik. S ha ehhez hozzáteszem, hogy ennek feltételei több magyar iskolában adottak és kipróbáltak, nem lehet illúzió a tömegoktatás körülményei között az *alkotói létre történő felkészítés*, az arra történő *szocializálás*.

Való igaz, ehhez teljességgel újra kell gondolni a *pedagógusképzés és -továbbképzés* ügyét; az iskolai épületek *térszerkezetét*; biztosítani kell az *információforrások* gazdag választékát; a túlszabályozott közoktatásügy *deregulációját*; a tanulói és a szülői jogok mellett a *gyermek- és családpedagógiai tudni- és tanulnivalók* népszerűsítését; az iskolai munka egészében a magát kizárólagos tudásforrásnak tekintő, jutalmazó, büntető és értékelő hatalommal felruházott *pedagógusszerep* visszaszorítását; az alkotásra felkészíthető, a pedagógia világáról véleményt formáló gyerekek, serdülők és felnőtt fiatalok *szabadságlehetőségeinek* biztosítását az iskola világán belül is. Tudom, e folyamat negyedszázadot is igénybe vehet, amíg elfogadottá válik a tömegoktatás körülményei között, de egyéb kiút aligha lehetséges a 21. században az iskolarendszer számára a túléléshez. Számomra a kérdés, mint már azt fentebb is megfogalmaztam, ennyi: *vagy alkotásra nevelés, vagy iskolátlanítás?!*

KALÁSZ MÁRTON

Mézmadár

Robert Duncan emlékezete

Sejtjük a neszt, nem tudjuk a virágzó
 öv mozdulatait az éjféle hegyen. Lent mindent keverek —
 szemlélő ösztön a külső lombsejlést, szívet s képzeletet,
 ároát s épet, ha van e világban, ha gén, sejtünk átfűtve gazdagot.
 (Amint Isten tett azzá — ha majd éppen ezt felejem.
 Mivé tenné, kérdeztem halkán; s Isten volt-e, ha nem azzá
 tette?) Részt vélni, követve virágzó
 lényt, különben meglehet, félénk fétisem, sose kilengő
 siklása az érzékelésnek. Isten interneten; tudtuk itt is: mindazon,
 amin a mienk, Lelke ott tapad. Övé
 nem csak előbb, még teremthő. S érzékelésünk kendőzetlenebb.
 Lett jobb teendő? Mégse hagyva, hogy megelőzzön
 e tapintatban; helyettem járjon, s ne előlünk tünezzék? Ha
 hangra készen — mihelyt moccan, ráfutva szárnyként méz édes
 szirmára; szurkáló csőr, kedvez is vele.

Alkalmi vers: Mozartiána

Kulkáék kertje; kint János, bent Vera: lépésre a Botnang-
 széli zöld fal. Onnan tűzne ránk szinte éjfélig a nyárközépi Nap?
 Föliül a ház. Lehetett volna csöndben
 itt elüldögni — de egy Noster köztünk; mintha lelkiünkből zenekar
 intónál: mind jól föltett parókában, copffal akár, selyemmel
 tarkónkon. Varázs, fuvola

bájos, hiú salzburgi ihletettség —
fátylasan úsztat át légipályahangok fölött nem baljós hegygerincen.
Közel épp ide Magyarország — hallgat, mindig itt van.
Ránk csak az összhangzat talál (egykor érzelmi tétje
zárt szájjal elhallgatva kinek itt), e „szép vagy, gyönyörű vagy”
szívszorító görcs fölé halmozása. Hajlító képzeletünk, szál tubarózsa
oldalt, kerti névtelenségben. Más esték, más rurália —
addig meg a tél jön. A kandalló elé a lelke-tört, néma abbé
jár, fázós példát ad: mire volna, gyűrt kedven is, egy századvég zenéje.

CZIKE SÁNDOR

Pathfinder

miként
a főpap
megcsókolja
új földre
lépve a talajt
az istengyúrta
áldott gömb ölén
mint számadó
alkalmazott

a teremtés-műben
társsá hívott
ember
a szomszédos
bolygót
birtokába véve
merthogy az is értünk-nékünk —
adatott

segéddé avató
mester-remekének
csókjával
mustrálván
leltárába vonja
a távolabb
szakadt (ott
is Szent)
Anyagot

Testvértörténetek

*Ami együtt lenne, szétmegy, nem
is volt együtt. Keresek inkább valamit,
ami nincs is együtt, de nem mehet szét.
Nem mehet szét, bár nincs is együtt? Miattam.*

TD

Tandori Dezső 1938-ban született Budapesten. Író, költő, esszéista. Legutóbbi írását 1996. 7. számunkban közöltük. Tandori Ágnes 1942-ben született Pécsen. Idegennyelvű levelező német, francia nyelven. Tandori Dezső felesége és munkatársa (madarak, gyermekkönyvek, fordítások).

Mondom Tandori Ágnesnek itt ennek a végén: „És akkor folytathatnád, hogy az egér... Szabó Lőrincnél egérnek nézték a lihtófbá zuhant madarat... de ez előképe volt — együtt van? nincs? miattam! — a mi Pipi Néni történetünknek; ahogy egérnek nézték, pedig egy vak veréb volt, aztán nem tudták a kutya-macska miatt tartani, megkerestek minket... de aki adta, a hölgy, egy percet kért a búcsú előtt, és sírt, a kis kamrában, ahol a Pipi volt; leírhatnánk, de ez már egy másik történhet, ahogy első éjszaka a Pipi Néni végig a kalitka oldalán lógott nálunk, pedig a kalitka olyan volt, mint egy palota... ahogy te berendezted neki, megtanítottad — és ahogy megtanulta! —, hogyan menjen végig lent a vakvezető rúdján, ugorjon fel a felső rúdra... hol a sajt, a krumpli, nap mint nap, míg a tavasz, nyár, ősz adta, a fűcsokor a kalitkapálcák közt... ezeket mind megírhatnád, Mrs. Marlowe... nem az a Mrs. Marlowe, akit az igazi Marlowe feleségül vesz, bár én az örök üdvösséget nem unnam, de az, amelyik az igazi Marlowe utódjával a légypiszkos irodán él, hiába van tisztaszoba... na jó...”

Who Is Coming?

*„Ma meghalt anyám.” Meursault.
Who Is Coming egy ló volt. Vagy: egy ló.
Feljegyzem ma hajnalban: 14 éve és 2 hónapja jött Icsi.*

Who Is Coming nem tudom, hogyan kapta a nevét, a mi szén-cinegénk a hangja után, eredetileg Icsicsi volt, de rövidült.

Kalitkájában onnét volt fenyőgally, hamarosan lecsupaszott, körülbelül, amerre találták őt. Feljártunk a Kis-Svábhegyre, szatyorszám szedtük nekik a zöldeket, hoztuk egyszer egy szén-cinegés fenyőről egy gallyat. Neki.

Lenéztem a minap, barátainktól, azokra fákra. De furcsa, hogy a Madártörténetet vittem nekik, egy kéziratot. Benne: Icsi 1995. május 20-án halt meg. Valamivel a 12. születésnapja előtt. Vagyis hogy mikor hozzánk került. Icsi vad volt, de könnyen felnevelhető. Leélte, kiélte a cinegeéletet. Őrjögő repülések a szobákban,

aztán az évek múltával egyre többet ücsörgött rajtunk, a telefonnál, azt ütötte-verte, s mint aki hívást vár. Lihegve nézett fel ránk ilyenkor, ha jól elfárasztotta magát. Házhoz került madárnak, ha kertet nincs hozzá, pár hét nevelgetés után már nincs rendes, biztos útja a szabadba. Tehát ha nem vakok, sánták, szárnyukszegettek — akadtak sokan így —, a mieink ekképp maradtak nálunk.

Tehát ma, hogy ezt írom, 1997. augusztus 13-a van, hajnal. Madaraink jelenleg négyen vannak. A Nagy Tizenegy utolsó két tagja, vagyis az 1984 őszéig ideérkezettek csapata, Icsivel és Alízzal elment. 1985-ből itt van Rudi Bloom, ő már lehagyta Icsit, hajrázik ittlét-korban Alíz után. Főleg totyog, de azért szellemileg élénk, és még udvarol is, teljesen szabálytalanul, Csutorának, aki a Szpéro halála után került ide 1988-ban.

Idén jött Hertie, Rudi fajtársa, kis sérült tojó, kalitkamadár. A Nicsak Ki Jön ló nevét Totyi miatt vettem be. Totyi 4 hete van itt, és „minden lehet még”, azaz máris a második Szpéro.

Szpéro evidenciája hamar kialakult. Vele kezdtek újra úgy látszani számomra a dolgok, mint, mondjuk Főmedvékkel a legjobb pillanatban, vagy a Töredék Hamletnek versei írása idején.

Most, hogy itt a Totyi, persze, nem tudni, vele ki jött, ő ki-mi lesz még. Elsősorban önvészélyesen él. Vigyázni kell rá. Furcsa, Icsi megvakulása óta — onnét ő visszavonult a kalitkába, ott is egyre szűkebb térbe, ez a tény és látvány szívszűkítő is volt; vagy a mosoly könnyei — nem repkedett madár a lakásban, vagy csak alig. Senkink is maradt azóta életben.

Most a Totyival, aki Mándytól kapta a nevét posthum, megvan ugyanaz, ami a Szpéróval volt. Kínkeserv lesz az a még kötelező pár utazás, aztán itthon, itthon, itthon: vele. Ez a legtermészetesebb.

Felnézek az augusztusi égre: a csillagok. A Totyi előtti hiány végződtével mondhatom, amit Meursault. Valamim meghalt. Ismét a világban vagyok. De szinte elérhetetlenül, pont így: úgy.

* * *

Am a történet itt nem ér véget.

Jó gyerek voltam, írtam ezt, hajnali fél öt se volt, a krumpli még főtt kint a kvartettnek, mi csináljak; Visszadőlni nem volt kedvem, az eget eleget néztem, kinyitottam a csatornákat. Pro 7. Ismétlésnek: a „taff” műsor megy, „Meredek”.

És az volt. Alig hittem a fülemnek: a bemondó: egy emberről, akinek egy széncinege hölgy volt a jegyese, ez azonban egy széncinege úrhoz ment hozzá végül. Ah. De semmi bolondéria nem volt. A széncinege hölgy és Reinhart Brandau, erdei ember — élettársnője Suzanne Becker — ugyanúgy volt „együtt”, mint bárki madarunkkal itt mi, társné, Ország Mihály doktor, ismerőseink, akinél madár lakik, csak ugyanúgy. Brandaunak van kertje,

kint is minden széncinegét ismer, mutatta a film. Jönnek hozzá, neveket adott nekik stb. Készített egy Széncinege-Német kisszótárt. „Ismeri” beszédüket. Kb. ugyanazok a dolgok, amiket itt mi kiderítettünk, szegényesebb körülményeink közt — Reinhart is, persze, egy öreg hippinek néz ki —, élettársa a szajkók nyelvével foglalkozik. 300 madarat mentett meg, nevelt fel Reinhart Brandau, köztük keselyűt — törött szárny, egyéb —, vadlibát etc. Széncinegék a képernyőn, tömeggel... és viselkedésük, mint Icsié, sőt, Icsitől több emlékünknél van. Nyilván Brandau madaraiból se mutattak mindent.

Ki is Jön Itt? Icsiről írtam, Icsi jött. Elküldte társait az égi csatornán, mondjam így? Csak most, csak most kezdek el keserves homályosan látni, és nevetve, és köszönettel és boldogan. Viszlát, Icsi!

És — slágra, mit mondjak! — ahogy kicsavarom a gépből a papírt, megszólal „krumplifőző” öregvekkerem, halk hangon: „icsicsi...icsicsi...”

Megyek, lezárom a krumpli alatt. Ó, igen, hogy az Icsi mekkora krumplizó volt! És amikor a Kis-Svábhegyről hazajöttünk a nyolc szatyor fűvel, és a konyhában jó hűvös volt, erős paprikát törtem a paradicsom és barnakenyér-héj mellé, meghúztam egy üveg vörösbort. Jól kezdet mostam, mentem hozzájuk, a magevőknek még vittem is a kenyérből...

De abbahagyom, mert ennek nincs vége.

„Ha az ember szabad, sokszor nem tudja...”

Joseph Beuys verebének emlékére.

Ő egy nagy mezőn elengedhette.

Mind a szabadban voltak.

„Ha az ember szabad, sokszor nem tudja, mit kezdjen a szabadságával”, nos, körülbelül ilyesmi hangzott el 1996. IV. 13-án a Kossuth Rádióban, ez történetesen Penderecki kortárs lengyel zeneszerzőtől. Fogalmam sincs, milyen műsor keretében, vagy mely alkalomból, és kivel volt a beszélgetés, netán riport.

Tény viszont, hogy élni kell tudnunk a szabadság, a kötetlenség — legyen ez csupán egy meghatározott időre szóló, nem is huzamosabb tartamú lehetőség — csábításával.

Eldöntendő, mi a fontos, a véletlenszerűen beeső („beesési szög!”) lehetőségekkel élünk-e, vagy ki-ki belső öntörvényei alapján képes az általa gondolt (!) vágyakat, lehetőségeket összhangba hozni (mivel? egymással?), így egy saját-rendszert kialakítani, vele ezt a rászakadt idővégtelenséget vagy akár véges-meghatározott időmennyiséget betölteni.

Hősünk élete párjával majdnem húsz évet töltött el véletlenszerűen hozzájuk került apró méretű lények gondozásával, tették ezzel lelküket szabadbá, fizikumukat rabbá?

Ős-lényekből hosszú törzsfelföldés során alakultak ki ők is, lettek a nyárutó kései délutánjain platánfák zsvajgó verebei-rajai, törzsos óriásokon, szeder-eperfákon, erdősélen, taposófúbe mimikri színekkel megbúva csapatban, hirtelen előröppenve — íme, itt vagyunk, vagyunk. Vagy ha már erdő és liget: erdősél és ligetsél, és e terepek jelzőmadarai, széncinegék lettek ők, e mostanivá-alakultak. A koratavaszt már nálunk köszöntő, minket vándorútra talán a legkésőbb elhagyó, bodzaevő énekesek: barát-poszták. Lettek őt, kik, igen, kik voltak, mikből lettek. Lettek. S miért is kellene végigsorolni a fajtákat, a fajokat, mikor egyedekről lehetne, kellene — sok! — szót ejteni.

A verebek gyorsak, piszkosak, mondjuk róluk. De vajon tudjuk-e, hogy a verebek (makacsul!) hűségese, (meg)szeretik az embert? Figyelik, követik e nagyobb lényfélét, az ember változtatja környezetét, szokásait, a veréb ezt „kifigyeli”, eszerint változik. A változást az etológusok különféle további megfigyelések eredményeképpen rögzíteni tudják, és így tovább.

És az EMBER, aminek csupán nagy betűvel tartja magát, ezt a folyamatot magán-emberként nem észleli. Holott az evolúció sem lehetett más. Apró — vagy még apróbb — megfigyelt, még csak meg sem figyelt, nem regisztrálható részletek eltolódása a meg-nem-szokott irányában.

Ki gondolná, hogy egy német verébetológusnő mintegy tizen-nyolc verébhangot jegyzett fel, mind más és más tartalmú lévén. Vagy nem is oly rég hősünk élete-párja egy cinege-ember közösségéről, csudálatos világáról látott-hallott (filmet), szintén a német vidékekről. (Készült cinege-német kisszótár stb., hallom.) Közel került, még közelebbre kanyarított, szelídült széncinegék „adták” tapasztalatait — és valami más, ami ő maga így lett, amivé ő vált.

A szépen és olcsóan hangzó „világörökség”, például a szinte feledett Szép Ernő Margitszigete, a Budai Vár, amerre lakunk — mit sem szól lakóiról egy-egy ilyen gyűjtőfogalom. Nem mondja el a széncinegék intelligenciáját, amit a vaderdei kisfilm. Nos, van itt egy „hátra-a-vár” néző erkély, amelynek széncinegék az állandó vendégei. Csend és nyugalom honol a magas fal tövén, fák hártják tehetésük szerint a turistazajt... egy-két macska portyázik legföljebb... pár autó zötyög le, fel.

Az erkély lakója egy nyugdíjas újságíró, akinek személyes jóbarátává váltak az öreg-cinegék, cinkepárok. Télen állandóan, költés idején — nem rossz tréfa — folyton várja a madáretetője, tele apró fekete napraforgómaggal, a kitartó látogatókat. Ezen a nyáron már a harmadik költés fiókait viszik a szülők az erkély mögötti szoba (!) terített asztalához. Az öregek a kedves házi-asszony füttyjele hallatán azonnal megjelennek, hívójuk kezére

szállnak, a falatokat onnét fogadják, viszik. Sőt, tanítják a kicsiket is, mik e szokások, mi legyen a „miheztartás”, aminek a jelek szerint sosincs vége. Hősünk e kedves szomszédnővel — egymást licitálják túl! — beszélget a közös élményekről. Tudják, a „másiké” mit jelent, ugyanazt jelenti nagyjából, és a világmindenség részének érzik beszélgetéseik tartalmát.

Annak érezhette az apró lényt az a külföldi fiúcska is, aki az ezévi árvíz idején egy reszkető, mozdulatlanra dermedt, agyonázott kisegérrel a nyitott markában jött át az elöntött szigetről a fahídon. A gyerek arcán szent áhítat, hősünk kérdésére csupán szótlan mozdulat a válasz - ahogy felé nyújtotta a csekély tenyeret s kupacát, a kis szürke menekítettet; vitte, óvta—

(A kézirat itt megszakad; TD)

* * *

(Tandori Ágnes írásának befejezése és utóhang, TD írnokságával)

Megbeszéltük, innen jönne a vége. De a más írásába én bele nem írok. Mik hangzanak el? Van a Totyi (Szpéro II.), olyan új veréb, aki miatt én mindig otthon leszek, amikor csak lehet, itt-hon (TD), csak már tudom, ez az életem-vége-madár. 70 vagyok, ha kiéli a lehetőségeit, és akkor?

Annyi az, mintha este 10-kor fekszel és már 8 óra múlt... ha szerencséd van. A Totyi mondja Tandori Ágnes szerint (szavaival, ötletével: Mondták, hogy vedlek, és kell ennem a sok állati fehérjét és szépiát. Valamint bedöglött a tévénk az áramszünet miatt, gondolható, erre T.Á. kirángatta a zsinórvéget, visszanyomta, nem működött. Erre én is. Nem működött. De ahogy a madarak makacsok, harmadszor is megcsináltam, és működött. nem voltam és nemcsak hogy kelet-európai, az emberi világba sem jól születtem én, vagy már nagyon készítenek madárnak. Bár ezekben a badarságokban nem hiszek. Minden hasonlat, mondta Goethe, alles ist Gleichnix. Én: Alles nix, gleich nix. (Alles=minden; gleich=azonnal). A Totyi erre, Tandori Ágnes szerint, ezt mondta: „Kihúztam a dugóból az ablakot, nem történt semmi, megint kihúztam és visszadugtam, és nyitva volt és csukva volt. Ez volt a programunk egész nyáron.” T.i. szellőztetünk nekik bőven, kell az is az egészséghez. Hogy mintha a Totyi értette volna, mondja a meseíró T.Á. ezt, értette volna a tévé-dolgot, és az ablaknyitáscsukás is ilyesmi lenne. Mondom, írd meg legalább Írországot. Tandori Ágnes azt feleli: „A fejemben van. Dömi főmedvének szerint majd egyszer átmegy rajta egy dömper, és akkor lapos lesz, mint egy könyv, egy kéziratlap”. Egyírás. Hát hagyjuk, akkor.

torzó

naponta pofonokba botlasz

*dacos tekinteted árnyékában
levedlett szavak
bekötött szemű vágyak*

*ébred alszol: szemed
hold-ezüst
— föltámasztja a fényt*

metamorfózis

„Ha az idő, mint mozgó sír, elér...”

(Dylan Thomas)

*szellő oson fától fáig
levéltől levélig*

*fonnyadó patakmeder
gerincüket veszített
füzek köszöntenek*

*kövek szeme villan
álmos testű buzogány bólogat*

*sárga kavicsok hullanak
kopott erszényéből a földnek*

*síkos moha puha arca
hideg mosolyra szakad*

*mocsárszagú alkonyat:
víztükör arcok
riadnak feléd*

Noé bárkája magyar szemmel

LUKÁCSY SÁNDOR

Molnár János

Született 1923-ban, irodalomtörténész. Tanulmányait a Pázmány Péter Tudományegyetem magyar-francia szakán végezte. 1962-1988 között az MTA Irodalomtudományi Intézetének munkatársa. 1968-tól az irodalomtudományok kandidátusa. Legutóbbi írását 1997. 9. számunkban közöltük.

Ez a derék jezsuita szerzetes mint író két kor határán állt. Kitűnő prédikációkat tett közzé latinul és magyarul, de publikált Kazinczy felvilágosult folyóiratában, az Orpheusban is. Munkásságát a valóságos irodalom és a világi tudomány közt osztotta meg. Írt természettudományi könyvet „*Newton nyomdoka szerént*” és verseket Szent István jobbkezeének tiszteletére; megírta az Anyaszentegyház történetét, és latin tanköteményekben tárgyalta az állatok, a növények és az ásványok világát. Olvasmányaiából huszonkét kötetben közölt kivonatokat.

Első munkája, a *Régi jeles épületek*, 1760-ban jelent meg. Úgy tartják számon, mint a hazai építészettörténeti szakirodalom nyitányát. Tudós igénnyel írta, bibliográfiával, a források filológiai pontosságú feltüntetéseivel; ez akkor még szokatlan volt. Tudományos könyvnek mégis egy kicsit furcsa. Nemcsak az egyiptomi piramisokat, a római vízvezetékét, az ókori görögség és Kína építészeti monumentumait ismerteti, hanem a Paradicsom kertjét, Noé bárkáját és Bábel tornyát is. A bibliai hagyomány legendáit és az okadatolt történetírás eredményeit egyaránt hitelesnek tartotta.

Noé bárkájáról Mózes *első könyvében* lehet olvasni: „Csináld magadnak bárkát — mondotta az Úr Noénak — simított fákból, lakóhelyecskéket csinálj a bárkában, és kend meg enyvvvel belől és kívül” (Káldi György fordítása). A bibliai leírás igen részletes: megadja a bárka méreteit, beosztását, szól a betelepített állatok nemeiről, majd a vízözönről.

A régi egyházi tudósok azonban nem érték be az ószövetségi adatokkal — meg is akarták magyarázni őket. Ez a hermeneutika módszerével történt: a Szentírás minden szavának négyféle értelmet tulajdonítottak, egy szó szerintit és három allegorikus (morális) jelentést. Szentviktori Hugó szerint például: a bárka emeleteinek négy, öt, hat, hét, nyolc lábnyi magassága a négy elemet, az öt érzékelést, a tökéletesség hat erényét, a világteremtés hetedik napját, a nyolcas szám a feltámadást jelképezi.

Molnár János, bár jól ismerte az egyházatyák műveit, idézgette is őket, hermeneutikus módszerüket nem vette át; ennyiben már modern. De a *Bibliában* olvasottakat ő is kiegészítette: következtetésekkel, képzeletével. Ennek az eljárásnak irodalmunk egyedül-

álló — színes, szinte regényszerű — alkotását köszönhetjük. Remek stílusban.

A bárka építésének leírását így kezdi: „Az öreg prófétának (Noénak) magános ereje a nagy munkára elégséges nem volt, s nem is illett, hogy ily tekintetes személy maga verné a karókat, maga gyalulná a deszkákat, maga vágná s hasogatná a nagy gerendákat; a fő pallér tisztet másra nem bízta ugyan, mert az ő mély elméje és gondviselése nélkül semmi végben nem mehetett; de azonban azért volt a sok mesterember, a sok napszámos, kiket rokonságából s a jobb emberek számából seregesen öszvegyűjtött, hogy ahová az ő keze nem férhetett, az mások munkája által helyén folyjon. Temérdek sok ács, kovács, hajós, szekeres kívántatott a dologhoz...” Nem tudni, látott-e Molnár János valamely korabeli nagy építkezést; mindenesetre jól el tudta képzelni, s ezt vetítette vissza — nagy műszaki és lélektani valószínűséggel — az ószövegségi történetbe.

Módszerére igen jellemző egy apróság. A *Biblia* szerint a bárkát enyvvel kellett vízhatlanná tenni. Molnár János szerint Noé szurkot is használt, mert „az enyv nehéz szagú, morzsalékos, arra a végre magánoson alkalmatlan”. Tisztelet a szent szövegnek, de tisztelet a technikai ismereteknek is.

A *Biblia* sommásan megadja a bárka méreteit; Molnár János számításokat végez, és arra a következtetésre jut, hogy „minden istállónak húsz könyöknyi hossza vala, szélessége pedig nagyobb-kisebb, amint a vendég állatok termete kívánta”. Az elefánt-istálló a legnagyobb; logikus.

„A bárkának középső részét egyedül az eledel foglalta el.” Jó gazda módjára részletezve: „Ide tömte Noé a szénát, ide terítette a szép száraz gyümölcsöt, ide valának támasztva a nagy hosszú zsákok, melyek búzával, árpával, borsóval, lencsével, gesztenyével, dióval és több efféle eledellel meg valának töltve és tetézve. Itt vala szállása a jövődre való sok szerszámnak is; kézimalmot, ekét, fejszét, rezet, vasat, szeget, kötelet, szíjat és más házi s mezei eszközöket ide hordatott.” Noé — azaz Molnár János — mindenre gondolt; nem csoda, hiszen olvasta Columella antik mezőgazdasági szakkönyvét, kiegészítésül a *Bibliához*.

A bárka elkészült, az állatokat beterelték, Noé családotul elhelyezkedett a felső emeleten — jöhet a vízözön. Leírásában Molnár János remekel. (Kedvenc témája volt, egy prédikációjában is leírta.) „Megdurranak hirtelen a terhes felhők között a haragos egek; béborítja sötét homály széles e világot; tolja egymást a sok sebes felleg; az egek sűrű villámlása, csattagása rázza az egész föld sarkát; szakadnak a morgó menykövek közt az egek csatornái; hányják, sodorják a zúgó szelek a gyökeres fákat, az öreg erdőket, szórják ropogással a hegyek kőszikláit, a nagy házak födeleit, döntik a magas tornyokat, palotákat; összekeveredik a föld az egekkel.”

A vízözön nagy művészeket is megihletett: Uccello, Michelangelo, Schönfeld remekül festette meg jeleneteit; Molnár János veteleszik velük. „Árad azonban, emelkedik, hömpölyög minden felől az iszonyú árvíz, rémül az egész természet. Teli a paloták, teli az erdők, mezők minden felől a nagy ordítással. Oh rettentő veszély! Mi tégyen, hová légyen az ügyefogyott emberi állat? Oda minden reménség, segítség! Elhalványultak, eszek veszett, egymásra tekingettek, ide is, amoda is egymást nyomva keserves rikkoltás közt nyargalának, kik a házak, kik a hegyek tetejére, ki lóra, de haszontalan. Se hajó, se deszka nem használt; hull a cifra fejérmép, meg nem szánakodik senki se szépségén, se gyenge erején. Már a vizek színén szem eleibe nem vetődött egyéb a halavány vagy holt tetemeknél, tövestől kiszaggatott fáknál, hidaknál, házfödeleknel és úszás között megfáradott barmoknak, madaraknak s embereknek csekély verődésénél. Pusztul a világ...”

E stilisztikai bravúr után, mely a szörnyű látványt az iszonyat hangjaival egyesítette, hirtelen beáll a csend; a zárlat egyetlen néma metafora: „Koporsó az egész föld.”

A hatás fokozhatatlan.

Következik az ellentét: a bárka lakóinak biztonságos élete. Reggelenként Noé mindenkinek kiosztotta munkáját; „az asszonyok a konyhához és jobbára a majorsághoz láttak”; közös ebéd után a bárka állapotára s rendjére fordították figyelmüket, „csillapíták a vadak nyughatatlanságát, igazgaták a lámpásokat, tekéngeték az ajtókat, és több efféle dologban okkal s móddal a jó gazdák szokása szerint eljárának.” Mindezekről nem tájékoztat a *Biblia*; Molnár János meg is jegyzi: „Csak arról szólhatunk, nem ami írva van, hanem ami a jó gondos gazdához illet.”

Az árvíz leapadását galamb jelenti. „Nosza tehát kiüti az öreg próféta a bárka födelét, beléereszkedik a gyönyörű napfény, a szívet vidámító gyenge szellő, örül, rikolt örömeiben a sok tollas állat.”

Már csak a hálaadás van hátra. „Noé pátriárka pedig mihelyest kiköltözött a bárkából, oltárt épít vala az Úrnak, s Istennek áldozatot mutatott bé az oltáron. Tetszett is az Úrnak az ő hív szolgájának buzgó ahétatossága...” Ezzel a kegyes jelenettel búcsúzhatunk el Molnár János jó magyar gazdává stilizált Noéjától. (Hogy később szőlőt ültetett és lerészegedett, arról már nem ír.)

Törzsök

Hol volt, hol nem, valamikor régen, amikor az emberek még nem tudták, hogy a felhők esőcseppekből épített palotákban laknak, a messzi puszták kapujában volt egy nagy platánfa.

Annak az óriás platánfának volt hetvenhét erős gyökere, melyek az alsó világba értek, s azon gyökerek mindegyikén pihent hetvenhét sárkánynak tűzokádó lelke. A középső világban, a tözsön laktak mind azok a bővérű népek, kik lovaik hátán ülve, kurjongatva, nyilakat a négy égtáj irányába lőttek. A platánfának volt szép, hetvenhét hollónak fészket adó ága, s a hetvenhét holló madárszemével mind a felső világot vigyázta.

A lángnyelvűeknek és látóknak bizony jobban kellett volna a harcos népekre vigyázniuk, hogy anya ne szülhessék olyan embert, ki a fát helyéről erőnek erejével elszakítja, — mert lett, aki méhében megfoganta, egészségben meg is szülte, erejét fölnevelte — s a fa minden meséből kiszakadva rádőlt e világra.

Világmodell

Ül,
fekszik,
áll,

pózol
mint Krisztus a
Golgotán.

Nem gúnyolódó szitkokat,
szögek fején
nem ritmust, síró jajokat,

feszített papíron
szénrudak
sercegését hallja.

Évszázados úrnak alázatosan jelentem

SZITÁNYI GYÖRGY

Rejtő Jenő emlékére

Budapesten született 1941-ben. Kritikus, művészet-szociológus, köz- és szépirod. Szegeden, a JATE Bölcsészkarán mint magyar szakos végzett, Budapesten az ELTE-n esztétikából doktorált.

Megemlékezhethetnénk halálának évfordulójáról is, hiszen bevonulása után másfél hónapot sem élt. De ez nem illenék hozzá. Betegen bevonulni más: az alaphelyzet, abból ki lehet indulni, ámbar a helyszín nem a megfelelő kocsmá vagy kávéház, hanem Nagykáta, ahonnan Ukránjába indul a 101/19-es munkaszolgálatos század, egy Alig Látható Légítő. 1942. november 27-én indult a *vesztek mezejére* a vonat.

Majdnem harmincnyolc évet élt: József Attilánál tizenhárom nappal korábban született.

Két évtizede még az első három legolvasottabb írónk egyike volt. Legnépszerűbb műve a *Pizkos Fred, a kapitány*. Ez az a regénye, amelynek két, önmagában teljes egész olvasata van: teljes a kommersz olvasata is, és teljes egész mélystruktúrája is. Ebben szerepel személyesen is, nemcsak leveleiben, St. Antonio uralkodó főherceg, aki mintegy az olvasó képviseletében áll a felső és az alsó társadalmi rétegek *betyárjainak becsületén* fölül. Vagyis ő képviseli a regényből kihagyott réteget, a középosztályt, amely az átlagos olvasó világa. Munkái rendszerezésében ez lehet a viszonyítási pont, mivel ennek következtében e kötet az, amelyben valamennyi olvasója találkozott. Ez többé-kevésbé igaz a Pizkos Fred-tetralógia többi darabjára is. E regényekben fonódik össze a rejtői regénytechnika minden eleme, ezekben mutatkozik meg legtisztábban az egyazon szövegben jelenlevő *két világkép*. Nyilvánvalóan ebből erednek a vele kapcsolatos félreértések is, amelyek közül a legnevezetesebb, hogy e regények „átmenetet képeznek a ponyva és a ponyvaparádia között”, mintha valami valóban átmenetet képezhetne önmaga és önmagának paródiája között.

A rejtői regényvilág rendszere

Elemzéseim alapján a P. Howard-regények három csoportba sorolhatók: 1.) a kommersz regények (minimális vagy/és töredékes mélystruktúrával), 2.) a társadalomparódia (a Pizkos Fred-tetralógia), 3.) a filozofikus mélystruktúrájú regények. Mivel összesen egy évtized (1932-1942) terméséről van szó, az időrendiség közömbös. A töredékes mélystruktúrájú, kommersz regényektől a filozófiai mélystruktúra teljesebbé és mélyebbé válása irányában soroltam huszonhárom regényét és kisregényét, de a tetralógiát értelemszerűen darabjai megírásának sorrendjében hagytam.

A kommersz regények: A szőke ciklon, Vesztegzár a Grand Hotel-ban, A tizennégykarátos autó, Menni vagy meghalni, Járőr a Szaharában, Pipacs a fenegyerek, A Fekete Kapitány, Az elsikkasztott pénztáros, Ezen egy éjszaka, A Boszorkánymester, Egy bolond száz bajt csinál, Az elátkozott part, A három testőr Afrikában, Az elöretolt helyőrség.

A társadalomparódia: Az elveszett cirkáló, Piszkos Fred a kapitány, Piszkos Fred közbelép Fülig Jimmy őszinte sajnálatára, A megkerült cirkáló.

A filozófiai mélystruktúrájú regények: A fehér folt, A Láthatatlan Légió, A Néma Revolverek Városa, Az ellopott futár, Csontribrigád.

A sokféle Rejtő-olvasatnak egyik oka az igen nagy jelentésszférájú, nem „két” —, hanem többértelmű hangalakok, frázisok és közhelyek vegyítésének magas hírértéke. Ez nem parafrázálható: *konnotatív*. Ebből következően nyelvileg analóg a színesztéziával, vagyis poétikailag kifejezetten esztétikai érték hordozására alkalmas. És mennyire logikus ugyanez az államhűség vonatkozásában, amikor a nyugalmazott lengyel hóhért Galamb azzal győzi meg a kongó-vidéki négerék és a francia rabok lázadása leverésének szükségességéről, hogy a hóhér állami ember, tehát államhű, ezért az a kötelessége, hogy akkor is megvédje az államot, ha az történetesen nem a hazája (Az *előretolt helyőrség*). Ezzel felel, amit a Csontribrigád-ban az áruló Berlac mond: „Afrika nekem nem hazám”, semmi köze az impériumhoz, ő nem afrikai, hanem francia.

Sír (a) felirat

Meglepő volt olvasni az Élet és Irodalom 1992-es Rejtő-vitájában a Münchenben élő Halász Pétertől, Rejtő kortársától, hogy munkaszolgálatos élmény alapján készült a Csontribrigád, a legkevésbé népszerű, ám legmélyebb gondolatú Rejtő-regény, mégpedig amikor első bevonulása után(?) az író hazatért. Ennek két dolog mond ellent: 1.) a Csontribrigád a rendelkezésre álló adatok szerint 1938-ban keletkezett, 2.) Rejtőt, aki beteg volt, csak az Egyedül vagyunk című szélsőjobb lapban 1942. október 9-én közölt Bemutatjuk a Fiszkos Fred szerzőjét című cikk megjelenése után hívták be. Más behívásáról egyetlen adatunk sincs, ezért talán fölösleges is megemlíteni, hogy 1938-ban vagy korábban, vagyis a zsidótörvények előtt nem is lett volna hova behívni.

Volt ezzel szemben másfajta tapasztalata. Amikor éppen nem úriember volt külföldön, akkor csavargott, és élményeiről hazaküldött írásaiban, az itt nem tárgyalt tárcákban be is számolt. Ami valamiképpen összefügghet a Csontribrigáddal, az általa megtapasztalt, a *travaux forcés*-ra emlékeztető dokkmunka, a marseille-i menhely, és a valószínűleg az irodalomból megismert francia gyarmati büntetőtelepek híre. (Adalék: 1924-ben még érvényben volt a francia állam azon rendelkezése, mely szerint ha valaki közlekedési balesetet okoz, és a sértett komolyabb sérülést szenved, gyarmati kényszermunkára ítéltethető. A cselekmény következménye ha-

tározta meg az időtartamot.) Rejtő a húszas évek végén került Franciaországba, és — némi kerülővel — 1931-ben jött haza. Biztos, hogy akkor még érvényben volt a törvény, hiszen épült a szaharai műút, amihez a rabok törték a követ. A *Csontbrigád* kényszermunkájának lényege: utat építenek; oka: robbantástól beomlott az alagút, mert a brigád „áruló” volt. A koncepció per nem a kommunizmus, hanem a civilizáció találmánya. („Értem — folytatta Fécamp. — Bizonyára kell az út, és olyanokra van szükség itt Afrikában, akik engedelmesek, mert katonák, és nem baj, ha felfordulnak, mert bűnösök.” Ehhez elég az, hogy a *Csontbrigád* ártatlan volt.) A könyv lételméleti alapjához bizonyára hozzájárult az Altonában eltöltött idő is, a svájci börtön is, de az nyilvánvaló, hogy nem lehet a „megsejtett” munkaszolgálat.

A jövőlátás helyett meg kell elégednünk a prózai ténnyel: a francia fegyvertelepeket csak 1948-ban számolták fel. A közismert Pillangót (alias Henri Charrière) 1930-ban tartóztatták le, és 1931. október 26-án ítélték életfogytiglani kényszermunkára. Akkor fogták le, amikor Rejtő még Franciaországban volt. Akinek nem elég az, amin a Pillangó keresztülment, annak lovagiasan elhihetjük, hogy a Jevdokovóban átélendők vetették előre árnyékukat.

A viszonylagosságok, az oda nem illések, vagyis mindaz, ami a groteszk meglátásához vezet, különös, nem annyira közemberi, mint inkább rafinált világszemléltői elmélkedésekbe terelik a gyanútlan olvasót, aki ugyan *túlélő* itt is, csakúgy, mint a regényben előre tudhatóan a hős, azonban túlélése esetlegessé válik az abszurd *lét* csereszabatos helyzeteinek szereplői között. Tényleg nehéz elhinni, hogy Fécamp, Sironé kapitány, A Fehérhajú, Akinek Tükre Van és a többiek ebből az irtózatosan logikus regényből előbb megvoltak, mint Vanek úr, vagy Fülig Jimmy levelei. De a tények „pozitivisták”. A helyzetek azonban lehetnek — *negativisták*. Bahr El Szudánban nehéz elképzelni, hogy van a világnak olyan része, ahol különböző évszakok, szökőutak és sétányok vannak. (Sztálingrádról nem is beszélve.) Ha a büntetőtáborban eszünkbe jut Velence és a tenger, ami „olyan kék volt, mint tejszőke bakfisok szemei, ha barnára égette arcuk bőrét a nap”, a tábor valóban elviselhetetlen. De ha a tábort a Pokoltetőhöz hasonlítjuk, akkor kellemes. A viszonylagosságok világába került Fécamp. Annyira sok és sokféle a lehetséges köztesség, hogy itt könnyű felfogni, mennyire nem örökök az öröknek hitt értékek. Az a világ — ez a világ: nem különülnek el az értékek, a maguk pusztá mineműségében azok, amik.

A tábor világa zárt: ez van, így van és ilyen.

Fécamp sorshúzás révén került ide. Ez a motívum már ismerős *A három testőr Afrikában* című regényből: ott Pittman okosan befolyásolja sorsát. Ugyanez történik Hornnal a *Menni vagy meghalni*-ban, bár Horn nem tervező, hanem önfejlesztő. Itt azonban Fécamp *eleve vesztes*: vele szemben az nyer, aki tudja, hogy a feldobott pénzdarab mindkét oldalán „fej” van. Így dönti el a sors, ki kerüljön haditörvényszék elé gyilkosságért, kémkedésért és haza-

árulásért: a romantikus polgárnak, a „tisztá ész” emberének tisztessége a preromantikusan átvállalt bűntől (vö.: Schiller és a többiek) ebben az összefüggésben nem tragikus, hanem komikus hőst csinál az idealistából. Vajon könnyebb-e az önként vállalt bűnhődés, mint a megérdemelt? És megtudja, hogy tőle egy barátja egész egyszerűen ellopta a tragédiáját! Amikor rájön, hogy azt, amiért elítélték, a barátja követte el, mintha recsegetve omlana rá az égbolt a Pokoltetőn. Pedig nem történt semmi különös: a másik egzisztencia minden tőle telhetőt megtett, hogy kiszabaduljon — bármi áron — a légióból.

Csakhogy ezzel beavatkozott Fécamp sorsába úgy, ahogyan azt az egzisztencialista etika nem tűri. Vagyis éppen az a dilemma: hol a határ? (Camus egy évvel a *Csontbrigád* megjelenése után írta a *Közhírt*.) A probléma szerint Rejtő gondolatilag szinkronban volt a világirodalommal. Micsoda világ: a vétség nem tragikus, a bűnös nem ezért bűnhődik, hanem azért, mert a bosszúálló hazafi, Fécamp lebuktatja. Persze a regény végén. Jó-e ebben a világban a jó, és rossz-e a rossz? Tragikus hős-e az etikus becsapott, vagy komikus?

A regény pontosan olyan, mint a való világ, ahol a „viszonyítási test” vagy tetszőleges, vagy egyezményes. Ha az előbbi, akkor az egyéntől, ha az utóbbi, akkor a közösségtől mint változótól függ. Ebbe bele lehet örülni. (Popriscsin is akkor épül le végleg, amikor ráébred, hogy még az ő tudatában legmagasabb rangú királynál is van nagyobb hatalom.) A „sivatag marta idegrendszer” betegek, a monoton ismétlődések automatizmusa előbb-utóbb mindenkiből kivált valamilyen személyiségtorzulást a dipszomániától a bélyeggyűjtésig. (Minkiew doktor azért csinál sikertelen merényleteket, mert ölni nem hajlandó, viszont bélyeghez csak akkor jut, ha levelezés adódik. Egy-egy merénylet pedig jókora levelezéssel jár.) Ami az embereket itt összetartja, az a fegyelem, a főntről kapott Rend, a hierarchikus struktúra, ami nem öntörvényű, hanem mesebelien távoli helyről készen kapottan fojtogatja az egyéneket (ameddig egyének maradnak, illetve azok tudnak maradni), miközben emberi kapcsolataik megszűnnek.

Fécamp nem tragédiát hordoz, hanem közönséges csalás áldozata. Amikor erre ráébred, az irracionális messianizmus megszűnik benne, a tisztességről, a barátságról és az emberek közötti viszonyokról alkotott képe szétfoszlik. A realitás súlyos dolog: a hős megtudja magáról, hogy idétlen. Rejtőt dicséri, hogy e változás és az általa okozott tragédia egyetlen emberben és bensőként zajlik le.

Fécamp belátja, hogy nem a sors döntött róla, hanem egy ember. Rejtőre jellemző a harmincas évek magyar polgárának fatalizmusa, tehát a sors nem-sors voltáról, a meghamisított sorsról szól ez a regény. A sorsot valójában a sorsot előidéző okok hordozzák, illetve változtathatják meg: 13. Pác Tivald — polgári nevén Pencroft — nagyon hasonlít egy — jellemzően korabeli tudós nevét viselő — úrra, Benjamin Walterra. Walter ezt kihasználva megzsarolja Pencroftot, és nem csekély erőszak árán plasztikai műtétet

végeztet mindkettőjükön. A peches Pác műtétje persze sokkal fájdalmasabb. Később tudja meg, hogy egy meghalt rokonától nagy vagyont örökölt, és annak megszerzésének lehetősége volt Walter indítéka. Csakhogy az *arc cseréjével sorsot is cseréltek*. A műtét az orr és a felsőajak megváltoztatásából — és egy sebhely előidézéséből — állt. Hogy egészen világossá váljék, mennyit ér ez a sors előtt, adekvát kifejezést használok: *pónemcsere* történt, és ennek révén megváltozott két ember sorsa. Ez a rejtői akasztófahumor. A vásárlóknak ebben a formában adatik elő: „Itt arról volt szó, hogy két rohanó élet találkozáskor átrobogott egy keresztező sín páron, és az egyiket eddig konokul követő balszerencse, pillanatnyilag megzavarodva, vadul futott tovább a másik után, mit sem tudva a tévedéséről” (*A Néma Revolverek Városa*).

És mint Rejtőnél mindig: a sorsot meghamisító ráfizetett. (Még az is kiderült, hogy csak sorsát örökölte Pencroftnak, mert a dús-gazdag örökhagyó halottnak hitt fiát megtalálták az őserdőben, a bennszülöttek között.)

Nem a sorsszerűség kérdőjeleződött meg, hanem az vált kérdésessé, hogy valóban az-e a sors, ami, hogy nem tévedés-e az egész, nem úgy van-e az igazsággal-igazságossággal, ahogyan a többi értékkel.

A *Csontbrigád*ban nincs értelme annak a romantikus (élesebben: giccses és kispolgári) etikusságnak, amit Fécamp magával hozott. Megérkezik a büntetőtáborba ártatlanságának tudatában, emelt fejjel, hogy magára vállalva egy — a sors igazságos voltából kiinduló sorsvetésből neki jutott — bünt, etikus hősosz, önfeláldozó, ártatlan és megváltó legyen, s végül kiderül, hogy csak balek. Addig, amíg ezt meg nem tudja, számára a világ igen kisszerű személyek és kényelmetlen körülmények együttese.

És a Nap ugyanúgy süt tovább!

A világ — egy seregnyi jelből ítélve — nem inog meg ekkora disznóság történtétől, és csak halad tovább: az önmaga előtti értékvesztés nem jár együtt a világ értékeinek megváltozásával. Fécamp ekkor hasonlít a „caffard” állapotában levő Hornra (*Menni vagy meghalni*), de állapota tragikusabb, mivel nemcsak a barátság és más részvilágok értékelődtek át benne a bajtársiassággal együtt, hanem önmaga is. Kritikus pont: „átmenet a Voltból a Nincsbe”. Különösen élessé teszi az önmagával és a világgal való összecsapást az, hogy mindez a Pokoltető „vegytisztá” társadalmában történik vele. Nem lábalhatna ki a krízisből, ha környezetéből nem váltana ki tébolyult dühöt, amit tesz: kiáll a megbetegedett Fehérhajú mellett. Megszegi tehát a törvényt, és ez pusztulással járna, ha nem volna elég erős ahhoz, hogy megvédje magát (és — a Nagyvilággal szembeni dühtől hajtva — a Fehérhajút). A Pokoltetőn ezáltal szakadás következik be. Hasad az uniformizáló rendszer, ez szükségszerűen hoz létre új Kisvilágot (illetve Kisvilágokat). A *döntő pillanat* adott: Fécamp a számára legmegfelelőbb megoldást választja, amikor magához ragadja a hatalmat. E hatalommal

azonban mindaddig nem tud élni, amíg környezete — a kettéhasadt Nagyvilág —, a minden tömegvonást magán hordozó, imbecil Csontribigád és az egyre terjeszkedő titkos (és nyilvános) hatalom, vagyis az önmagát szervező fasizálódás a megroppant erkölcsi világú egyént ismét egzisztenciává lenni nem kényszeríti.

Ebben a kölcsönhatásban termelődik ki a megcsalatkozott emberből a racionalista vezér azáltal, hogy megismeri a maga pokoltetői társadalmát is, a Völgy társadalmát is (ahol minden van, ami a Pokoltetőn nincs), de már ismeri önmagát is.

Ez az önismeret készíti elő dramaturgiailag a társadalomba visszavezető utat, de ez az előre ismert regényvéghez tartozik, az azonban ezáltal lesz — annyira-amennyire — hiteles.

A megtalált szerep törvénye szerint ettől kezdve Fécampnak élnie kell, mert ő az, Aki a Hírt Viszi.

Az útra azonban, amelyet építenek, szükség van, miképpen arra is, hogy az útépítő elitéltek az út elkészültével eltűnjenek (Vö.: *Az előretolt helyőrség*).

Ebben a helyzetben jön el a Völgy Fécampért, hogy a felelőtlenül elvállalt büntény során elrejtett hadititkot keresse. A Völgy azonban már nem tud szót érteni vele, mert az ő közössége a Csontribigád. A Pokoltetőről visszahívott Fécamp kíméletlenül racionalista, nem érnek el nála semmit. Ebben az állapotában alkalmas arra, hogy Rejtő igazi véleményét mondja.

A jóról: „A jó az csak fölösleges rossz az ember életében. Babonás emberek hiúsági szertartása.”

A jóról és a rosszról: „Helytelenül értékeljük a világot, amikor a rosszat és a jót állandó értéknek vesszük. A forráság, a sivatag vagy az egyhangú napok csak egy másik környezethez viszonyítva tűrhetetlenek.”

A társadalomról: „Ott van a Nincs. Főként ott van. Virág, fű, fa, forrás nem létezik. Csak társadalom. A pusztta társadalom. És ahol társadalom van, ott feltámad az igazság... És ahol igazság van, ott megszületik az igazságtalanság is” (Vö.: *Az ellopott futár*).

Ez a már létező nihil tagadása.

Miközben a völgyi hierarchiában megszületik az abszurd kommunikációképtelenség motívuma (Ligert és Tiguer, a két altiszt akár Ionescótól is jöhetett volna), megéri az árulás is. (A *Csontribigádban* lásd Berlac korábban már idézett szövegét: a haza nem az impérium).

A Völgy-Nagyvilág igazság(osság)áról Ész Lajos jogtudományi könyve szól ide illő mélységgel (*Az ellopott futár*). A Pizskos Fredszerepet idéző beszélő név egy társadalomból kivonult jogtudósé, aki vak, mint Justicia — vagy mint Démokritosz, aki vakon képebbnek érezte magát a világ dolgai felől gondolkodni, mint látva azokat. Ész Lajos egy írástudatlan matrónnak diktálta utolsó nagy művét. *A jog és az igazság története napjainktól születéséig* — szól a cím. „És azután csupa üres lap.” A könyv megíratlanságáról Ész nem

tud, de a haldokló jogász szavai mégis erről szólnak: „...az igazság... sokszor titokban marad... De az igazságtalanság... mindég kiderül.”

Az igazságtalanságnak feltárása mindig közelebb visz az igazsághoz, vallja Ész-Rejtő-Lajos, és erre rímel az a gondolata, hogy az „itt biztosabb” (vagyis kevésbé veszélyes) kinyilatkoztatásával a Völgybe vissza nem kívánczó Csontribrigád a nihilt választaná, a Nincset. Erre a tömegbölcsességre válaszol a szofisztikus rejtői igazság: *a Csontribrigád nem ártatlan mégsem, mert nem hitt az igazságtalanságban. Mert inkább megvédi a maga rabságát, mivel az az ő tulajdona.*

A látszólag Führerre lett Fécamp nem sajátos etikuma folytán nem lesz Hitler, jóllehet valóban a közösségért is teszi — más lehetőség híján —, amit volt barátja ellen az igazság feltárulásaért tesz. Ez a gyenge *szobrász* nem *piktor*. Nem világhatalomra törő diktátor, hanem csodadoktor. „A csodadoktor a hatalom antipólusa. A tömegek rossz lekiismerete... a csodadoktorokat követve hosszú zarándokútra indul, idegen országokban keresi a gyógyulást” (Az *utolsó szó jogán* — Magvető, 1967). Azért, mert: „A hazugság csak addig él, amíg magyarázni lehet. Az ember csak addig tud másoknak és önmagának hazudni, amíg hazugsága, legalább részben, valószínűsíthető.”

Azonban Fécamp végül még csodadoktornak sem lesz igazi, mert nem viszi háborúba a Csontribrigádot, mivel belátja, mindenkinek joga van ott és úgy élni, ahol és ahogyan akar. A Csontribrigád marad a Pokoltetőn, Fécamp pedig visszatér a magánéletbe.

A regény tragikuma látszólag feloldódik a konvencionális végben, s noha tudjuk, Rejtő ezúttal Fécampként jelent meg egy művében, annak minden logikuma ellenére sem azt írta meg — Machiavelli és Nietzsche ismeretében —, ami ilyen esetben nyilvánvaló, hanem azt, minek *kellene* történnie ilyen esetben. Ha olyan nagyon ügyelt volna a piacra ezúttal is, remekül feloldhatta volna a megírt tragédiát. Ezúttal inkább a maga idealizmusa győzött. „A történetben most mindenkiről elmúlt a szenvedés, azonban A Térben vándorló fény, ha átsiet valahol, azért nem szűnik meg. Emlékeznek rá, félnek tőle, és tudják, hogy mindig áthalad, de örökké visszatér. A titok itt van előttünk, és a forró évszak villamos feszültsége percenként rajzolja fenyegető grafikonjait a Szudán fölötti sötétre. És senki sem érti. De aki látja, hogy az ég, mintha maga is imádkozna, ájtatosan leborul a sivatag szegélyén, az hisz és remél, és alázattal várja ítéletét.” Frappánsabb lett volna elhagyni az utolsó mondatot, de akkor nem a rejtői tragédiát hallottuk volna ki belőle 1938-ból, hanem Kafkát korábról. Természetes, hogy ez a nem igazán boldog regényvég tönkretette az árut, hiába nősült meg Fécamp, hiába lett apa, „Akinek Kisfia Lett”. Ha ezzel fejezte volna be, az olvasó boldogabban zokogna. Ezúttal annyira írónak bizonyult, hogy nem bírta ott befejezni, ahol praktikusabb lett volna, az idézett részt nem tudta elfojtani.

A következő évben már *Az elveszett cirkálót* írta, a társadalomparódia első darabját. És azt már nem lehetett megbocsátani neki: „A CIRKÁLÓ VISSZATÉRT JAPÁNBA” írták, amikor szétdőlt idegrendszere kezeléséről visszatért a Japán kávéházba, és megkezdődött a pokoljárás. Ötvenöt évvel ezelőtt, amikor betegen elvitték Jevdokovóba meghalni.

Az azóta eltelt ötvenöt év, egy bő Kondratyev-ciklus. E szerint gazdaságilag az akkori helyzet megfelelőjét éljük. Szerencse, hogy megbukott a marxizmus. Ha nem bukott volna meg, akkor úgy tudnánk, hogy a termelési viszonyok adják az alapot és a többi a felépítmény. Ha ez így lenne, az volna, hogy megint tiltanák Rejtő könyveit, mert butítanak, költőket, írókat, irodalomtörténészeket munkaszolgálatra vinnének, hogy ne mételyezhessék tovább az ifjúság lelkét holmi tényekkel.

Ha valóban a lét határozná meg a tudatot, akkor ugyanaz a lét is, ugyanaz a tudat is félévszázados ciklusokban vissza-visszatérne.

Ha érvényben volna a marxizmus, most aztán jól nézne ki az ország, mondhatom. De most csak az van érvényben, hogy az évfordulót körülbelül ötven évig nem követheti újabb. Azután jön a centenárium, a centurio, mert az olyan jópofán militáns. ÉVSZÁZADOS ÚRNAK ALÁZATOSAN JELENTEM, a Reich Jenő firkaszt ki lehet húzni a létszámból, nem olvassa már a kutya sem, csak a sírfelirata maradt meg, de ő maga írta, tisztelettel. Azt is alázatosan jelentem, hogy a Huszadik százados úrnak ki tetszett irtani egy kétezer éves kultúrát a római jogtól a latin ábécéig cackpakk.

Boldog világunkat kielégítik a piktogramok, és ma már csak a sznobok játsszák a kultúrembert azzal, hogy szövegeket is olvasnak, de az ő idejük hamarosan lejár. Hát még a firkászoké!

Az előrevivő értékek nevében be lesz vezetve a cenzúra!

Egy csodadoktor már megmondta, hogy szabad sajtóra semmi szükség. Miért volna, ha nem olvasnak?

Amíg nem születik a sorsáról határozat, addig itt állhat ez a fejfátlan utóirat, hiszen nem kér enni.

SÍR (A) FELIRAT

*Ki itt nyugtalankodik csendesen,
Író volt és elköltözött az élők sorába.
Halt harminchat évig, élt néhány napot,
S ha gondolkozott, csak álmodott
Néhány lapot. S mikor kinevelték:
Azt hitte, hogy kacagtatott.
Most itt fekszik e nehéz
Temetői hant alatt,
Zöld koponyáján kiüt a csíra
És azt álmodja, hogy él.
Szegény. Béke hangjaira!
Amen. (Rejtő Jenő)*

Hippolütosz- variációk

RAPCSÁNYI LÁSZLÓ

Született 1925-ben János-halmán. Újságíró, történész. Éveken át a Magyar Rádió Vallási Műsorok Önálló Szerkesztőségének vezetője volt. Legutóbbi írását 1997. 8. számunkban közzeltük.

Szerencsés félévekben csaknem minden munkanap délelőttjét a Vatikáni Könyvtárban töltöttem. A Belvedere-udvar felőli bejárat előcsarnokában Hippolütosz szobra fogadja a látogatót. Klasszikus görög bölcs mintájára oroszlánfejes széken ül, szakállas, de teljesen kopasz. Bal keze átnyúlik a másik oldalára, ujaival egy könyvet tart, jobb keze köpenyének mellrészét érinti. Bő redőzetű öltözeke alól kilátszanak a lábfejek és a szinte női eleganciával hajtogatott tunika szegélye. A szobor alsó és felső részét könnyen felismerhető repedés választja el. A mellrészt, a karokat, vállakat és a fejet később illesztették a medencéhez. A szék oldalára bevették Hippolütosz 16 éves ciklusú húsvétkánonját, amit Euszébiosz történetíró (+339) is említ, és a nevéhez fűződő vagy másoknak tulajdonított művek jegyzékét. A talapzat tíz soros latin felirata az utókor számára megőrökíti, hogy STATUAM HIPPOLYTI ECCLESIASTICI VIRI DOCTISSIMI, a nagy tudományú egyházi férfiú szobrát XXIII. János pápa rendeletére helyezték ide, pontifikátusának első évében A. D. MCMLIX XVI KAL. AUGUSTI, 1959. július 17-én.

Az új környezetbe került műtárgyról sem egyházi, sem világi lapok nem adtak hírt, mert a palota belső átrendezése legritkábban érinti a nyilvánosságot, és a Vatikáni Könyvtár csak kutatói engedéllyel látogatható. A Szentszék tevékenységét közlő, évenként megjelenő nem hivatalos jelentés szűkszavúan ismertet néhány részletet.¹ 1959. február 2-án reggel XXIII. János pápa audiencián fogadta a Biblioteca Apostolica Vaticana egész személyzetét. Eugenio Tisserant könyvtáros bíboros bemutatta munkatársait. A pápa felhívta figyelmüket a felbecsülhetetlen kultúrkincsek megőrzésére, gyarapítására, melynek révén az egész világ valamennyi országának tudósaival folyamatos kapcsolatba kerülnek. Június 19-én 16.30-kor a Szentatya látogatást tett az Apostoli Könyvtárban, és két órát töltött az irodák, olvasótermek, katalógustár, fotó- és restaurátor-laboratóriumok, raktárak részletes megtekintésével. Az olvasóterem katalógusából kikeresett egy könyvet, és magához vette. A jelenlevők mindegyikével szót váltott, a beosztottak társaságában lefényképezte magát, és apostoli áldását adta valamennyiükre. Intézkedései következtében a könyvtár főbejáratát jelentősen megváltoztatták.

A közlemény megemlíti, hogy Hippolütosz szobortöredéke az 1551-es ásatásokból került elő, és az akkori bíboros könyvtáros, Marcello Cervini megvásárolta, a Vatikánnak ajándékozta, ahol a

¹ *L'Attività della Santa Sede nel 1959.*

múlt századig maradt, majd a nemrég létesített Lateráni Múzeumba került. Mostani új helyének elrendezését és az átszállítást a Vatikáni Kormányzóság Műszaki Szolgálatja példamutatóan oldotta meg. A könyvtár előcsarnokának lépcsőfeljáróját két ívelt részre osztották, és ez lehetővé tette, hogy a középpontban elhelyezett szobor fogadja a világ valamennyi részéről érkező tudósokat. A jelentős befejező sorai idézik a talapzat feliratának szövegét. A szobor névadójának mindmáig vitatott történeti szerepét a közlemény nem érinti.

Hippolütosz az ókeresztény egyháztörténelem legizgalmasabb egyénisége. Személyét és tevékenységét kezdettől fogva megkérdőjelezték. A hivatalos pápakatalógusban ő az első ellenpápa (217-235? ellenpüspök). Az újabb patológiai kutatások kétségbe vonják ezt a hagyományt.

A szobor

Az első híradást Pirro Ligorio (1510-1583) nápolyi építész, régiségbúvár jegyezte fel, 1553-ra keltezett enciklopédikus munkájában. 1551-ben Róma városfalain kívül, a Via Nomentana és a Tivolibá vezető út között, a Szent Lőrinc-bazilikához közeli magaslaton egy erősen megrongált, ülő alakot ábrázoló márványszobor töredékét találták:² Magassága az alaptól a nyaktörésig jobb oldalon 94 cm, bal felől 81 cm, a szék pereméig 62,5 cm, a jobb térdig 55 cm. Az alak felső része, a karok és a fej hiányoztak. Ennek ellenére könnyen azonosították, mert a szék oldalára vésett görög betűs szöveg és a húsvéttáblázat alapján nem volt kétséges a feliratok készítőinek szándéka: Hippolütoszt, a 3. század híres római apológétáját ábrázolja. A feltárás helyszíne is ezt igazolta. A Szent Hippolütoszról elnevezett katakombá területén került felszínre.

Ligorio rögtönzött vázlatot rajzolt a leletről, majd hozzákezdett, hogy „az a kődarab, *il sasso*, melyre a görög naptár van bevésve” ismét szobor legyen. „Mivelhogy igen megrongálták, én, Pyrrho Ligorio, arra törekedve, hogy IV. Piusz szent pápaságának idejében (1559-1569) felépítsem, és ezzel díszítsem a pápa átriumát, restauráltattam a szobrot, aműt végül az apostoli könyvtár nagytermében helyeztek el.” Felirata portói püspöknek nevezte Hippolütoszt, a város törmenlékeiből kiásott szobrát Medici IV. Piusz restauráltatta. A milánói Medici nevű polgárcsaládból származott pápa nem állt rokonságban a firenzei uralkodó dinasztiával.

Pirro Ligorio és művésztársai melankolikusan szép, hatásos, méltóságot sugárzó „régí görög” szobrot készítettek. Teljesen új felsőrészt faragtak, és újravésték az eredeti alsó részt is. A ruházat bővebb, szegélyének redőzete elegánsabb lett, a lábak összezártsága kényelmesebb. 1959 óta ez a szobor áll a Vatikáni Könyvtár előcsarnokában. Érdemes megjegyezni, hogy másutt is rápillant-

²D'Onofrio, Cesare: *Un popolo di statue racconta*, 1990.

³Piazza della
Cancellaria, 1.

hatunk. Feliratok nélküli másolatát Pietro Ottobini bíboros 1737-ben titulus templomába, a S. Lorenzo in Damaso³ Ottobini-kápolnájába helyeztette.

Hippolütosz szobra számos régi művészettörténész figyelmét felkeltette. Johann Winckelmann, a témakör klasszikus tekintélye és mások az ókeresztény plasztika kitűnő alkotásának tekintették. Bár a széken ülő, görög bölcsre emlékeztető alak semmi keresztény tartalmat nem hordoz, az eredeti részre vésett táblázat alapján nem kétséges, hogy a 3. századi felirat készítője a tudós keresztény apologétának állított emléket.

⁴Rendiconti PARA XLVII.
1974-75.

A közelmúltban Margherita Guarducci, a római egyetem régészprofesszora a Pápai Régészeti Akadémia folyóiratában feltűnést keltő észrevételt közölt.⁴ „Egy napon alkalmam volt megtekinteni Szent Hippolütosz szobrának egyik fényképét. Csodálatos felfedezésre jutottam. Szemem a szoboralakon levő tunika alsó részére tévedt, és pillanatnyi habozás után aggódva tettem fel magamnak a kérdést: férfi vagy nő? A válasz, amit rögtön meg kellett adnom magamnak, és amelyet később sok, nagy tapasztalatú régész barátom megerősített, a második eset volt. Igen, a szobor, amelyet az egész világon Szent Hippolütosz szobrának ismernek, éppenséggel egy női alak szobra. Majdnem négy évszázadon keresztül számtalan ember számára kínálkozott kutatási lehetőség, és soha senki nem állapította meg, hogy a »szent tudós« nem más, mint egy »tudós nő«. *Nessuno ha mai rilevato che il „santo dottore” è invece una dottoressa!*”

⁵*La statua di Sant’
Ippolito*, Studia
Ephemeridis 1977.
Augustinianum., 13.

Guarducci a részletesebb vizsgálat eredményeit új tanulmányban ismertette.⁵ A Hippolütosz-szobrot Pirro Ligorio a 2. századból származó két ülő női szobor két darabjából szerkesztette. A széken ülő alak egy epikuroszi típusú Themiszta másolata. Az elülső rész, a lábak és az alap, egy másik, pontosan nem azonosítható, ugyancsak ülő női szobor darabja, amit Ligorio a tönkrement és eltávolított elülső részre használt fel. Összehasonlítva az előkerült töredék rajzát a hasonló látószögből készült fényképpel, felismerhető két, egymástól eltérő, vaskengyelekkel összeerősített felső és alsó rész. A Ligorio által készített elülső rész bizonyos változásokon ment keresztül: leeresztették, módosították, a tunika és a palást szegélyeit több szakaszon levágták. A 16. századi restaurálásból származó felső rész szürke csíkozású márványból van, a fej feltehetően Hippokratészt ábrázoló restauráció. Az ibolyaszínű márványból készült könyv egy másik restaurálásra utal, korábban a könyvet magasabban rögzítették. A szobor felső részének képzése arra a Szent Péter-i típusra emlékeztet, melyet a Grotte Vaticana újrahasznosított márványszobra képvisel. Összegezve tehát: vagy egy görög ábrázolás római másolatáról, vagy egy utánzásról van szó. Az előretartott jobb lábbal és visszahúzott bal lábbal kivitelezett, zárt cipős alak epikuroszi szobortípust mutat. Themiszta filozófusnő, akinek bölcsességét Cicero és Seneca

is elismeréssel említi, a csillagászat, a matematika és általában a tudomány allegóriájának tekintették, ami megengedhetővé teszi, hogy a mártír, tudós apologéta húsvétkánonját, műveinek címét, talán 225 és 235 között, rávésték a szék oldalaira. Guarducci megállapításai a női szobrok felhasználásával formált, de lényegében 16. századi, Ligorio-féle Hippolütosz-szoborról, a szakirodalom egyik legérdekesebb fejezete.

A római presbiter

A korabeli Róma mintegy 700 ezer lakosának többsége görögül beszélt. A megközelítőleg 20 ezres keresztény közösségben is ez volt a prédikációk, a liturgia, az egyházi szertartások nyelve. A birodalmi központ pezsdítő szelleme vonzotta a művelt rétegeket. A görög nyelvű keletről különféle vallási csoportok vezetői telepedtek le, nézeteik propagálására iskolát szerveztek. Az akkori keresztény nemzedék már olyan társadalmi-erkölcsi környezetben élt, amely kérdésessé tette a feltűnő visszahúzódást. Az újszerű vallási fejtegetések érdeklődést keltettek, agitációjuk a keresztények körében sem volt hatástalan. Evangéliumi fogalmakat használtak, és a kíváncsi emberi ész számára közérthető egyszerűséggel magyarázták, értelmezték a megfoghatatlant: a Messiás, Jézus, az Isten fia egylényegűségét és kettős természetét, formuláját, a Szentháromság misztériumát. Jeles apologéták — Jusztinosz, Tertullianusz, Hippolütosz, Órigenész — is bizonytalanná váltak, amikor a titkot közelebbi megvilágításba akarták hozni. Az irodalmilag rendkívül érdekes, szerfölkött szubtilis módon megfogalmazott nézetek körül éles eszmei harcok dúltak. „A nehézség nemcsak magából a misztériumból adódik, hanem abból is, hogy a kereszténységnek még nincs teológiai és filozófiai nyelve. A legtöbb azzal is tisztában voltak, hogy az eretnokség ott kezdődik, ahol az egységet a háromság rovására hangoztatják vagy ahol a háromságban elsikkad az egység. A kevésbé sikerült kifejezés mód még nem tévtanítás, különösen akkor, amikor a szavak jelentése még nem állapodott meg.”⁶

⁶Gál Ferenc: *Dogmatika*
1-2. 1990.

A lenyűgöző műveltségű Hippolütosz presbiter személyiségének karakteresebb vonásait azok a csípős, gúnyos megjegyzések jelzik, amiket teológiai és fegyelmi vitákban kortársaira, a római egyház két egymást követő vezetőjére zúdított. Ismerve a reformáció korának „szóváltásait”, a protestáns-katolikus hitviták csaknem népies, durvaságig menő stílusát, nem meglepő, hogy Hippolütosz apologéta szenvedélye *ad absurdum* fokozta az ellenfél negatív megítélését. Zefüriusz (217) „gyámoltalan, megvesztegethető, műveletlen”, és kedvelt tanácsadója, majd méltatlan utóda, Kallisztosz befolyására eltévedt a tévtanítások útvesztőjében.⁷ Kallisztoszt egyébként is kezdettől fogva képzetlen, tévelygő, ellenszenves figurának tartotta, és viszontagságos ifjúkorának

⁷Döllinger, J.: *Hippolytus und Kallistus*. 1853.

⁸Philosophumena IX.
12. Bibliothek der
Kirchenväter. 40. 1922.
Ürögdi György: *A régi
Róma*. 1967. 157.

pletykakronikáját legjelentősebb művében, *Az összes eretnekség cáfolata (Philosophumena vagy Refutatio omnium haeresium)* című vitairatában novellisztikus részletességgel feljegyezte.⁸ Folytatásként és más források hiányában ugyancsak ebből a fejezetből ismerjük a római egyház fegyelmi újításait, amiket az ortodox nézetű Hippolitosz élesen visszautasított. Kallisztosz a korábbi, túlzottan szigorú bűnbocsánati gyakorlatot reálisan az emberi esendőséghez mérte, és megengedte a társadalmi rangban különböző felek házasságát, bár a római jog szerint érvénytelen volt.

A tradícióhoz szigorúan ragaszkodó Hippolitosz függetlenítette magát a római hierarchiától, híveivel új közösséget szervezett, de sem kifejezetten, sem hallgatólagosan beleértve nem titulálta önmagát püspököknek. Szerepét, elhivatottságát abban látta, hogy társaival együtt megőrizze az egyházat a hitbéli tévedésektől. Kis csoportjáról többes szám első személyben írt. *Mi vagyunk* az apostoli hagyomány folytatói, a Szentlélek kegyelméből az egyház védői, nem fáradtunk el az eretnekségek felkutatásában, és nyitott szemmel hirdetjük a népeknek az igaz hit tanítását.⁹ A gondolkodás energiáinak kíméletlen logikájával, személyeskedéstől nem mentes indulattal tizenennyolc éven át bírálta az egyházi vezetők engedékenységet. Ez idő alatt három törvényesen megválasztott római püspök követte egymást. Kallisztosz (217-222), I. Orbán (222-230) és Pontianus (230-235), akivel végzetesen összekapcsolta sorsát a történelmi emlékezet.

⁹Philosophumena I.
prolog.

Együtt és külön

A 4. századi dokumentumok középkori másolatait tartalmazó *Catalogus Liberianus* gyűjtemény pápa-névjegyzéke feljegyezte, hogy Severus és Quintianus konzulsága alatt (235) Pontianus püspököt és Hippolitosz presbitert az egészségtelen Szardínia szigetére száműzték.¹⁰ Ott Pontianus III. kal. oct. (szept. 28) lemondott, *discinctus est*. Ebből az is következhet, hogy látva sorsa reménytelenségét nem akarta vezetés nélkül hagyni egyházát. Helyére XI. kal. dec. (nov. 21) Anterust választották. Történészek szerint 235. szeptember 28-a az első biztos dátum a pápai kronológiában. Ez szerepel az *Annuario Pontificio* katalógusában is.

¹⁰Le Liber Pontificalis
par l'abbé L. Duchesne.
Tome 1. 1886.

A *Liber Pontificalis* 5-7. századi feljegyzése valamivel többet és mást mond Pontianusról. A 235-ös évszám változatlan, de a „lemondott” helyett azt írja: *defunctus est*, meghalt. Súlyos testi fenyegetések, *maceratus fustibus* következtében vesztette életét III. kal. november, október 30-án. Maradványait Fabianus római püspök hajón hazaszállította, és a Kallisztusz-temetőben elhantolták. A szöveg reális politikai állapotot rögzít. Pontianus közvetlen utóda, Anterus másfél hónapos ideje alatt erre aligha kerülhetett sor, mert nem kapott volna engedélyt elődjének hazahozatalára. Maxi-

mianus Thrax, bár uralkodása alatt egyszer sem mutatkozott Rómában, a keresztényeket éppúgy gyűlölte, mint a városi arisztokráciát. Philippus Arabs császár (233-249) békés esztendeiben Fabianus püspök kedvező körülmények között kormányozta egyházát. A keresztény emlékezet legendával honorálta a beduin származású imperátort. Euszébiosz és Jeromos egyházatya szerint ő volt az első uralkodó, aki keresztény hitre tért. A világrónikák magyar kompilátorai, Székely István és Apáczai Csere János is átvették ezt a hagyományt.

¹¹ Liber Pont. I. 11.

Hippolütosz sorsát, esetleges hazaszállítását egyetlen dokumentum sem említi. A 336-366 közötti *depositio martyrum*¹¹ egyik sora annál több kérdést vet fel: id. aug. (aug. 13). *Ypoliti in Tiburtina et Pontiani in Calisti*. Százhusz esztendő múltán ez a feljegyzés az első, mely együtt említi a Szardíniára deportált disputálót. Feltűnő, hogy a presbiter neve megelőzi a püspökét. Talán Hippolütosz népszerűsége indokolta ezt a sorrendet? Nem valószínű, hogy egyidőben temették el őket, és arról sem tudunk, hogy miért augusztus 13-a az emléknapijuk.

A konstantini fordulat (324) utáni keresztény nemzedék már csak a mártírok legendáiból ismerte elődeinek megpróbáltatásait. Miután Bizánc lett a birodalom fővárosa, a nyugati egyház latinul írt és beszélt. Hippolütosz görög nyelvű munkái eltűntek a római horizontról, a tudós apologétát felváltotta a vértanú. Alakját a helyi hagyományok és a szenvedéstörténetek hasonló motívumai számos változattá formálták. A legendaképződést megkönnyítette, hogy a 3. század első felében öt különböző Hippolütosz szerepel a különféle martirologiumokban. Megközelítőleg azonos időben éltek, és vértanúként emlékeztek róluk.

Melyik Hippolütosz?

Tudós presbiter, ismeretlen város püspöke vagy római ellenpüspök? Egyszerű mártír vagy vértanúságot vállalt római katonatiszt? Ilyen változatokban őrzi alakját az egyház nagy emlékkönyve, a *Mártírok Kalendáriuma*. A 4. századi variációkban még feldereng a különféle motívumok kölcsönhatása.

Amikor Damasus pápa (366-384) elrendelte a katakombák feltárását, félszáznál több epigrammát szerkesztett a mártírok tiszteletére.¹² Az elogiumokból kiderül, hogy némelyiknek a nevét, származását, sorsát csak az akkori szájhagyományból ismerte. Hippolütoszról is írt, de nem említette, hogy tudós apologéta vagy szakadár püspök lett volna. Damasus idejében a Novatianus skizma bolygatta fel a keresztény közösséget. A 4. század végéig húzódó, tradicionális puritán mozgalom, Hippolütosz után másfél évtizeddel (251) kezdődött, de nagyban emlékeztetett arra, amit ő hirdetett. Az epigramma, időrendi tévedéssel, a Novatianus eretnekségből megtért presbiterre emlékezik, aki kivégzésekor a társa-

¹² Ferrua, Antonio S. J.:
*Epigrammata
Damasiana*. 1942.

it is erre intette. A poéma ünnepélyes zárómondata: *probat omnia Christus*, Krisztus mindannyiunkat próbára tesz.

¹³Peristephanon XI.
Corpus Christianorum
CXXVI. 1966.

Prudentius hispániai latin költő a 402-403-as években felkereste a római katakombákat, megörökítve a Hippolütosz kriptában átélt élményeit.¹³ Damasus nyolcsoros epigrammája nyomán 246 soros kiseposzba foglalta az eretnekségbe tévedt presbiter kálváriáját. Hiteles szemtanúként mesél. A látott és hallott információk szabad asszociálásával olyan mártírkoszorút fon Hippolütoszra, amelynek értelmezése ma is feladatot ró a kutatókra. A költemény szerint Hippolütoszt a Tiberis torkolatánál, a kikötő közelében ítélték halálra. Kezét-lábát vad lovakhoz kötözték, árkon-bokron áthurcolva darabokra szaggatták. Prudentius elmondja, hogy a Via Tiburtina menti katakombában látta a jelenetnek képi ábrázolását, és megalkotta hozzá a mártír utolsó szavait: „Szétszaggatják tagjaimat, Krisztus, ragadd magadhoz lelkemet”.

A kivégzés módját és helyszínét két különböző hagyomány inspirálta. Szent Lőrinc mártír (+258) egyik legendájában Hippolütosz testőrtiszt volt, Décius császár idejében. Talán főfoglár is, mert őrizetére bízták a börtönbe zárt Lőrinc diakónust. Látva a halálra szánt szerepap hitbéli állhatatosságát, rabtartója keresztény hitre tért. Lőrinc kivégzése után a tüzes rostélyon hagyott testet elvitte, illatos fűszerekkel bekente, és Justinus presbiterrel együtt titokban eltemették a Veranus-mezőn. Kegyes cselekedetükre fény derült. A hitét megvalló Hippolütoszt lovak farkához kötötték, tizenkilenc tagú háza népét és idős nevelőjét lefejezték. A S. Maria Maggiore bazilikához közeli S. Lorenzo in Fonte templom¹⁴ a hagyomány szerint Hippolütosz lakása fölé épült, és a padozat alatti kriptá Lőrinc börtöne volt, ahol a centurio felvette a keresztiséget. Az 1970. január 1-jén életbe lépett, megújított *Római Kalendárium* a *depositio martyrum* nyomán augusztus 13-án emlékezik Hippolütosz és Pontianus mártírokra s velük együtt a római tradícióhoz tartozó Kasszián vértanúra.

¹⁴Via Urbana, 50-51.

A Tiberis torkolatánál vízbe fojtott Nonnust és társait a *depositio* szeptember 5-én jelzi, de a 4. és a 6. századi szövegek Nonnus nevét a Hippolütosz változatának mondják, *Yppolitus qui dicitur Nonnus*, ami tovább variálja szerepét. Augusztus 22-én mint széles látókörű Hippolütosz püspök, akit hite miatt megkötözték és Porto Romanóban vízbe fojtottak. Hívei ugyanott temették el. Augusztus 24-én mint Szent Nonnus, Ostia kikötőben megtalálta a tengerbe vetett Aurea vértanú partra vetett holttestét, és tisztelegéssel eltemette. Mivel Aurea a görög Chrysé mártír nevének latin fordítása, az ortodox egyház liturgikus naptára, a szünaxarion január 30-án ír róla. Ugyanekkor emlékezik Szent Hippolütosz vértanúra, aki a bizánci hagyományban hittudós római püspök volt, és felemelte szavát a keresztények embertelen megkínzása ellen. Megkötözték, és húsz társával együtt a tengerbe vetették.

A Hippolütosz-téma szövevényes, mint a mitológia. A szálak sokfelé vezetnek. Jean Michel Hanssens jezsuita történész elemezve a hippolütoszi Apostoli Hagyomány (Traditio Apostolica) egyházfegyelmi gyűjtemény más fordításokban fennmaradt típusait, vizsgálat alá vonta a római presbiterre alkalmazott titulusokat és martirologiumokban megőrzött tiszteletének sokféle változatát. Jellemzése figyelmet keltett.¹⁵

¹⁵La liturgie d'Hippolyte.
Orientalia Christiana
Analecte 155. 1965.

Hippolütosz az ortodox hit erkölcsi szigorában élt, az apostoli hagyományoktól eltérő változásokban az eretnkség veszélyét látta. A hit elhívatott őrzőjének tekintette magát, de gyarló előítéletek befolyásolták. Univerzális tehetség volt, türelmetlen, nem respektált semmiféle tekintélyt. Megtehetette, mert nem töltött be magas egyházi hivatalt. Kétségtelen, hogy római egyházán belül a magát függetlenítő tradicionalista ellenzék vezéralakja volt, de püspökké választását, felszentelését az eddigi dokumentumok nem bizonyítják. A különválásával előidézett ellentét nem lehetett jelentős, mert a presbiter eltűnése után, már Fabianus püspök alatt feloldódott. Maradék hívei visszatértek az egyházhoz, a szakadás hamarosan feledésbe merült. Hanssens nézete szerint Hippolütosz páratlan értékű irodalmi hagyatéka szempontjából közzömbös, hogy Pontianus püspökkel együtt a tudós apologétát száműzték-e vagy egy másik, hasonló nevű presbitert. Az egyik csatlakozott a novatianus skizmához, megtért, Rómában kivégezték. A másik Szardínián pusztult el, Pontianussal együtt. Ezt a Hippolütoszt temették el a Via Tiburtina közelében. Nem valószínű, hogy ez a kombináció az utolsó szó a Hippolütosz kutatásban.

ZIMÁNYI ÁGNES

Jálics Ferenc

Jálics Ferenc 1927. november 16-án született Budapesten, tízgyermekes családban. Érettségi után belépett a jezsuita rendbe. A két év noviciátust követően tanulmányait külföldön folytatta. 1959-ben Dél-Amerikában, Buenos Airesben pappá szentelték. Ugyanitt dogmatikát és fundamentális teológiát tanított. 1979 óta Németországban él. Lelkigyakorlatainak, melyeken a résztvevőket a szemlélődő imára tanítja, óriási a hatása. Évről-évre Magyarországon is vezet kurzusokat.

Mikor kapta a papi hivatását? Mindig is pap szeretett volna lenni?

Papi hivatást elég korán, már gyermekkoromban éreztem, apám azonban azt akarta, hogy katonaiskolába menjek. Ő az első világháborúban hivatásos huszárszázados volt, és a második háborúban is bevonult. Az volt a meggyőződése, hogy a legjobb nevelés mégiscsak a katonai nevelés. De más oka is volt, hogy a katonai pálya felé irányított. Tizen voltunk testvérek, és a többiekre is gondolnia kellett. Azt mondta, ha katonaiskolába lépsz, akkor eggyel több gyermeket tudok taníttatni. Ha majd nagyobb leszel, és még mindig pap akarsz lenni, akkor mehetsz. Beleegyeztem, így kilenc éves koromban katonaiskolába kerültem, először Kőszegen, azután Marosvásárhelyen. Tizenhét éves voltam, amikor a háború véget ért, és ezzel — nagy örömemre — katonai pályafutásom is befejeződött.

Akkor megerősítette papi szándékát?

A háború utolsó évében Németországba rendelték, és amikor véget ért a háborús menekült lettem. Egy évig várakoztam, hogy hazajöhessenek, közben sokat jártam a szabadban, gyönyörű erdőkben, és a természet szépségét látva föléledt bennem gyermekkori papi hivatásom. Hazajöttem, befejeztem tanulmányaimat, és érettségi után beléptem a jezsuitákhoz.

Miért épp hozzájuk? Ismert valakit közülük?

Bár gyermekkorunkban templomba jártunk, sokat ministráltunk, nem rendelkeztem mély vallási ismerettel. Anyámtól tudakozódtam, hogyan lehet pappá válni. Azt válaszolta, lehetek világi vagy szerzetes pap. Fogalmam sem volt, mi a különbség. A szerzetesek olyanok, mint a jezsuiták vagy a ferencesek — mondta. Ezek mind katolikusok? Ezt kérdeztem. Anyám annak idején a Mikszáth téri Sacre Coeur apácákhoz járt, akikkel a kapcsolata később is megmaradt. Például könyveket kapott tőlük, főleg jezsuita szentek életéről. Nekem megtetszett, ezért mentem a jezsuitákhoz.

Zugligeten, a Manrézában volt a jezsuita noviciátus. Hogyan éltek ott?

Szigorú noviciátus volt. Két évig nem mehettünk ki, még vakációra sem. A két évfolyamon közel negyvenen voltunk novíciusok, de élt a Manrézában több jezsuita atya is. Naponta két órát dolgoztunk a konyhában vagy a kertben, előadások voltak, litániák, olvasmá-

nyok, pontos napirend szerint beosztva. Némi latint is tanultunk. A Manrézában végeztem el az első harmincnapos lelkigyakorlatomat. Novíciusmesterünk P. Kovács Jenő két éve halt meg, 95 éves korában. A szétszóratást követően a Szeher úti kórházban volt kérés, onnan nyugdíjazták. Kijárt Máriaremetére segíteni, azután egészen odaköltözött, gyóntatott és misézett.

Éppen két éve voltam a noviciátusban, amikor elvették a szegedi teológiánkat, kezdetét vette Mindszenty üldözése, a Kalot zaklatása. A helyzet egyre rosszabbodott. Ekkor a generális atya Rómából fölhívást intézett hozzánk, hogy a tanulmányainkat külföldön fejezzük be. Nekem is döntenem kellett, megyek-e vagy maradok. 1949 augusztusában hagytam el Magyarországot.

Szülei és testvérei hogyan élték ezt meg?

Nehéz volt átlátni a helyzetet, de azt tudták, hogy idehaza kilátástalan a jövőm. Nekik sem volt könnyű. Apámnak földbirtoka volt Gyálon, ezt elvették tőle; és volt még kilenc testvérem. Szüleim mégis úgy gondolták, majdcsak meglesznek valahogy itthon. Apám azonban egy évvel azután, hogy külföldre mentem, meghalt. Hamis váddal elítélték, s bár több hónapos fogvatartás után fölmentették, nem engedték haza. Bevitték az Andrássy út 60-ba, és ott megmérgezték. A háború utolsó éveiben őt is behívták, s mivel frontszolgálatra már öreg volt, levente-parancsnok lett. Dabason végzett irodai munkát. A háború után azzal vádolták, hogy hazafiasan és vallásosan nevelte a fiatalságot. Nem tudjuk pontosan, mi történt az Andrássy út 60-ban, ötvenöt éves volt akkor, és tökéletesen egészséges. Két hét telt el, mikor egy szombati napon, ebéd után elengedték. Húsz perc múlva összeesett az utcán. Alig tudott a legközelebbi ismerőshöz elvánszorogni. Döntően nem javult az állapota, és rövidesen meghalt. Az orvosok elmondták anyámnak, több ilyen eset volt, üvegport raktak az ételébe, és az néhány hónap alatt tönkretette a veséjét.

Nehéz lehetett Magyarországtól elszakadni.

Beláttuk, hogy Magyarországon sokkal nehezebb lett volna. Helyzetünk nem a szokványos kivándorló magyaroké volt, akik úgy érkeztek meg egy idegen országba, hogy nem volt senkijük és semmijük. Nekünk megvolt az anyagi biztonságunk, és a tanulási lehetőségünk. Ez igénybe vette minden erőnket. Az első két évben Németországban tanultam, főleg nyelveket, azután három éven át filozófiát Belgiumban.

1956-ban Dél-Amerikába, egy egészen más világba került. Mi-lyennek találta?

Első benyomásom az volt, hogy a lakosság nagyon szegény, hatalmas az osztálykülönbségek, és a jezsuiták sokkal magasabb nívón élnek, mint az ottani lakosság ötven százaléka. Nem mondom, hogy nagy jólétben, de a helyi viszonyokhoz képest erős volt a kontraszt. Házunktól százötven méterre óriási nyomorban tengődtek emberek.

Hat hónapig spanyolul tanultam Chilében, azután átküldtek Argentínába, ahol négy évig teológiát tanultam. A harmadik év-

ben, 1959 decemberében Buenos Aires kardinálisa pappá szentelt. Tanulmányaim végén 1962-ben, előljáróm kérésére, tanítani kezdttem Buenos Airesben, ahol magam is tanultam, először dogmatikát, azután fundamentális teológiát is.

Dél-Amerikában valóban elterjedt az okkultizmus?

A nép között nagyon elterjedtek egyes okkult jelenségek, spiritizmus, jövőbelátás, gyógyítások, sőt, az elátkozás is. Az ember lépten-nyomon találkozik velük. A vallásos és az okkult törekvések között óriási a különbség. A vallás Istent keresi, ezek viszont olyan tikos emberi tudást, amellyel mások nem rendelkeznek, ezért hatalmat ad. Képességeikkel mások ellen harcolnak. Ha valaki saját javára használja ezt a hatalmat, az lelki szempontból nagyon rossz: önzés.

Mi történt közben édesanyjával és testvéreivel?

1949-ben mentem külföldre, és anyámmal 1959-ben, pappá szentelése alkalmából találkoztam újra. Akkoriban már Amerikában élt, 1956 decemberében, nyolc testvéremmel együtt elhagyta Magyarországot. Egy hónapon belül Amerikában voltak. Azóta is ott él, 95 éves, és minden évben több hónapot tölt velem. Elsajátította a spanyol nyelvet, csak azért, hogy *Tanuljunk imádkozni* című könyvemet magyarra lefordíthassa.

A II. Vatikáni zsinat Dél-Amerikában milyen változásokat hozott?

Az egész egyház forrongott, óriási változásokon ment keresztül, ami számos feszültséggel, túlzásokkal járt.

Argentínában?

Mindenhol. Abban az időben tíz hónapos körutat tettem Észak-Amerikában és Európában; ennek során tíz jezsuita rendi főiskolát látogattam meg. Láttam, micsoda nagy átalakulások valósultak meg a zsinat következtében. A liturgiával kezdődött. Akkortól lehetett latin helyett hazai nyelven is misézni, igeliturgiát végezni szentmise nélkül, liturgikus újdonságokat bevezetni. Mindez sok ellenállással és lázadással találkozott.

Voltak, akik nem akarták a változásokat elfogadni?

Igen. Azután jött a többi. Lehetőség nyílt a Szentírás szabadabb értelmezésére. Addig szigorúan vették, hogy a hívek csak a hivatalos magyarázatokat ismerhetik meg. Fölmerültek dogmatikai problémák is, azután az egyházi tekintéllyelvé kérdése, hogy az egyház nemcsak hierarchikus szervezet, hanem közösség is, és akkor alulról, a néptől is jöhet kezdeményezés. Hangsúlyt kapott a püspökök és a papok kollegialitása, a plébániákon egyházközségi testületek alakultak. Sok minden megkérdőjeleződött. Számos pap és szerzetes elhagyta hivatását. Harminc év távlatában a legtöbb dolog már természetes, ami akkor a reveláció erejével hatott. 1966-ban találkoztam itthon maradt nővéremmel, aki azt kérdezte tőlem, miért volt a zsinat. Neki itthon még fogalma sem volt a zsinatról és eredményeiről, holott egyházi körökben mozgott.

Ha oly nagy volt az ellenállás a zsinati újítsókkal szemben, akkor miként merült föl ezek szükségessége, és hogyan tudott megvalósulni?

Hogyan lett Rahner mégis zsinati teológus?

Milyen ma Rahner elfogadottsága a teológiában?

Dél-amerikai mozgalom a főlsszabadítás teológiája. Mi a lényege?

A zsinat alatt egyre több püspök győződött meg a szükségességéről. A több mint kétezer püspök részvételével megtartott zsinat elején a szavazati arányok azt mutatták, hogy nem lesz fordulat. Végül mégis többségbe kerültek, akik változtatni akartak. Emlékszem, előzőleg Rómában tartottak egy helyi zsinatot, ahol megírták a dekretumokat, a határozatokat, és azokat mindenki aláírta. A német püspökök megüzenték, ha a Vatikáni zsinaton is így lesz, akkor ők nem mennek el. Rahner, Congar, de Lubac, Schillebeeckx és azok, akik később a zsinatra a legnagyobb hatással voltak, az elején mind ki voltak onnan tiltva.

A zsinat évekig tartott, és az egyik püspök elvitte őt mint magán-teológusát. Így mégis bekerült, később azután a zsinat jelentős teológusa lett.

A katolikus teológiában az évszázad legnagyobb teológusának tekintik, de nem mondanám, hogy népszerű író, mert nagyon elvont, nehéz megérteni.

Két különböző dologról van szó. Egyrészt egy nagyszerű alulról jövő és Dél-Amerika-szerte elinduló kezdeményezés volt. A népet arra biztatták, hogy problémáikon saját helyzetükből kiindulva kezdjenek el gondolkodni. Például nincs víz, nincsenek lakóházak; vagy pedig feszültségek támadnak egyes csoportok között. A problémákat azután az evangélium fényébe helyezve jobban meg lehetett oldani. Vagyis először nem nagy teóriákat, szisztémákat kell meghatározni, és a legutolsó kijelentést is ezekből levezetni. Ellenkezőleg. Mindig a konkrét helyzetből kiindulva kell az igazságot és a helyes utakat keresni, az evangélium fényében.

Volta képp magam is ezen a vonalon haladtam, mikor fundamentális teológiát tanítottam. Tanítványaimmal először földolgoztuk a hitéletüket. Kikérdeztem őket családi helyzetükről, hitük fejlődéséről, hagytam őket beszélni. Azután kezdtem magyarázni, amit ti most mondtatok, azt az egyház is így tanítja. Saját hitükből ismerték föl, hogy mit tanít az egyház. Ez módszertani kérdés. Európában nehéz volna megcsinálni, mert mindenki elvontan gondolkodik, az iskolákban is mindent könyvekből tanítanak. Pedig a dogmák is úgy keletkeztek, hogy nehézségek támadtak a konkrét életben, és azokat a hit fényében próbálták megoldani. A gyakorlat tisztázására keresték az elméleti háttérét. Miért ne lehetne ma is abból kiindulni, amit az emberek megélnék, amit szeretnének és azt az evangélium fényénél magyarázni? A főlsszabadítás teológiájának másik oldala, s Európában sajnos ez vált ismertebbé, hogy számos helyen, ahol így kezdtek el gondolkodni, sokan kihasználták a szociális problémákat, és a helyes kezdeményezéseket marxista irányba tolták el. Innen a vád, hogy a főlsszabadítás teológiája félig-meddig marxista mozgalom.

Tehát ez igaz?

Részben igaz, másrészt egyáltalán nem igaz. Hogy a konkrét helyzetből kiindulva kezdjünk el gondolkodni, az természetesen nem marxista gondolat, de ha mindez nem az evangélium alapján történik, hanem a háttérben mégiscsak Marx, Lenin és mások állanak, akkor valóban marxizmusról van szó.

Az egyház elítélte ezt az irányt.

A túlzásait igen, de magát a felszabadítás teológiáját az egyház nem ítélte el, mert az az, hogy a népek kezdjenek el gondolkodni a saját életükről.

Volt kapcsolata a világi hívekkel is?

Nagyon sok. Tanítottam két másik egyetemen is, sok lelkigyakorlatot vezettem, előadásokat tartottam, plébániákon kíségettem, lelkivezetést vállaltam.

Ekkor kezdett lelkigyakorlatokat tartani?

Sőt már előtte. Voltaképp amióta a jezsuitákhoz beléptem, a lelkigyakorlat mindig is fontos volt a számomra.

Végül fontosabbá vált, mint a tanítás.

Igen, mert a tanításnál sokkal nagyobb hatással van az emberekre. A lelkigyakorlatokon meghallgathatom, hogy mik a problémák, s azokon jobban tudok segíteni, mint bármely tananyag leadásával. Megmutatom annak, aki kéri, milyen lépéseket tehet az Isten felé vezető úton.

Őn a Szent Ignác-féle lelkigyakorlatba vezeti be az érdeklődőket. Mennyivel jobb ez, mint más módszerek?

Itt nem konferenciákról van szó. A Szent Ignác-i lelkigyakorlat az ember Isten felé vezető útját a legmélyebb, a legfontosabb pontokon érinti és segíti tovább. Más szóval, az embert az Istennel való találkozáshoz segíti, lépésről lépésre. A megújulásban óriási szerepe van az imának.

Akkor miért nem elterjedtebb, miért előadásokat tartanak valódi lelkigyakorlatok helyett?

Ez ellen harcolunk immár harminc éve. Az ilyen előadássorozatok nem lelkigyakorlatok, hiába nevezik annak. Ma már mind több jezsuita próbálja az igazi lelkigyakorlatokat bevezetni, elfogadott gyakorlattá tenni, ami együtt jár az egyéni lelkivezetéssel is. Nagy nehézség azonban, hogy kevés a pap és sokan szeretnének résztvenni. Óriási az igény a hívek részéről. A személyesen vezetett lelkigyakorlatokon úgy számítják, hogy egy pap, vagy lelkigyakorlat vezető egyszerre hat személynek tarthat lelkigyakorlatot. Konferenciát akár ötven embernek is. Ha tehát ötvenen vannak, akkor vagy elküld negyvennégyet, vagy előadásokat tart, ami nem ideális.

1972-ben a Buenos Aires-i jezsuita rendházból kiköltözött egy nyomortelepre. Abbahagyta a tanítást?

Nem hagytam abba a tanítást, csak a lakóhelyemet változtattam meg. Két rendtársammal kiköltöztünk a város egyik nyomortelepére, és onnan jártunk be az egyetemre tanítani.

Tanúságot akartunk tenni, hogy ilyen is létezik. Országszerte nehéz volt a politikai helyzet. A kubaiak gerillákat képeztek ki, hogy forradalmat robbantsanak ki Argentínában. Szociális igazságtalanságokra hivatkoztak, és ezzel sokakat, főleg egyetemi hallgatókat meggyőztek. Kubába vitték, és mint kiképzett, fölfegyverzett

gerillákat hozták vissza őket. Ebben a légkörben költöztünk ki, rendi előjáróink hozzájárulásával, a nyomortelepre. Erőszakmentes magatartásunkkal tanúságot akartunk tenni arról, hogy valóban súlyosak a szociális igazságtalanságok, és hogy ezért nem kell fegyverhez nyúlni, hanem békésen is lehet segíteni. A nincstelen emberek között nagy szeretetet és mély hitet éltem meg. Sokan követtek bennünket, hatásunkra számos egyetemista jött ki a nyomortelepre, hogy foglalkozzon az elhagyatottakkal. Sajnos voltak, akik attól tartottak, hogy mi is marxisták vagyunk. Polgárháború volt, naponta hat-nyolc embert gyilkoltak le a nyílt utcán. Mindenki félt mindenkitől. Egyházi körökből származó feljelentésre a katonák kettőnköt mint kommunista gerillákat elhurcoltak. Öt hónapig tartottak fogásban, bekötött szemmel, összekötözve.

Kiderült, hogy semmi közük a gerillákhoz?

Ez három nap alatt kiderült, de háború volt, és a katonák nem akartak bennünket elengedni.

Hogyan szabadultak mégis?

Számos zűrés politikai ok játszott közre, Dél-Amerika teljesen más világ, mint Európa. Mindenesetre fontos esemény volt, hogy ülésezett az argentin püspöki kar. A püspökök elhatározták, hogy a kar tiltakozó levelet ír a kormánynak. A levélben benne lett volna, hogy papokat is vádolnak igazságtalanul. A katonák ezt megtudták, és egy nappal a püspöki kar tanácskozása előtt mindkettőnköt elengedtek. Mint később kiderült, az a különítmény, amelyik bennünket elhurcolt, hatezer ember haláláért volt felelős. Többen is tanácsolták, amíg a helyzet ilyen zavaros, menjünk külföldre, nehogy a katonák az utcán meggyilkoljanak azért, amit láttunk.

S láttak valamit?

Láttunk. El kellett engedjenek, mert valahogy kitudódott, hol vagyunk, de azután az utcán lelőhettek volna. Dél-amerikai jezsuita társam, akivel együtt raboskodtam, négy év múlva ment vissza Argentínába és a mai napig is ott él.

Őn is vissza akart térni Argentínába?

Otthon éreztem magam Argentínában, és szépen tudtam ott dolgozni. Több mint egy évig váraкоztam Észak-Amerikában, és közben befejeztem *Testvéreink hite* című, negyedik könyvem. Mivel az argentin helyzet nem változott, előjáróim 1979-ben Németországba küldtek, ahol jezsuita életem legtermékenyebb szakasza kezdődött el. Feladatom, a német provinciálissal történt megbeszélés alapján, lelkigyakorlatok tartása lett. Az első években állandóan utaztam, és a különböző lelkigyakorlatos házakban közel százötven lelkigyakorlatot adtam. Azután úgy látszott, praktikusabb, ha nekem van egy házam, ahová a csoportok egész évben jöhetnek. Ez a ház, ahol 1984 decembere óta élek, Griesben, Bajorország északi részében áll, és a bambergi egyházmegyétől bérelem.

Lelkigyakorlatok tartásában több évtizedes gyakorlattal rendelkezem. Részben saját lelkigyakorlatos tapasztalataim alapján — ami rendkívül fontos —, részben mert teológiai tanulmányaimmal

egyidőben megtanultam Szent Ignác-i lelkigyakorlatot adni. Már Argentínában száz, főleg hat-nyolc napos lelkigyakorlatot vezettem. Lelkigyakorlataimon soha sem előadásokat tartottam, hanem a résztvevőket az elmélkedő imára, később az egyszerű szemlélődő imára tanítottam. Ez az, amit az egyház így fogalmaz meg: szeretetteljes nézés Istenre. A szemlélődő imamódnak óriási a hatása. Már Dél-Amerikában sokan számoltak be arról, hogy életük gyökeresen megváltozott a szemlélődő lelkigyakorlatok alatt. Ha csoportomban sokan voltak, akkor is igyekeztem mindenkit személyesen vezetni.

A nálam lelkigyakorlatozók száma Németországban is egyre nő, ma már évente több mint ötszázan vannak. Sok pap és teológiai képzett világi vette át a szemlélődő imamódot, a tőlem tanult módon lelkigyakorlatokat tartanak és imacsoportokat vezetnek. Házakat is alapítottak Gries mintájára. Itt írtam meg több mint harmincéves lelkigyakorlatos tapasztalataimat, *Szemlélődő lelkigyakorlatok* című, legfontosabb könyvemben, mely azóta négy nyelven nyolc kiadást ért meg.

Mi az Ön által vezetett lelkigyakorlatok lényege?

Lelkigyakorlataimon imádkozni tanítom a résztvevőket. Arra, hogy imájuk mindinkább letisztuljon, egészen addig, amíg Isten jelenlétének egyszerű szemlélése, nézése nem lesz. Az imának arra a pontjára igyekszem elvezetni a hozzám fordulókat, ahol teljes csöndben, különösebb gondolkodás vagy vallásos érzelem nélkül egyszerűen csak Isten jelenlétében vannak. Az ima találkozás Istennel, szívünk és értelmünk felemelkedése az Úrhoz. Nem pusztán emberi erőfeszítés, Isten szeretete hozza létre és tartja fenn. Isten csodálatosan behatol az ember életébe, és sokszor rövid idő alatt megvalósítja mindazt, amit emberi erőfeszítésünk nem volt képes elérni. Máskor elrejtőzik és hagy bennünket keresni. Növekedni az imában azt jelenti, hogy Istennel való kapcsolatunk egyre egyszerűbbé, természetesebbé, ezért mélyebbé válik. A jó ima az embert lényének addig nem ismert mélységeibe vezeti, rejtett képességeket tár föl. Az Istenhez vezető utat tanulni kell, ezért tanító mestert s — főleg a nehéz pillanatokban — kitartást és áldozatot is igényel. Van, aki már tizenöt-húsz éve jár hozzám. Ez életformává lesz, ugyanakkor a kezdőknek hat-nyolc nap alatt komoly bevezetést tudok adni. Aki tovább szeretné folytatni, annak azt tanácsolom, folytassa otthon, naponta fél vagy egy órát. A következő lelkigyakorlaton azután megint tovább lehet lépni. Amit a résztvevők a védett lelkigyakorlatos körülmények között, néhány nap alatt átélnek és megtanulnak, azt fokozatosan átviszik mindennapi életük egyre több területére. Végül az egész életnek kell imává válnia. A lelkigyakorlat abban segít, hogy megtanuljunk, életünk minden percében *Isten jelenlétében élni*.

PÁRHUZAMOS ÉLETRAJZOK

Szörényi László: *Memoria Hungarorum (Tanulmányok a régi magyar irodalomról)* Szörényi László: *Hosszúlépés (Kisprózák 1989-90)*

I.

A véletlen hozta, mégis jelképes, hogy Szörényi László műfajilag látszólag erősen elkülönülő két könyve most szinte egyidőben jelent meg.

A *Memoria Hungarorum*, mely a szerző régi magyar irodalommal foglalkozó tanulmányait gyűjti egybe — Mátyás humanistáitól a 19. századi neolatin költészetig —, a *távat* könyve. A folyóirat-közleményekből és a szerző korábbi köteteiből ismerős módszer azonban a tárgyalt kérdéseket (néha fájdalmasan) aktuálissá alakítja; a mikrofilológia és a múlt önmagáért való színei mögött mindig megláthatjuk az etikai nézőpont alkotta mélyszerkezetet.

A „Multaddal valamit kezdeni”-kötet¹ 1984-ben írt előszavát ma már mindhárom rákövetkező Szörényi-könyv írói programjaként olvashatjuk: „A múlt elfeledhető, sőt elfeledtethető. Újra az emlékezetbe idézni az értelmiség dolga. Az íróé.” S valóban: ez a kötet mindenekelőtt a nemzetteremtés lázában égő magyar irodalomról szól, s arról, ez a félszázad miként szabta meg irodalmunk és közgondolkodásunk mindmáig legfontosabb irányát. Ugyanakkor — emeli ki Szörényi — az 1848-49-es kudarcélmény hatására már Arannyal megindul a hősi történelemszemlélet szatirizáló elutasítása és az egész témakör parodisztikus-rezignált felszámolása. Jókai „A szent hazának képét” a mítosz és az utópia irányába tágitja, majd Krúdy életműve lesz a *Halotti beszéd* — mint maga írta egyszer — „az egész magyar nemzeteszmé fölött, ahogyan az klasszikusaink megformulázásában kialakult”.²

A magyar nyelvű romantikus epika múlt századi nagy korszakának létfeltételeit sok szempontból meghatározta a némiképp homályban lévő 18. század. A *Hunok és jezsuiták*³ eddig ismeretlen oldalról tárja fel a reformko-

ri polgárosult nacionalizmus rendi előtörténetét: a tulajdonképpeni honfoglalási tárgyat a század — pogány Attilát dicsőítő, nemzeti hősként ideális jellemmé formáló — latin nyelvű jezsuita eposzai valósították meg. A magyar jezsuiták ugyanis nehéz belső — és nem csak poétikai jellegű — küzdelmek után végül is hasonultak a magyar rendi történelemszemlélethez, amelynek központi eleme volt a hun mítosz. Ugyanakkor továbbfejlesztették és formálták is ezt a szemléletmódot: a világot beszáguldó, Nyugat- és keresztényellenes hunok küldetése már csak a magyar föld elfoglalására szolt. A *Hunok és jezsuiták* azt a fordulatot világítja meg legjobban, amelynek során — tanácstalanságról árulkodó kitérők után — a Habsburg-dicsőítés helyébe a nemesi történeti álláspont kompromisszumos és előrelátó tükröztetése lépett.

Répszeli László 1731-ben megjelent *Hunniában* példának okáért már Apollo jós-szózata vezérli a hunokat Pannóniába, melyet *immár* el-tunyult rómaiak birtokolnak; mindazonáltal a római istenek nem tartanak attól, hogy tiszteletük bármiben is csorbulna, hiszen a vad nép *egykor* majd oly kegyes lesz, hogy felülmúlja a latinokat és a számosziakat is. Kiváló uralkodóikat fel sem lehet mind sorolni — ám a jövőt feltáró nagy látomásában Jupiter kizárólag a nemzeti királyokat említi meg. Valamennyiük fölé magasodik Mátyás király, akinek udvarába gyűlnek a legkiválóbb tudós elmék, de Jupiter talán még ennél is fontosabbnak tartja az Ausztriát is elfoglaló hadi dicsőséget: „Lám most Ausztria is meghódol, a Trácia nyög már / Elvesztett sok vára miatt; ily nagy sose voltunk.”⁴

A kérdéskör magyar vonatkozású előzményeit vizsgálva a *Hunok és jezsuiták* Zrínyi nagyszabású epikus koncepciójáig, illetőleg a *Zrínyiász* alatt kitapintható Attila-eposzra tekint vissza, de bemutatja Alexander Cortesius *Mátyás-panegyricusát*, és a háttérben — közvetetten — felsejlik Janus Pannonius elveszett *Annalese* is. Nem véletlen, hogy a *Memoria*

1 Szörényi László: „Multaddal valamit kezdeni”, *Tanulmányok*, JAK-füzetek 45. Magvető Kiadó, 1989, Budapest.

2 „Multaddal valamit kezdeni” 6.

3 Szörényi László: *Hunok és jezsuiták, Fejezetek a magyarországi latin hősepika történetéből*, AmfipressZ, 1993, Budapest.

4 *Hunok és jezsuiták* 103. Csonka Ferenc fordítása

Hungarorum itt, Mátyás udvarában, Galeotto Marzio antik forrásainak elemzésével veszi fel újra a történet fonalát.

A *Memoria* célja kettős: az emlékek tárházának frissítése, egyúttal görög-latin mintáik és kortársi párhuzamaik feltárással az európai művelődés nagy áramlataiban való elhelyezésük. A mindenkori ortodoxia és eretnesség határán tétovázó álláspontok eszmétörténeti vizsgálata⁵ azonban gyakorta újrafelfedezés is: esetlegesen túlhaladottnak tűnő nézetrendszerek kibontása és aktualizálása (például Galeotto filozófiai értekezéseinek antik forrásai; *Heltai Gáspár és az inkvizíció*); ám adódik, hogy a tágabb kontextus, az európai-magyar egyidejűség túlzott várákozásokat vagy vágyképeket oszlat el, mint Szenci Molnár Albert latin nyelvű versei esetében. E kettős nézőpontú kötet talán leginkább figyelemre méltó tanulmánya Balassi Bálint és az iszlám kapcsolatát elemzi: Szörényi értelmezése szerint a „*Valahány török bejt*” kompozíciójában a szerelmi olvasat mögött egy párhuzamosan létező, titkos univerzum tárul fel, a szúfi misztikáé, hol a *Szerető* és a *Szeretett* viszonya a lélek Istenhez való közeledését jeleníti meg az erotikus költészet allegóriáinak csak a beavatottak számára ismert feloldásával.

A mögöttes értelem, a rejtett tartomány keresése központi szerepet játszik a *Rákóczi csehországi tanulóévei* című tanulmányban is, mely tulajdonképpeni témája mellett fontos adalékokkal szolgál a 17-18. századi jezsuitizmus belső mozgásairól. A rekatolizáció utáni jezsuita nemzedékek elsősorban a „teokratikus utópia harcosai voltak”,⁶ ám a napi politikai játszmákban mind nagyobb jártassággal, körültekintő tervezéssel biztosították a rend hosszú távú érdekeit.

Kollonich bíboros Munkács kapitulációja után a gyermek Rákóczi Ferencet feltehetőleg azért bízta csehországi jezsuiták gondjaira, hogy az ifjú és nővére majd kellő időben szerzetbe lépve vagyonát az egyházra hagyja, s ezáltal a rebellis család kihalása is bekövetkezzen. Rákócziban később fel is ébredt a szerzetesi hi-

vatástudat, melyről éppen a jezsuiták beszéltek le: „Többet akartak tőle, mint a vagyonát: egész életét, egész tevékenységét, minden tekintélyét, amit csak világi főúrként érvényesíthetett teljes súlyával.”⁷

Az ifjú Rákócziról szóló tanulmány tehát a *Hunok*at is tágabb kontextusban helyezi el: az ott elemzett irodalmi koncepcióváltás és a nagypolitika erős kapcsolatrendszere, módszertani szervessége itt elsősorban a politikum érdekei felől tárul fel. (Szintén sajátos szakmódszertani, ámbátor inkább a jezsuitizmus árnyoldalait megvilágító összefoglalás a Faludi Ferenc könyvvizsgáló éveiről szóló munka is.)

A *Memoria* Galeotto Vitéz Jánosnak ajánlott művével kezdődött: a honi neolatin irodalom Mátyás udvarában emelkedett európai színvonalra. Gesztusértékű, hogy a kötet — a régi magyar irodalom időbeni határait kitolva ugyan — 19. századi neolatin költészetünk áttekintésével zárul. A tárgyalt szerzőket modoruk, életszemléletük és poétikájuk jobbra a megelőző korokhoz kapcsolja, munkásságuk azonban mégsem zárvány: erősen hatottak múlt századi magyar nyelvű klasszikusainkra — csak néhány párhuzamot említve —: Révai Miklós egyik elégiája a romantika korában olyannyira kedvelt romköltészet előfutára lesz;⁸ Arany János is jól ismerte Mátyási Józsefet, ráadásul Petőfi alkalmaz egy feltehetőleg tőle átmentett emblémát.⁹ Neolatin költészetünk csak az 1850-es évektől kezd elveszíteni primer irodalmi jellegét, s akkortól kerülnek előtérbe tudós, filológiai vagy műfordítói funkciói.

Mindazonáltal a *Memoria* tanulmányai és a *Hosszúlépés* kisprózái között nincs akkora távolság, mint majd a könyvtári szakkatalógusban, hiszen mindkettő sajátos (ön)életrajz; az előbbi évek-évtizedek irodalomtörténeti témáinak egymásra épülését mutatja be, a *Hosszúlépés*ben a filológus egyetemi tanár a kivételes történelmi konstelláció, a rendszerváltó tanév (1989-90) hatására íróvá lesz: a saját életét meséli. Nemcsak az élményanyag lebilincselő, de a szerző *diszponálódott* is a meg-

5 *Memoria Hungarorum* 200.

6 *Memoria Hungarorum* 57.

7 *Memoria Hungarorum* 57.

8 *Memoria Hungarorum* 177.

9 *Memoria Hungarorum* 179.

felelő hangulatra, beszél, mert érdemesnek látja, primer rendszerváltó öröm lengi be a könyvet, olyan ez, mint amikor éjszaka a kék buszok nem fordulnak be az előírt sarkokon, hanem öntevékenyen: *közlekednek*.

Elmondhatóvá válik a kor, amelyben Ágoston atya — miután kirúgják a plébániáról — köszöreléssel keresi meg a kenyerét, s ezért a hittanosokat csak teljes konspiráció mellett engedik fel a padlásszobájába. Ám a magyarok elődeit annak idején felelőtlenül Pannóniába vezérő Apollo is foghatja a fejét, hiszen görög elődjét az iskolai ateista faliújságon következetesen csak Apollón Zeus-zovicsként emlegetik.¹⁰ A kor legfontosabb újításai persze főhősünk számára is igazi kihívást jelentenek, barátaival például előbb ellen-ÁVH-t szerveznek, majd ezt túlélve, a hagyományokhoz visszatérve titkos cserkészcsapatot alapítanak. Kezdetben konfúzus tudattal, később már elkeseredetten és dacból próbálják az „elsüllyedt kontinens” értelemösszefüggéseit áthozni saját, megváltozott világukba, s ne lepődjen meg senki, ha a Psandpfukler-napnak nevezett hermeneutikai alkalmazás keretében idővel elborzasztó dolgok történnek a nyári táborokban, és a felügyelő-tanárok már hiába fújják kutyaidomító ultrahang-regisztreres sípjukat.

A rendszerváltás után, persze, számos szerző jelentkezett, hogy a zöld karosszék fenékpárnája és az oldalkárpit közötti titkos résben rejtegetett rugós sámfán,¹¹ mely egyben hangszer is (lyra?), végre saját dallamait pengesse el. A *Hosszúlépés*ben a szigorú időrendet félretéve, merész ugrásokkal és társításokkal egyik élmény hívja elő a másikat, miközben plasztikusan ábrázolódik a kor abszurd szomorúsága. De Szörényi László nem memoárt vagy önigazolást írt, hanem elementáris *prózá*t — szövegét átjárja Ottlik R-je, a „valami keletkezik”-érzése, az író lelke, s létének kohéziója: a tárgya iránti valódi sze-

retet, amely a konvencionális világrajzolatot átsugározza és belső univerzumává alakítja.¹² Azaz, Szörényi azon kevesek közé tartozik — ismét a *Hosszúlépés*ből véve az analógiát, bár kifordítva azt, furfangosságunkat tehát az önleleplezéssel enyhítve, egyúttal fokozva¹³ —, akik tényleg képesek felismerni a *csa*-beütést.¹⁴ S ha már itt tartunk: a *Sziktivkar* a kortárs szovjet valóságról szóló elenyésző számú hiteles beszámoló egyike, a *sárnak*, a butaságnak, az emberi gonoszságnak és kiszolgáltatottságnak még *össz-orosz mértékrendszerben* is szívszorító felvonultatása; a *Bundi I-II.* pedig minden eljövendő, kutyahűségről szóló antológia kihagyhatatlan darabja, kis magyar (szomorú) *Lassie*, de mégiscsak inkább *Bundi I-II.*

II.

Naiv eposzunk. Amikor a recensens még csak tizenkét éves volt, a nagyapját egy egész nyáron át az SZTK-ba kísérgette, mert a nagyapja amellet, hogy rendeltetésszerűen használta a fogászatot, társasági életet is a váróban élt, s amíg be nem hívták, alkalmi hallgatóságának lehengető előadásokat tartott az ún. *életről*. Ám jött az ambuláns kezelés, s azalatt a recensens nemzeti klasszikusokkal mulatta az időt a szürke műbőrhuzatú padokon. Egyszer viszont, hirtelen, védekezni sem volt ideje, mellé ült egy szemüveges, borotvátlan, kissé őrütnék tűnő egyén — akinek a fogazata is némiképp elhanyagoltnak tűnt, miként ezt szakértő szemmel azonnal megállapította —, s az megkérdezte tőle, mit olvas, s hogy Jókaitól a *Véres könyvet* ismeri-e már. A bácsi teljesen összefüggéstelenül beszélt, mindenféle borzalmakról — negyvennyolc, ötvenhat, és hogy az oroszokon nem kell csodálkozni, erőszak és érzéketlenség, mert már a cári birodalom is, nincs kegyelem —, s mivel a recensens már abban az időben is hallott az ún. provokátorokról, nem szólt sem-

10 Makkay Lilla szíves közlése nyomán tudjuk, hogy az ötvenes években a budapesti bölcsészkaron valamely jeles tantárgy keretében nem mulhatott el filozófia előadás anélkül, hogy az előadó heves kirohanást ne intézett volna a gaz, reakciós Főma Akinszkij ellen. Aztán valaki utánanézett a leghaladóbbnak minősülő szovjet szakmunkáknak, és kiderült, hogy az elvetemült Főma Akinszkij nem más, mint szegény Aquinói Szent Tamás.

11 *Hosszúlépés* 17.

12 Ottlik Géza: *A regényről*, in: *Próza*, Budapest, Magvető Könyvkiadó, 1980. 184-200.

13 Vö.: *Memória* 199.

14 *Hosszúlépés* 28.

mit, mélyen hallgatott, mint akinek titkolni-valója van (volt is); hülyének tetette magát és arra gondolt, jöhetne már a nagyapja, mert ez így elég kellemetlen; ráadásul a rázúdított panaszok egyre valószínűbbnek tűntek.

A meggyötört ember végül elment, de a *Véres könyv* emléke ottmaradt. Akkoriban sokat gondolkodott afelől, hogy a *könyv* egyáltalán létezik-e. Ha igen, olyannak gondolta el, mint egy panaszkönyvet, amihez a *korban*, és azóta is, mindenki hozzáírhat; de ha jobban hajlott volna arra, hogy a *Véres könyv* talán nem létezik úgy, akkor viszont valami olyasminnek képzelhette el, mint a kollektív emlékezetet, az archetipusokat, vagy ott a nyelv: tapasztalatgyűjtemény, tudás, rejtekhely és lerakat; aztán megfedkezett róla, de így is, úgy is — ma úgy gondolná —, kézenfekvő mentség (volna) a kelet-európai kisállamok nyomorúságára.

Közben elmúlt tíz év, s 1990 márciusában éppen Budapesten, a Bartók Béla úti antikvárium előtt sétált, s mit lát, uramatyám, a kirkatban: a *Véres könyvet*, két kötetben; *Pest, 1855. Nyomtatott Landerer és Heckenastnál* (ezek még mindig élnek?) és az volt benne, éppen úgy, ahogy az az ember akkor elmondta.

Az Eötvös Kollégiumban hétfő esténként akkor már évek-évtizedek óta zajlottak a Szörényi-szemináriumok: az avatatlan szemlélő számára először úgy tűnt, mintha az idősebb, be- és visszajáró tagok között különös vetélkedés folya (akár az oldottabb *sang-tang* alatt egy zen-buddhista kolostorban¹⁵): a mélyértelműnek tűnő kommentárokba ki tud minél nagyobb baromságokat csomagolni, (*látod, milyen korlátolt vagyok?*) és fordítva — ez utóbbi a nehezebb, de aki egyszer ráérez az ízére, már nem talál ki belőle. Máskor vendég-írók jöttek, s közülük is néhányan mint-ha ebben a játékban versengtek volna legszívesebben; aztán kiderült, hogy itt egyszerre ismerik a dolgok fontosságát és lényegtelen-ségét, s nem is nagyon hiányolják a határozott igen-nem elkülönítést, náluk mindig lé-

tezik néhány közbülső eset; majd újabb és újabb szövegek kerültek elő, szabad asszociációk útján ismeretlen vonatkozásokra terelődött a hangsúly, már-már megoldódni látszódnak valami, aztán mégsem, a kezdők ettől feldühödtek, de megmaradt a dolog *szintaxisa*, a módszer, tehát megkönnyebbültek; ugyanakkor mint ifjú egyetemisták fizikálisan is megrémültek a *Szörnyű* tudásától (a kollégiumi kabareában stílszerűen Gölemet alakított; egyszer látott is nála egy kétszázas listát a beszerzendő könyvekről).

A beszélgetéseket egy irodalmi múzeumos hölgy néha magnón is rögzítette; idővel a hölgy már rádiómikrofont használt (kicsinyke állványon), ami úgy nézett ki mint Szörényi Levente *Arany Mikrofon-díja*, amelyet 1968-ban nyert a III. Táncdalfesztiválon. Aztán egyszer, éjfél után — ez már az utolsó szeánszok egyike lehetett —, a recenzens ebben a felszabadult állapotban elbúcsúzott és felment, s kiderült, hogy a frekvenciák sajátos egybeesését kihasználva a szobatársa kiskirádnak is befogta a rövidhullámú adást. Aztán aludni tértek volna, de lent még mindig beszéltek. Új erőre kapva, egészen furcsán, mint egy pszichodráma-csoportban (milyen lehet az?) — amikor a szemináriumon elemezte a *Véres könyvet* (nem tekinthetett el tőle, *ennyi év után!?*, megdolgozott érte), némely szövegbéli, mellékesnek tűnő utalásból csak a végén jött rá, hogy a vonatkozó kiadásból a harmadik kötet időközben elveszett; ezt furcsa ajándéknak érezte, és nem is árulta el —, nos, a rádión csak beszéltek-beszéltek, magukról, mindenről, mitöbb, a közvetítésből úgy tűnt, hogy hajnaltájt lendültek bele igazán. Aha, gondolta könnyű meglepődéssel, megtalálták a harmadik kötetet. (*Balassi Kiadó*, Budapest, 1996, *Pesti Szalon Könyvkiadó*, Budapest, 1997.)

KOSZTOLÁNCZY TIBOR

15 „A buddhista kolostorokban napi két alkalommal gyűlik össze a szerzetesi közösség tanítást hallgatni: reggel (*sang-tang*), amikor kötetlenebb a viszony a Tan hirdetője és hallgatói között. Többnyire ilyenkor szoktak kérdezni, vitatkozni, és este, amikor inkább csak a tanító beszél: útmutatások hangzanak el (*si-csung*)”. *Kapujanincs átjáró. Kínai csan-buddhista példázatok*, Budapest, Helikon Kiadó, 1994. 132. — A felületes szemlélő azt hihetné, hogy véletlenül felcserélték a reggeli *sang-tangot* és a *si-csungot*. Holott az ökonomikus kollégiumi szellem jegyében a két alkalom naptári napokon is átvélve: egymásba hajlott.

LÍRIKUS ARCKÉPEK

Rába György: *Ráismerek* (Balassi Kiadó) — Lator László: *Összes versei* (Európa Könyvkiadó) — Juhász Ferenc: *Pipacsok a pokol fölött* (Litera nova) — Dobai Péter: *Önműltszázad* (Nagyvilág Könyvkiadó)

Mostanában elég ritkán adatik meg, hogy felhőtlen örömmel leljük verseskönyvekben. Megfelelő anyagiak birtokában, kellő önbizalommal bárki megjelentetheti verseit, más kérdés, hogy ez az infláció javára válik-e az igazi költészetnek. Ez a négy kötet, a négy lírikus azonban mindenképp megkülönböztetett figyelmet és méltánylást érdemel.

Rába György újabb verseit olvasva az öregecs szépsége és fájdalma érinti meg az olvasót. A költő szemünk láttára összegzi léte tapasztalatait, s mert azok közül való, akinek nincs rejtegetnivalójuk, e gondolati út során nemcsak emlékeibe, álmaiba enged bepilantást, hanem finom ironiával korának képét is megrajzolja. Olyan korét, amely bőven kínál pozitív és negatív élményeket, s alkalmat ad a hűség és az árulás természetének megismerésére. Több versében is számot vet életével örömeit és csalódásait rezzenéstelen objektivitással tárva az olvasó elé. Önelemző álmotrajzai közül kiemelkedik a *Leltár*:

Amit kezem eszkábált szétesett
okoljam-e érte az éveket
falat nem tartott meg a veríték se
elkorhadt keményfájú kerítése
naponta kigyúlt mosoly kifakult
testvéri ölelő kar lekonyult
elpattant a komiszra meg a jóra
nappalokat szeletelő rugója
a testi-lelki lázak erjedők
kiforrtak és rendre idő előtt
mivel talán az idő volna minden
tett és tárgy egyedül uralta itten
vagy mégiscsak a krónikabeli
s természeti csapást átvészeli
meteorok belül egy láthatatlan
s épp ezért egy kikezdehetetlen alakban

Döbbenetes hitelű az első négy sor mondanivalója. Nemzedékek önvallomásaként is

olvashatjuk: széthullott, szétvert generációk masíroztak lelki szemünk előtt, küzdve alakító, verítéküket hullató tehetségek, akiket a kor erőszakra és árulásra épített mechanizmusa rádöbbszentett arra, hogy kinek-kinek önmagában kell őriznie azt a „kikezdehetetlen”, minden csapást átvészeltő meteort, amely a romok alól világítva a személy tisztaságának, érintetlenségének biztosítója. A lélek még akkor is érintetlen lehet, ha a költő tudatában van annak, hogy szemhatára sokkal szűkebb és reménytelenebb, mint a hajdani nagyoké, az „apáké”, akiket „a szépség maga csalogatott a cél ígézetével” (*Apák és fiak*), s akik abban a hitben alkottak, hogy „kérdésekre a választ farsangolók tudják kimondani”. Sajnos a válasz csak töredékes lehetett, de ki merné azt állítani, hogy az igazság birtokába jutott?

Rába György költészetében az élet különböző vetületei jelennek meg: személyes és kollektív emlékek, töredékek, kérdések, melyekre csak keressük a választ, s hatalmas, nyitott tér, amelyet bejár az emlékezet, jöllehet a múltat sosem lehet hajdani épségében visszaállítani. Mondhatnánk filozofikusnak e verseket, de nem lehetetlen, hogy e jelző inkább lefokozná, semmint gazdagítaná jelentéstartományukat. Babits *Esti kérdésének* befejezése bölcséleti traktátusok sokaságát helyettesítheti, hiszen az élet legnagyobb kérdését fogalmazza meg egy fűszál, „történetébe” ágyazva. Hasonló jelentése van Rába kötetében *A dzsin válaszának*:

...adhatok neked egy kavicsot
mindenség az is körbejárható
s falevelet zöldül szikkad leszárad
sűg többfelvonásos tragédiákat
egy árnyékfolttal megtetézem
fény szívja föl hogy majd ő fényt emésszen
megértheted reggeltől alkonyig
egy élet kikerekedik

S az élet akár meghosszabbítható, ha saját szavainkkal, de szellemükhöz hűségesen életre keltjük a „mestereket”, vagy visszaálmodjuk saját romlatlan gyermekségünket, melyet azután megrontott e század számtalan keserve, megfertőzve a szép emlékeket is: „...vala-

mi goromba / kéz követ vesszőt s azt aranyo-
zatlan / csempészett kosaramba" Kontár Mi-
kulás. Nem csoda, ha életének Adóbevallását
készítve inkább kényszerű előlegeket soroltat
föl az emlékező:

...adóelőlegnek tekinthetem
a vizes borogatást szívemen

A megtagadott útleveleket
fenyegétést végzett munkása lásd
főnök címszót nyakamra ültetett
herét mindezt mindezt mint
költéséglevonást

leírom és ítéljen a hatóság
kicsoda kiben tisztelje adósát

„Voltam / egy-egy koccintásra / istenek
asztaltársa” — így kezdődik az *Igazságtétel*.
„Rekedtesen szegényesen / kurtán-furcsán /
ahogyan még egy éve sem // Körülöttem ha-
mis ország / úgy nevezik az öregkor / verőfé-
nye is fátyolos / társaságnak fura jószág” — ez
a *Rekedtesen* indítása „Az országos eső konok
zuhataga / csapóajtó öregember ábrándjaira”
— olvassuk a *Mégis* kezdetén. Lemondó, re-
ménytelen költő? Vagy az istenek asztaltársa?
Ez is, az is. Már várja a kivégzőosztag, de „sze-
me bekötetlen” tekint rá, mert „estjén” is szilár-
dan „posztol” őrhelyén, s miközben „legbelső
birtoka” tanulságait mormolja a magas költé-
szet áramkörébe vonja olvasóit.

Lator László idén lesz hetvenéves. Vannak
dátumok, amelyek hihetetlenek. Ez is ilyen.
Köszöntésül kedvünk volna saját verséből
idézni: „mert ha kimondja szavait, / minden-
ki hozzákezesedik, / mert szolgál s király
egymaga / ragyogjon hetven csillaga!” Hi-
szen ha föltekintünk mai líránk égboltjára, a
kevés állandó fényű csillag között ott látjuk
Lator Lászlóét, amint a reményről üzen ne-
künk: „az ember addig él amíg / tartaléka
marad a hitre”. Egész működése, kicsit félbe-
harapott mosolya azt jelzi: érdemes hinnünk
a szépségben, a költészetben, a tiszta beszé-
dében, mert sosem tudhatjuk, mikor villan bele
életünkbe a „váratlan kegyelem”, amikor lát-
va látunk, s meghalljuk a „vízalatti haran-
gok” zengését is. S mindegyik egy szüntelenül
kétkedő, kereső lírikus tanít, akitől megta-
nulhatjuk, hogy csak a termékeny kétkedés
által juthatunk előbbre;

Mondják, hogy boldogabb lehet,
Ki nem kételkedik,
De mondjátok, hát mit tegyek,
ha nem könnyít a hit?
Hitetlenül

Húsz éve írta Lator László *A hallgató Berz-
senyi* című versét, amely nemcsak életprog-
ramjába enged bepillantunk, hanem költé-
szetének természetéről is sokat elárul. Érde-
mes egyetlen versszakát idéznünk, hiszen sū-
rítve mutatja az említetteket:

Tanítani az ifjakat komoly
szóval körülkeríteni a lelket,
mert a világ bús tengere forr,
felajzani a szilaj szenvedelmet,
s szólni a kor gőztorlatairól.
felverni az alvó nemzeti lelket.
S ha zúg immár (bár csak paraszti szél ez),
boreász illik szent poéziséhez.

Nemcsak Berzsenyi nemes szándékait idé-
zik e sorok, hiszen Lator László is komoly szó-
val tanítja a fiatalokat a versek szívverésének
meghallására, a költészet üzenetének értelme-
zésére. S nemcsak a kijelentés felelős, nemes pá-
tosza ragad meg, hanem az idézeteknek a saját
szövegbe történő beleilleszkedésének eleganci-
ája. Berzsenyi költői beszédmódjának termé-
szetesnek, korszerűnek ható visszaidézése is.
Lator László ebben évtizedekkel előzte meg a
kordivatot, anélkül, hogy harsány, művi lett
volna. Nem is illenék hozzá, hiszen a poézist
valóban szentnek, ügynek mutatja egész költé-
szetében.

Összes versekről lévén szó, illenék megvon-
ni Lator László költészetének mérlegét, a ta-
paszlatat azonban óvatosságra int, hiszen bár-
mikor bekövetkezhetik lírájának olyan fordula-
ta, amely az előzményekből aligha volt megjó-
solható. Bölcsebb, ha megelőgszünk néhány jel-
legzetességének felvillantásával.

„...gyötrelmes a látás kínja, ha megbomlik
hirtelen a biztos eszme” — olvassuk az idé-
zett Berzsenyi-versben. Voltaképp félelmetes
és megrendítő, hogy még a „biztos eszme”
megrendülése sem felhőzte látását, sőt a kí-
nok állomásain végighaladva a hűség gyö-
nyörű verseit szenvedte ki magából. A *Mintha
aludnál* ciklus az utolsó ötven év magyar lírá-
jának megrendítően szép darabjait tartalmaz-
za, s rávilágít Lator László költészetének egy
másik fontos jellegzetességére is: a távoli és

közeli jelenségek szimultán ábrázolásának készségére. Figyeljük csak a ciklus-címadó vers indítására:

*Tűzzel izzik az árnyék
a forró szelek évszaka ez
haragosan zúgnak ilyenkor
távoli tölgyesek.*

*Gyűszűvirágok nyílnak a kertben
kelyhük füstölve ég
kábultan földre hull ha
szirmukra száll a méh*

A titokzatosan zúgó távoli tölgyesek látványa után a nyíló gyűszűvirágok leírása pontosságával is hat. A költő szívesen jeleníti meg a színeit váltó természetet, a békességet sugárzó kertet, az elveszített éden megmaradt emlékeit. Annál hatásosabbak, erősebbek azok a költeményei, amelyekben az ember fenyegetettségének érzését fogalmazza meg:

*Zord idő jön. Boldog,
Ki mentheti magát.
Záporban didereg
a meztelen világ.*

*Ó zsibbadt félelem!
Álomban szűkülő
falak közt menekülsz
az üldözők elől.*

A *Zord idő* bevezető két versszaka ez. Lehet, hogy félrehallom, de ennek s Lator László több más versének indításában is babitsi emlékeket érzek (ahogy a „körülkeríteni a lelket” kifejezésben is), nem megfeleléseket, hanem talán a tudattalanból életre kelő verssorokat, képeket, melyekből aztán a verslogika korunk félelmetes, szinte minden művészet eszközeivel megjelenített látomásait formálja, itt például a szűkülő falak közötti lélegzetki-hagyásos menekülés szorongó képét. Olyasmit érzékeltetnék ezzel a megállapítással, hogy Lator László ízig-vérig modern, mai költő, aki — Rába Györgyhöz hasonlóan — „fiak” megbecsülésével és megértésével idézi az „apák” örökségét. Még ha az elmúlással vagy a múlttal szembesül is, a tovább adott, megőrzésre és gazdagításra érdemes élet jeleit figyeli, s az ingoványban is meglátatja haj-

danvult eleink létének számunkra is példát adó nyomait:

*Találkozunk s hányféle eleinkkel
Kováderköben, téglában, szürke zsindeley,
szoknyás, csak facsapokkal összetartott
haranglábban — milyen távol világból,
milyen véletlenek hajtotta vándor —
lelkek érhetek itt valaha partot?*

*S raktunk aztán a földbe még erősebb
lakásul emeletes temetőket.*

Ingovány

Lehet-e szonettekéből époszt alkotni? Az egyik legzártabb versformából a próza előadasmód felé nyújtózni? Ez a kérdés vetődik föl legelőször Juhász Ferenc *Pipacsok a pokol fölött* kötetének olvastán. Az nem meglepő, hogy a versek uralkodó eleme élet és halál, menny és pokol küzdelme, hisz a költő már régóta az emberi lét és gondolkodás teljességének megragadására törekszik. Ez a 74 szonett elsősorban a kifejezés félelmetes gazdagságával, torlasztott képeinek sokaságával ragad meg. Élő és élettelen tarka kavargásából bomlik ki az élet tűneményes gazdagsága, annak olyan elemei, amelyet csak az örökkévalóval társalkodó költő láthat. S e költő nemcsak a tárgyi világ, hanem az emberi érzések ellentéteit is versbe foglalja: véresen komoly látomásokat játszi helyzetrajzok követnek, mintha műhelytanulmányival, etűdökkel ellenpontozná apokaliptikus kijelentéseit és képsorait.

Az apokalipszis kétségtelenül hatott Juhász Ferencre. Nemcsak a *Jelenések könyve*, hanem talán még inkább a kinyilatkoztatás igénye, amely szinte mindegyik apokaliptikus szövegben jelen van. Szuverén személyiség fogalmaz az élet végességéről és a világegyetemről, kristályalakzatokról, őshüllők lenyomatairól, az időről, amelyet nem állíthatunk meg, de amelyeknek egy kis tartományában mi is jeleket hagyunk az utókor számára. Az a küzdelem, amelyet a *Jelenések könyve* ábrázol, szüntelenül folyik tovább: egymásnak feszül a jóság és gonoszság, a költő pedig egyetlen biztonságos őrhelyéről, az ott-hon, a családi közösség nyugalmaiból szemlélődve ábrázolja a véget nem érő harcot:

*Ma is hazatértem. Itthon vagyok újra.
Pedig el se mentem: sorsomból kibújva,
mint a csigaházból húsát kiömleszti
a ránc-lepény csiga s tornyait növeszti.
Ma is verset írok. Tegnap is azt írtam.
Vers-nyálból nőtt házban tűzőzönt kibírtam:*

téboly-örjögése köröttem füst-búzben.
Láng-ágon ülök, mint rigó erdőfűzben.
Holnap se teszek mást. Papír, ceruza vár,
irtózat-súlyú csönd, tutaja az asztal

Köbcentimétere tonna-trillió hő.
Köréfmolyt a sűrű magány-záróány méz-vár.
Lényem őrzi, mint gyík-őskort borostyánkő.
S a halál-viaszfal izzít, nem vigasztal.

Ez az egy szonett, pontosabban közérzetjelzés is jó alkalmat adhat, hogy a költő alkotómódszerének néhány jellegzetességére utaljunk. Két jellemző kép uralkodik a versben: a csiga-lété és a fűzé, mely megtisztíthat, de el is pusztíthat. Mindez beleállítva az őskor óta folyó időbe, s a költő mind súlyosbódó, „irtózat-súlyú” magányába, amely felizítja képzeletét, tehát folytonos indulatban tartja, de nem vigasza.

Az is jellemzője Juhász Ferenc költészetének, hogy benne a lehetőségek, a gondolatok, képek továbbépítésének, variációinak lehetőségeit is megmutatja. Remek kép: a rásúlyosodó csönd tutaja, az asztal látványa hirtelen tovább épül, sűrűsödik, iszonyú lefojtott energiákat sejtetve. Ezek az energia-központok olykor megmutatkoznak, a költő részletesen, szinte aprólékosan mutatja meg összetételüket és természetüket, máskor azonban csak jelzésszerűen szól róluk. A vers egyik legavatottabb ismerője, Nemes Nagy Ágnes arról szól egy helyen, hogy minden jó költeménynek van magva, sűrűsödési pontja, aköré építi föl alkotását a költő. Juhász Ferenc azonban több ilyen energia-központot rejt el, s olykor váltogatva idézi vissza, bontja ki őket, sajátos feszültséget, többértelműséget teremtve.

A *Morzsák a merengés-asztalon* ciklus, mint jeleztük, etüdök, műhelytanulmányok, néhol a régi mátrai verseket idéző játsszi rögtönzések sora. Formakezelésük is könnyed, néhol Weöres Sándort idézik. A képek egymás mellé sorolása, logikája azonban azt sejteti, hogy mindegyik leírás bármikor tovább fejleszthető, a látvány voltaképp látomás csírája:

Ó, ti pályaudvarok:
vas-vázak, üveg-kúpok,
fény-kazetta kupolák,
fém-csempés, tömeg, virág.
Messze elfutó sínek:
Síkháló-öböl-köteg,

vasrózsa gépdarazsak:
mozdonykerékekben utak,
kártya-négyzet ablakok,
mint hályog-szemű vakok.
Vágyból bennem ami láng.
Ó, de messze vagy világ!

„Úgy vagyok csak lét lángja / ha létre hull
létem árnya!” — olvassuk *A Költő és a Sátán* kifejező soraiban. Juhász Ferenc új kötetében is árnyak kelnek, kísértenek, fantomok riasztanak. De a költő változatlanul izzó azonosulással szól a létéről makacsul kutatva a végeségben a végtelent.

Dobai Péter versekben kelti életre a múlt szépségeit és a megismerésükre szomjas, rendszerint emlékező ember lelkiségét. Kötetének nagyobbik része szemlélődéseinek tükröképe. „Nem szabad megengedni, hogy csak emlék legyen egy emlék” — írja, s ennek jegyében építi föl emlékező líráját. Mintha csevegne olvasójával: megjeleníti a látványt, s sejtelmesen köré rajzolja erkölcsi tartalmát, időtlen, mindannyiunk számára érvényes mondanivalóját, mert „a jelen semmi más, mint működő múlt”. A költő célja: megállítani az időt, a jelen falára rajzolni a múltat kivetítve maradandó pillanatait. Mert az ember életét voltaképp veszteségek sorának látja: kihullnak életünkből megélt perceink, óráink, s a veszteséget csak úgy egyenlíthetjük ki, ha eredeti szépségükben idézzük őket. Ám valahol mégis érezzük, hogy a jelen más, üresebb.

Azt hihetnénk, nosztalgiaiából szőtt kötet ez. Valójában azonban sokkal inkább józan, pontos, a lét természetével higgadtan számot vető költemények sorakoznak benne: a látvány nyomán támadó érzések egymásra rendeződnek, mintha üzennének a századok, a múlt nagyjai, akik folyvást arra intenek, hogy ne magunk elé szemlélődve, hanem fölfelé törekedve építsük környezetünket és életünket. Ahogy a Makovecz Imre tervezte és építette római katolikus templom inspiratív erőterében meditálva írja,

És csendes áhítatban, amikor a templom
fény sugaraktól
látszik összeomlani, amikor Bach, Bruckner
Hallelujája szól,
amikor oltárhoz menyasszonyt vezetnek,
amikor boldogult Édesanyát temetnek:

*akkor nemcsak a templomharang zúg, hív,
de zúgnak, hívnak az épített fák is.*

A múltat „kultiválja”, „mert a múltban van cselekvés”. Nagyon nehéz volna pontosan visszaadni, mit is ért Dobai Péter a cselekvésen. Felszínesen azt mondhatnánk: folytonos utazást, úton levést. Rengeteg versében idézi ugyanis úti emlékeit. Ez azonban nem a cselekvés lényege. Sokkal fontosabb a felelős elmélkedés, a tapasztalatok összegzése, az emberhez méltó élet mozaik-kockáinak összerakása. A cselekvő élet — felelősen gondolkodó élet. Még akkor is, ha a gondolkodás során felismerjük, hogy életünk fájdalomkból szőtt. Hisz a fájdalmak is a kegyelem megnyilvánulásai:

*Nem számít, hogy a fájdalom
szükséges-e a fájdalomhoz,
miközben isteni kegyelemből
magunk vagyunk a fájdalom.
Soha nem fogok olyan mélyre süllyedni,
hogy Istentől kérjem magam számom.*

Lehet-e aludni, miközben álmodunk?

Nem a körülményeket kell hibáztatnunk. Nem Isten ellen kell lázadnunk. Nem beletörni kell, hanem cselekedni. Útra kelni, s valahol „kint vagy bent” megtalálni jobbik énünket. Ez ennek az egységes szép kötetnek mélyen emberi tanítása.

RÓNAY LÁSZLÓ

CIRKUSZ AZ EGÉSZ VILÁG?

Gombrowicz: Yvonne burgundi hercegnő

Az operett „monumentális idiotizmus”, „mennyei szklerózis”, „bábszerű üresség” — írja Gombrowicz. És hogy állunk a cirkusszal? — az író már hiába kérdeznénk, azonban aki ma Magyarországon „legilletékesebb e nagy horderejű kérdésben”, az Zsámbéki Gábor, aki a porondmester szerepét öltötte fel, amikor nekifogott az Yvonne színpadra állításához a Katona József Színházban.

Kopott cirkuszi sátorponyva, lágyívú fűzőtt lámpasor, plakátszerű festett fotó az udvartartásról, lángkapó tükrök, késdobáló szolgáló, artistadressz-kosztüm: íme a szín-

padon felsejlő manézs mozaikjai, amely akár észrevétlen is maradhat, ha nem illesztjük egymás mellé e szétszórt cirkuszi cserepeket. Hogy is kerül Yvonne (hercegnő) a cirkuszba, illetve a cirkusz az Yvonne-ba (drámába)? Ez a titok lebeg komor felhőként az előadás felett, és elbizonytalanítja a jelmeztervezőt, a díszlettervezőt, sőt, magát a titok „tudóját”, a rendezőt is. Ezért különböző stílusúak a jelmezek (jelmeztervező: Szakács Györgyi), és talán ezért áll meg Khell Csörsz is egy ponton a díszletek cirkuszi stilizációjában. Így sem Bodnár Erika a királynő, sem Haumann Péter a király szerepében nem talál biztos fogódzókat a szerep belső megidézéséhez, ugyanakkor kiválóan alkalmazzák gazdag színészi kellékáruk hullámzó és egyensúlyozó eszközeit.

Ami azonban lenyűgöző és bájos is egyben, az Yvonne alakja, aki szerepe által némaságra kárkoztatott csúfság, a Katona színpadán pedig öltöztetős baba képében jelenik meg. Az Yvonne-t Tóth Anita finom gesztusai, kamaszos tartása, fancsali grimasz(k)jai mind egy hajlítgatható érzéketlen (rongy)baba-lény megteremtését szolgálják, és meg is történik vele minden a színpadon, ami egy babával megeshet, ha rakoncátlan gyerekek kezébe kerül. Ruhája és sapkácskája finom, horgolt pasztellrózsa színű, amelyhez fehér térdzoknit és kis topánkát visel az első felvonásban.

A park és a királyi lakosztály helyszínei után az utolsó jelenetben az udvartartás alakjai esküvőre gyűlnek, amelyről mi már tudhatjuk, hogy titkos kivégzéssé alakul át. Ugyanis Yvonne-t, a menyasszonyt „felülről” keszegszálkafulladás általi halálra ítélték, hogy ezzel könnyítsenek saját lelkiismeretükön, és hogy titkaikat, bűneiket ismét elhomályosítsa a fényűző királyi pompa, amit Yvonne megjelenése kissé megfakított. Hosszú vörös posztós asztalok gördülnek be a színpadra, hatalmas tükröződő üveggel gurul a fekete kosztümös kompánia mögött. Utolsóként Yvonne lép be hófehér, fidesz-fodros menyasszonyi ruhában, amelyben épp úgy fest, mint egy zenélődobozból előperdült balettáncosnő-figura. A vacsora alatti kínos hallgatás, valamint az ezt megerősítő ismétlődő zenei tak-tus egyre fokozza a feszültséget, amelyet betetőző Tóth Anita haláltusája, ahogy fizikailag, és jelképesen szellemileg is, az „ünneplők” fölé emelkedve, mesteri fuldoklást imitálva hófehéren a földre hanyatlik, és bezárul felette a vörös bélésű zenélődoboz fedele.

Előttünk pedig nyitva áll a Katona József Színház üvegajtaja, hogy Gombrowicz révén szembesüljünk némi önirónikus és cinikus filozófiával, hiszen a hétköznapiakban velünk is csak az történik, amit a néma Yvonne egyszer csak kimond.

„Csak így tovább körbe, mindig mindenki, mindig minden... Így van mindig.”

VARGA JUDIT

FOKRÓL FOKRA

A Petőfi Irodalmi Múzeum Pilinszky-estjéről

Már meglévő előadói hagyományba illeszkedik be Erdélyi György és Wittek Béla Pilinszky-estje, amelyet november 19-én a Petőfi Irodalmi Múzeum dísztermében is hallhatunk. Jordán Tamás József Attila-műsorának, *A semmi ágán* meghatározó vonása tér vissza itt: szövegek, próza és versek vegyesen szerepelnek, a műcímek jelzése, tagoló szerepe nélkül. Valószínűleg hasonló szerkesztői készítetések alakították ilyenné a formát mindkét esetbert: a cél, hogy szövegek közvetlen egymásra hatása, mintegy gondolatfolyama révén adjanak képet egy alkotói személyiség, egy (világ)állapot egészéről.

Amit hallunk, mégsem csupán „versmaszsa”, bár forrongó anyag-mivoltának nyilvánvalósága, a szöveg szemünk előtt történő állandó alakulása, az értelmezés vonatkozási rendszereinek folytonos változása kitüntetetten fontos a hallgató számára. Emellett azonban konkrét váza, világos szerkezete van a műsornak: Pilinszky *Keresztről keresztre* című írásának részei az előadás pillérei. Az emberi élet íve szerint halad az elhangzó szöveg, a gyerekkorától az agóniáig s a bal lator keresztjéig. E keresztre feszül föl a textus, s a szöveg haláltánc és moralitás, az üdvösség kegyetlen logikájával halad a végső pont felé.

A tematikus rend egymás mellé rendeli az első s az utolsó kötetek verseit is, néhol meg-hökkentő interferenciákat teremtvé, s paradox módon épp a teleologikus koncepcióhoz létre így olyan univerzumot, amelynek története állandó. Az előadásmód, az erős dinamikai hatások (csend, üvöltés, hörgés) egységesen a lázadó angyal s a próféta regisztereire hangolják a műveket. S ezzel a szövegtörzshöz már-már grammatikaivá redukálódott

énjét, „mutáló jelenlétét” transzponálják hullámlásában is koherens egésszé.

A rajzolt kép, csend és állati üvöltés állandó libikókája a *Trapéz és korlát* korszakát vetíti ki az életműre: az Erdélyi sugallta értelmezésben a mindent megelőző magány elhagyatottsága és következményei elfedik a *Harmadnapon* verseiben már megjelenő újabb hiányt: a metafizikai beszédhelyzettől való megfosztottságát. Az értelmezés e síkjának elvesztése árán viszont olyan előadás jön létre, amely elgondolkodtatóan ötvözi a korai versek megválthatatlanságát a *Szálkák* talányosságával, és vitathatatlanul hatásos.

A templomi gyertya, fehér ing, a Pilinszky-ikon díszletei között vergődő hang megjelenít — de tán épp ezzel kerül távol a szöveg eszköztelen megjelenülésétől.

HORVÁTH ÉVA

ÉSZ ÉS MÁMOR

20. századi katalán költők

A magyar olvasó joggal lehet büszke arra, hogy anyanyelvén olvashatja a világirodalom leg-szebb verseit, leghíresebb regényeit, legjobb novelláit és drámáit. A katalán irodalomról azonban mindezidáig elég keveset hallhatott, pedig e kis népnek nagy irodalma van. A katalán irodalom és bölcsélet hozzátartozott ahhoz a lassú gondolati és formai megújuláshoz, amely a középkor mélyén a mediterránum térségében délről északra húzódva kezdődött el, s amelynek elemei termékenyen beépültek az európai reneszánszba. Az 1315 körül elhunyt Raymundus Lullusszal (katalánul Ramon Llulla) vette kezdetét az a tudásösszegző törekvés, amely Petrus Ramuson és Pierre Bayle-en keresztül évszázadokkal később a francia enciklopédistákhoz vezetett. A középkorban a katalán irodalom legközelebbi testvére a provanszál volt, Katalónia és Oxitánia képezte egy időben az európai műveltség fellegrárát. Oxitánia elbukott a franciák elleni harcban, mára eltűnt az egykor virágzó nyelv is, a katalánoknak azonban sikerült megőrizniük magukat. Nemcsak az Ibériai-félsziget észak-keleti partvidéke, Barcelona környéke maradt az övék, hanem a középtengeri spanyol szigetvilágban is, sőt olyan olasz-szárd környezetben is katalán szó hallatszik az utcákon, mint a Szardínia szigetén lévő Alghero városa.

A katalanisztika, a katalán nyelv és kultúra bűvárlása hosszú ideig csak néhány különc érdeklődésére tarthatott nálunk számot. Megjelentek szórványos fordítások, még egy-két antológia is kiadásra került, de ezek nem voltak képesek nagyobb érdeklődést kelteni a gazdag irodalom iránt. Az 1970-es évek elején aztán rendszeres munka kezdődött az ELTE Spanyol Tanszékének keretében. Néhány kitűnő kutató közül mindenekelőtt Faluba Kálmán nevét kell kiemelnünk, akinek nemcsak a katalán nyelv itthoni oktatása, hanem a magyar irodalom katalóniai megismertetése is sokat köszönhet. Az ő tanítványai köréből került ki a jelen versgyűjteményt összeállító és fordító Déri Balázs. Kötete viszonylag kis terjedelemben távlatos áttekintést ad a modern katalán költészetéről. Szerepel benne Joan Maragall, a századvég és századforduló legjelentősebb katalán költője — akinek versével már találkozhatott az olvasó az elmúlt években a folyóirat hasábjain —, megtalálható benne a mi Weöres Sándorunkkal egy évben, 1913-ban született Salvador Espriu, akit a katalán irodalomkritika a század legnagyobb költőjének tart, és Josep Ballesterrel az élen megtalálhatók a kötetben az újabb költőnemzedékek képviselői is.

A kötet kétnyelvű: nemcsak a magyar változatot, hanem az eredeti szöveget is közli. Déri Balázs fordításainak hűségéről e sorok írója nem nyilatkozhat, mert nem tud katalánul, de mint gyakorlott versolvasó elmondhatja, hogy magyar nyelven nagyon szépen szólalnak meg a versek, hangzásuk telt sokfélesége kifogástalan, s ez az interpretáció már azon a színvonalon van a nyelvi lelemények terén is, hogy képes elhíttetni velünk a tőlünk eddig távol lévő költészet benső erejét és szuggesztivitását. Déri Balázs adatokban gazdag, pontos utószava valóságos kis irodalomtörténet, összefoglalja a legfontosabb tudnivalókat, és felvázolja a katalán költészet egész alakulási-folyamatát. A kötet szerkezete viszont meglepi talán az olvasót, mert nem megszokott módon az egyes költők szerint halad, hanem megírásuk időrendjében folyamatosan közli a verseket, így egy-egy költő többször is felbukkan, mindig annál az évnél, korszaknál, ahol a századfordulótól máig ívelő válogatás éppen tart. (Ibisz Könyvkiadó, 1997)

KENYERES ZOLTÁN

TUDOMÁNYELMÉLET ÉS JOGTUDOMÁNY

Varga Csaba:

**Előadások a jogi gondolkodás
paradigmáiról; Szövegek a jogi
gondolkodás paradigmáinak
tanulmányozásához**

A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Karának Jogbölcseleti Intézete új könyvsorozatot indított, melynek két reprezentáns kötete az Intézet vezetőjének, Varga Csaba professzornak a munkája. Az első az *Előadások a jogi gondolkodás paradigmáiról* (Budapest, 1997) címet viseli, a második pedig ehhez csatlakozó szöveggyűjtemény: *Szövegek a jogi gondolkodás paradigmáinak tanulmányozásához* (Budapest, 1996). Varga Csaba kötete a gondolkodás módszertani irányait szemlélteti a jogfejlődés példáján, majd a geometria és a gondolkodás példája következik. Ez utóbbi keretében a szerző az Újszövetség okfejtését, Cicero, Szent Ágoston tanúságát, a Talmud, a keleti kereszténység és a modern irracionális gondolkodásmódját vizsgálja, hogy azután a gondolkodási mintákat a jogi mintákhoz viszonyítsa. A heteronómia címe alatt Aquinói Szent Tamás, Grotius és Leibniz gondolkodási módszerét tanulmányozza, s felveti a gondolkodás fejlődésének dilemmáját. Ezután a történelemfilozófia tudományelméleti problematikájáról, majd a gondolkodás paradigmáiról szól. E fejezet a normafelfogás kérdéseivel zárul. Ezt követően a jelentésemleket mutatja be, különös tekintettel a hermeneutika problémájára. Figyelemmel van a jelentések közösségi tudásának tényére, s ezt összekapcsolja a társadalmi intézményesülés témájával. Mindezen gondolatok eredményeként jut el a jog és a jogi gondolkodás természetének ábrázolásához. Hangsúlyozza, hogy a jog folyamatszerű, jellemzője a többleműség és az aktusszerűség. A kötetet névmutató, jogforrásmutató és tárgymutató zárja. A keresztény hagyományokat is hasznosító, a gondolkodás modern áramlataiban otthonosan tájékozódó munka figyelemreméltó hozzájárulás a joggal foglalkozók gondolkodásának differenciáltabbá, elmélyültebbé tételéhez. A szöveggyűjtemény a szerző jelentős tanulmányain kívül Michel Villey, Chaim Perelman, George Lakoff, H. L. A. Hart, Stanley B. Fish és Charles M. Yablon

egy-egy alapvető értekezését is közli magyar fordításban.

E kötetek mindenképpen részét alkotják annak a folyamatnak, mely az utóbbi években feltárja a modern jogfilozófia eredményeit a hazai közönség előtt. Ilyen jelenséggé vált már 1988-ban Hans Kelsen *Tiszta jogtanának* magyar kiadását Bibó István fordításában, az ELTE Bibó István Szakkollégium kiadásában, a Varga Csaba által szerkesztett, Orbán Viktor és Szájer József által gondozott *Jogfilozófiák/Philosophiae iuris* sorozatban, vagy Helmut Coing *A jogfilozófia* alapjai című klasszikus tankönyvének Szabó Béla által készített magyar fordítását (Osiris Kiadó, 1996). Ezt a sort folytatja Varga Csaba most bemutatott munkája, mely a külföldi eredmények feltárásán túl önálló szintézis megalkotására törekszik. A kiadvány egyben jelzi a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Karának keretében bontakozó szellemi műhelyek arculatát is.

ERDŐ PÉTER

GÖRÖMBEI ANDRÁS: A SZAVAK ÉRTELME

Sokfelé ágazó, a magyar irodalmat egyetemesen átfogó könyv született Görömbei András tollából *A szavak értelme* címmel. Az utóbbi évtizedben keletkezett esszéket és tanulmányokat a jobbítani akaró szándék, a nemzeti közösség féltése-formálása, a szavak tisztaságának, hitelességének óhaja teszi egységgé. Ezért szerepelhet együtt a népi és a nyugati magyar irodalom, Ady és Szilágyi Domokos ebben a tematikailag igen gazdag gyűjteményben. Ízelítőül álljon itt néhány kiragadott életmű és gondolat.

A *Sorskérdések* fejezet első tanulmánya koronként változó Ady-képünkről ad keresztmetszetet. Így lehetett az univerzalitásában meg nem értett költő egyszerre ateista és mélyen vallásos vagy kizárólag a népforradalom költője. A mai irodalomtudomány feladata tehát éppen ezért egy elfogulatlan és teljes Ady-kép megrajzolása.

A népi líra útját követi nyomon ezután a szerző elidőzve Erdélyi József, Illyés, Sinka, Gulyás életművénél bemutatva a második világháború után is folytatódó népi vonulatot az irodalomban.

Szép méltatást találunk Németh László 1945 előtti esszéit tartalmazó kötetéről, melyben a nemzet sorsa iránti aggodalommal és felelősséggel vizsgálja népe múltját és jelenét, a minőségben és egy közös közép-európai szellemiségben találva menedéket számára. Magas erkölcsi és szellemi minőség-programja hatja át Németh drámáit is. Ezek fő motívumairól, dramaturgiájáról sajátosságairól olvashatunk még ebben a fejezetben.

Három neves, országhatáron túl élő költő pályaképével indul a tanulmánykötet II. fejezete: *A Krónikás ének. Köszörfű időben*, komor realitásokkal szembenézve hirdeti Kányádi Sándor, Farkas Árpád és Tőzsér Árpád a talpon maradás parancsát. De Csoóri Sándor, Utassy József, Baka István és Nagy Gáspár költészetét is felölelik az értő tanulmányok.

Az egyetemes magyar irodalom fogalmának meghatározásával, a nemzetiségi és a nyugati magyar irodalmak közös és eltérő vonásainak tisztázásával indul a III. fejezet: az *Egység és sokféleség*.

Egy értelmetlen toronyépítés abszurd rajzával a 20. századi leleményes diktatúrát leíró *A másik torony* című Székely János könyvet, és Szilágyi István két remek, lélektanmitológiai elemekkel építkező regényét: a *Kő hull apadó kútba* és az *Agancsbozót* címűt elemzi ezután a szerző.

A napló műfajról szóló elmélkedés után betekinthetünk Fodor András Fülep Lajost idéző naplóregényébe, Fábry Zoltánnak a csehszlovákiai magyarság helyzetéről számot adó naplójába, Sütő András 1989-ben írott döbbenetes jegyzeteibe. Nagy László valomásai is itt kerülnek nyújtó alá.

Az amerikai magyarság ünnep- és hétköznapjaiba nyújt betekintést a *Tűnődések* című rész személyes élményeken alapuló bevezetője, majd a második világháború, illetve a mostoha politikai helyzet kényszerűségéből emigráló írók — Gombos Gyula, Szabó Zoltán, Márai, Borbándi, Nagy Károly — pályáját villantja fel a szerző. A fejezetet a nyugati magyar irodalom helyéről, szerepéről írott gondolatok teszik teljessé.

Görömbei András gyűjteményét végül két, Adyról és Nagy Lászlóról készült, diákoknak szánt ismertetés és egy Csoóri Sándor esszéit elemző tanulmány zárja.

GULÁCSI ÉVA

SOMMAIRE

PÉTER ERDŐ: Le rôle de la Conférence épiscopale dans l'État moderne

Le plan national de l'Éducation

- TIBOR VÁMOS: La responsabilité de la formation personnelle
 TAMÁS KOZMA: Pourquoi j'aime (ou pas) le plan national de l'Éducation
 ISTVÁN JELENITS: Contribution à une discussion
 JÓZSEF ZSOLNAI: Éducation de masse et pédagogie créatrice
 ■ Poèmes de Márton Kalász, András Oláh et István Béki
 ■ Entretien avec Ferenc Jálcs

INHALT

PÉTER ERDŐ: Die Rolle der Bischofskonferenz im modernen Staat

Zum Landesbildungsplan

- TIBOR VÁMOS: Die Verantwortung für die Persönlichkeitsformung
 TAMÁS KOZMA: Warum mag ich/mag ich nicht den Landesbildungsplan
 ISTVÁN JELENITS: Eine Stellungnahme zum Gedankenaustausch
 JÓZSEF ZSOLNAI: Massenausbildung und kreative Pädagogik
 ■ Gedichte von Márton Kalász, András Oláh und István Béki
 ■ Gespräch mit Ferenc Jálcs

CONTENTS

PÉTER ERDŐ: The role of the bishops' conference in modern state

About the national curriculum of education

- TIBOR VÁMOS: The responsibility of educating personalities
 TAMÁS KOZMA: Why do I (not) like the national curriculum?
 ISTVÁN JELENITS: Some remarks to a discussion
 JÓZSEF ZSOLNAI: Mass training and creative education
 ■ Poems by Márton Kalász, András Oláh and István Béki
 ■ Interview with Ferenc Jálcs

Főszerkesztő és felelős kiadó: LUKÁCS LÁSZLÓ

Szerkesztőség: BITSKEY BOTOND, HORÁNYI ÖZSÉB, KISS SZEMÁN RÓBERT, MORVAY EDIT
 Szerkesztőbizottság: BÉKÉS GELLÉRT, KALÁSZ MÁRTON, KENYERES ZOLTÁN, MOHAY TAMÁS, NAGY ENDRE,
 POMOGÁTS BÉLA, RÓNAY LÁSZLÓ, SZÖRÉNYI LÁSZLÓ, VÁRNAI JAKAB

Indexszám: 25 921 HU ISSN 0042-6024; Nyomás: VESZPRÉMI NYOMDA RT. ; Felelős vezető: Erdős András vezérigazgató
 Lapunk megjelenését a József Attila Kulturális és Szociális Alapítvány, a Nemzeti Kulturális Alap és a Soros Alapítvány támogatja
 Szerkesztőség és Kiadóhivatal: Budapest, V., Kossuth Lajos u. 1. III. lh. II. em. Telefon: 117-7246; telefax: 117-7682. Postacím: 1364
 Budapest, Pf. 48. Internet cím: <http://communio.hcbc.hu/vigilia> /E-mail cím: vigilia@hcbc.hu. Előfizetés, egyházi és templomi árusítás:
 Vigilia Kiadóhivatala. Terjeszti a Magyar Posta, a HIRKER Rt., az NH Rt. és alternatív terjesztők. A Vigilia csekk számla száma: OTP. VII.
 ker. 11707024—20373432. Előfizetési díj: 1 évre 1200, — Ft, fél évre 600, — Ft, negyed évre 300, — Ft egy szám ára 115, — Ft. —
 Előfizethető külföldön a KKV-nál (H-1389 Budapest, POB 149.) vagy az Inter-Europa Bank Rt-nél (1053 Budapest, Szabadság tér 15.)
 vezetett 11100104—1971941402 sz. számláján. Ára: 45, — USD vagy ennek megfelelő más pénznem/év.

SZERKESZTŐSÉGI FOGADÓÓRA: KEDD, CSÜTÖRTÖK 10—14 ÓRA. KÉZIRATOKAT NEM ŐRZÜNK MEG ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA.

Ára: 115 Ft

VIGILIA

SZEMLÉ

- Lírikus arcképek (Rába György, Lator László, Juhász Ferenc, Dobai Péter)
- GOMBROWICZ Yvonne burgundi hercegnő
(a Katona József Színházban)
- A Petőfi Irodalmi Múzeum Pilinszky-estjéről
- XX. századi katalán költők
- VARGA CSABA Előadások a jogi gondolkodás paradigmáiról;
Szövegek a jogi gondolkodás
paradigmáinak tanulmányozásához
- GÖRÖMBEI ANDRÁS A szavak értelme

A SZEMLÉKET ÍRTÁK Erdő Péter, Gulácsi Éva, Horváth Éva,
Kenyeres Zoltán, Rónay László és Varga Judit

KÖVETKEZŐ SZÁMAINKBÓL

- Család – személy – társadalom
- Szociális körkép határainkon túl
- Az ezredvég reménye
- A szenvedés átká és áldása
- Az 1848-as szabadságharc jubileuma
- Keresztény–magyar századokból